

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

B E L G E L E R

TÜRK TARİH BELGELERİ DERGİSİ

CİLT : XXXIV

2013

SAYI: 38

ISSN: 0041-4247

İ Ç İ N D E K İ L E R

- KARADENİZ, ÜMRAN: *Silahşorluğa Dair Önemli Bir Kaynak: Anonim Silahşorluk Risalesi*..... 1
- KURT, YILMAZ - ÜNLÜ, ERTAN: *Çukurova Âyânları II: Hasanpaşazâdeler (Karşızâdeler) ile İlgili Arşiv Belgeleri II*.....17
- ÖLMEZ, ADEM: *İkinci Abdülhamid Döneminde Koruyucu Hekimlik ve Bazı Vesikalar*..... 87

ANKARA - 2016

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELGELER

Cilt: XXXIV

Sayı: 38

2013

ANKARA - 2016

Sahibi ve Yazı işleri Müdürü

Türk Tarih Kurumu Adına
Prof. Dr. REFİK TURAN

Yayın Komisyonu/Commission of Publications

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR
Yrd. Doç. Dr. Rüstem BOZER
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR
Prof. Dr. İlhan ERDEM
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
Prof. Dr. Refik TURAN

Hakemler/Referees

Prof. Dr. Yılmaz KURT
Doç. Dr. Bekir BİÇER
Doç. Dr. Rıza KARAGÖZ
Yrd. Doç. Dr. Hulusi LEKESİZ
Prof. Dr. Esin KAHYA
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR

Adres

Türk Tarih Kurumu, Kızılay Sokak No: 1
06100-Sıhhiye/ANKARA
Tel : 310 23 68/217-277
310 23 71
Fax : 310 16 98
<http://www.ttk.gov.tr>
basinyayin@ttk.gov.tr

ISSN 0041-4247

Yerel Süreli, Hakemli
Mart 2016 – ANKARA

Türk Tarih Kurumu yayınlarını İnternet üzerinden alabileceğiniz adresler

İnternet Adresi : <http://e-magaza.ttk.gov.tr>
e-posta : e-magaza@ttk.gov.tr

Baskı : ÜÇ S Basım Ltd. Şti.
İvedik OSB 1344 Sokak No: 35 Yenimahalle / ANKARA
Tel : (0312) 395 94 45
ucsbasim@ucsbasim.com

İÇİNDEKİLER

KARADENİZ, ÜMRAN: Silahşorluğa Dair Önemli Bir Kaynak: Anonim Silahşorluk Risalesi.....	1
KURT, YILMAZ - ÜNLÜ, ERTAN: Çukurova Âyânları II: Hasanpaşazâdeler (Karşızâdeler) ile İlgili Arşiv Belgeleri II.....	17
ÖLMEZ, ADEM: İkinci Abdülhamid Döneminde Koruyucu Hekimlik ve Bazı Vesikalar	87

SİLAHŞORLUĞA DAİR ÖNEMLİ BİR KAYNAK: ANONİM SİLAHŞORLUK RİSALESİ

ÜMRAN KARADENİZ*

Devletler, sahip oldukları gücü; siyasi irade, stratejik planlama, askeri kapasite, ekonomik kapasite, nüfus ve coğrafya gibi birçok kaynaktan sağlamakta olup bunlar arasında askeri kapasite, tarih boyunca üzerinde en çok durulan konu olmuştur.¹ Askeri olanaklarla gücün eşdeğer tutulması, devletlerin de bu doğrultuda hareket edip güçlü ordu ve silahlara sahip olma çabası içinde olmalarına neden olmuştur. Bu güç, savaş zamanlarında meydanlarda aktif olarak kullanılarak, barış zamanlarında ise, sergilenen tatbikatlar ve askeri törenlerle ortaya konulmuştur. Her zaman tören niteliği taşımayan, kimi zaman da eğitim maksadıyla yapılan bu tip gösteriler, devletin gücünü ortaya koyduğu gibi askerin ve halkın moralinin de yükselmesini sağlamaktadır.

Klasik dönemde güçlü bir askeri teşkilata sahip olan Osmanlı Devleti'nde de örneklerine rastlanan bu tür gösterilerin tarihi, daha eski dönemlere uzanmaktadır. Ortaçağ'da çeşitli devletler tarafından benzer şekillerde uygulanan askeri gösteriler,² başlangıçta eğitim ve idman özelliği taşımış, bu özelliğini devam ettirmekle birlikte zaman içerisinde gösteri şeklini almıştır. Çeşitli silahların farklı şekillerde, ferdi ya da ikili gruplar hâlinde kullanımını konu alan, döneminde silah oyunu/oyunları şeklinde tanımlanan bu gösteriler, çeşitli risalelere konu olmuş ve kendine özgü bir literatüre sahip olmuştur.

Türk-İslam coğrafyasında bu sahada kaleme alınan eserler, temelde furûsiyye³ ve silahşorluk ile savaşta önemli bir unsur olan atın bakımı, hastalıkları ve tedavileri üzerinde durmuştur. Bilhassa Memluklar devrinde kaleme alınan eserler, furûsiyye eğitimi alanında geniş bilgiler içermektedir. Bu durum, Memluk Devleti'nde belli bir sistem ve disiplin içinde eğitim veren askerî okullarda furûsiyyenin önemli bir yere sahip olmasından kaynaklanmış olabilir.

* Arş. Gör., Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa/TÜRKİYE, umran_kara@hotmail.com

¹ Güç kavramı ve unsurları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*, c.I, Baskın Oran (çev.), Ünsal Oskay, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1970.

² Ortaçağ'da Türk ordularında yapılan askeri gösterilerin uygulanma amaçları bakımından değerlendirilmesi için bkz. Meryem Gürbüz, "Ortaçağ Türk Ordularında Resm-i Geçit" *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular – Oluşum, Teşkilat ve İşlev* -, Feridun M. Emecen (ed.), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 237-242.

³ Furûsiyye, bir süvari için gerekli olan at bakımı, atların yetiştirilmesi, tedavileriyle ilgili tüm teorik ve uygulamalı bilgileri, at üstünde muhtelif silahları kullanma bilgilerini ve askeri açıdan önemli olan oyunları içeren kapsamlı bir disiplini ifade etmektedir. Bkz. Altan Çetin, "Memluk Askerinin Eğitimi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 2, Ankara 2003, s. 221.

Zira furûsiyye geleneği, Memluk toplumunda fevkalade önemli bir husus idi. Memluk emirinin ya da sultanının faziletleri sayılırken furûsiyyedeki yeteneğinden bahsedilirdi. Hatta bu, sultan olmanın şartları arasında sayılırdı.⁴

Osmanlılar, kendilerinden önceki Türk-İslam devletleri tarafından hazırlanmış olan silahşorluk literatürünün varisi olmuş ve bu alanda yeni eserler telif etmiştir.⁵ Bu eserlerin bir kısmı tez ya da kitap olarak yayınlanmıştır.⁶ Bu çalışmada da, söz konusu literatür arasında yer alan, anonim bir silahşorluk risalesinin tanıtımı yapılarak transkripsiyonuna yer verilecektir.

a. Silahşorluk Gösterisi Hakkında

Osmanlı döneminde, at üzerinde ok, yay, kılıç, mızrak gibi savaş aletlerini kullanarak hünerlerini sergileyen ve cündî adını alan iyi biniciler, bu silahşorluk gösterilerinin ana temasını oluşturmaktaydı. Bu tür oyunlar, amacı doğrultusunda daha geniş ya da dar kapsamlı olabiliyordu. Bilhassa düğün, bayram ve elçi kabulü gibi vesilelerle düzenlenen gösteriler daha görkemli bir şekilde düzenlenmekteydi. Bunun yanı sıra eğitimde ya da savaş esnasında moralin yükseltilmesi maksadıyla yapılanlar, daha küçük çapta gösterilerdi.

Devlet erkânının ya da çevresinin düğünlerinde yer alan gösteriler, bunlar arasında en görkemlileri olmakla birlikte bu konuda Kanûnî Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Mustafa, Mehmed ve Selim'in 936/1530 yılındaki sünnet düğünü için hazırlanan tören ayrı bir yere sahiptir. Bu törende türlü silahşorluk ve canbazlık oyunları sergilenmiş olup, Matrakçı Nasûh'un hazırladığı maketten iki hisar ile savaş oyunu sahnelenmiştir. Nasûh tarafından yapılan bu hisarlar, beşer kuleli ve dörder kapılıdır. Celalzâde, Pehlivan Nasûh ustanın deri ve kağıttan yaptığı bu hisarların her birini birçok burçlarla donatıp, bunlara toparlarla birlikte tüfekli yüzer er yerleştirdiğini söylemektedir. Ayrıca bu erlerin yüzlerinde siperlik, başlarında miğfer, bellerinde kılıç, iki yanlarında yay ve ok bulunduğunu, birbirlerine cephe alarak top ve tüfekte savaştığını anlatmaktadır.⁷ Nasûh'un yaptığı bu gösterinin çok beğenildiği ve padi-

⁴ Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Altan Çetin, *Memluk Devletinde Askeri Teşkilat*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 91.

⁵ Osmanlı öncesi devirde ve Osmanlı döneminde bu alanda yazılmış olan eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi: History of Military Art and Science Literature during the Ottoman Period*, I-II, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2004.

⁶ Fırdevsi-i Rûmî, *Silahşor-nâme*, haz. Bekir Biçer, Çizgi Kitabevi, Konya 2011; Ümran Kara, *Matrakçı Nasûh ve Eseri Tuhfetü'l-Guzât*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2013.

⁷ Üstad Nasûh ki zamanında ferid olub, fenninde sahib-i fütuh; merdanelik kalıbında can, şehbazlık teninde ruhur. Kağıtdan burç bedenleri, içinde topları, darbezenleri, cümle esbab-ı hisarları müheyya ve mevcud, iki kıt'a işleyüb getirüb meydana birbirine mukabil koyub, yüz nefer yüzleri siperlü, başları miğferlü, meyânı şemşirlü, iki tarafı keman u türlü delirler ile mukabil olub bir dem top u tüfenk ile muhkem neberd-i berk cenkler, bir sa'at kılıçlar, gönderler ile rezmler, uğraşlar; matraklar ile, sair yaraklar ile savaşlar itdiler... Celalzâde Mustafa Çelebi, *Tabakatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, Viyana Nat. Bibl. No. H.O.41(Flüfel, II, Nr.1010), vr.136a-b. Bkz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, *Matrakçı Nasûh*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1963, s. 5.

şahın dahi takdirini kazandığı kaynaklarda yer almaktadır.⁸ 1530 şenliğinde Nasûh'un yanı sıra farklı ustalar tarafından yapılan kalelerle değişik savaş sahneleri de canlandırılmıştır.⁹ Sergilenen dramatik savaş oyunları adeta döneminin gerçek tiyatro gösterileri olmuşlardır.¹⁰ Nasuh, yapmış olduğu iki hisarı, silahşorluğa dair yazdığı eserinde resmetmiştir.¹¹ Tuhfetü'l-guzât adlı bu eser, silahşorluk, savaş sanatı ve askeri silahların kullanımı üzerine Osmanlı klasik çağında kaleme alınmış bir eserdir.¹²

Yabancı konuk ve elçilerin gelişi için yapılan şenliklerde de, Osmanlı Devleti'nin gücünü ve zenginliğini ortaya koyan silahşorların gösterileri sergilenirdi.¹³ Bunların yanı sıra silahşorluk oyunları kimi zaman idman yapmak maksadıyla oynanırken kimi zaman da savaş esnasında askerin moralini yükseltmek için oynanırdı. Kanûnî Sultan Süleyman'ın Revan ve Nahcivan seferinde, Erzurum'da bulunduğu sırada orduda askerler, türlü silah oyunları oynamıştır.¹⁴

b. Anonim Silahşorluk Risalesinin Muhtevası

Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Koleksiyonu, No.816-2'de kayıtlı olan risalenin müellifi ve telif ya da istinsah tarihi bulunmamaktadır. Klasik dönemde aynı konuda kaleme alınmış eserlerle karşılaştırıldığı zaman benzerlikler gösteren risale, aynı dönemde telif edilmiş olabilir.

Risale, Allah'a ve takva sahiplerine hamd, Hz. Peygamber'e dua ve "Zalimlerden başkasına düşmanlık etme" öğüdü ile başlar. Bundan sonra risalenin esas konusu olan silahşorluk hakkında bilgiler verilir. Silahşorluk oyununu oynamak için öncelikle bir meydan başının tayin edilmesi gerektiği belirtilir ve oyunun sergileneceği meydanın ölçüleriyle birlikte düzeni ayrıntılı olarak izah edilir.¹⁵ Verilen bilgilere göre silahşorluk oynanacak meydanın uzunluğu

⁸ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, Sül. Küt. Esad Efendi Nr.2206, vr.314b-316b.

⁹ ...Cündilik ulûmunda mahir, silahşorluk fenninde misli nadir Küçük Üstad ile ümera-i Çerakise'den Rumelinde ze'amet inayet olunan İnal Bey ile ol fennde mahareti olan Cündiler meydana girüb enva'-ı garibe ile atlar seğirdüb ve birbiri ile hasmâne cenk ü cidaller eyleyüb...Celalzâde Mustafa Çelebi, *Tabakatü'l-Memâlik*, vr.136a-b; ...ertesi gün diğer iki kule görüldü ki yine o gece binicilikde ve zor oyunlarında maharetiyle meşhur olan Cârûm namında biri tarafından inşa edilmişti...Hammer, *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*, çev. Mehmet Ata, İstanbul, 1330, c.V, s. 101-102.

¹⁰ Metin And, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 123.

¹¹ Matrakçı Nasûh, *Tuhfetü'l-guzât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No.2226, vr.33b-34a

¹² Eser, yurt içinde mevcut iki nüshası ve Macaristan'da bulunan bir nüshası kullanılarak hazırlanmıştır. Bkz. Ümran Kara, *Matrakçı Nasûh ve Eseri Tuhfetü'l-Guzât*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2013.

¹³ Metin And, *a.g.e.*, s. 25-28.

¹⁴ Gül İrepoğlu, "Osmanlı Sanatında Spor Dünyası ve Spor Betimlemeleri", *P Sanat Kültür Antika Dergisi*, 10, Yaz 1998, s. 51.

¹⁵ Meydanın risalede yer alan çizimi ve günümüze uyarlanan şekli için bkz. Ek3

243 metredir. Meydanın sağ ve sol tarafına hedefler yerleştirilmiştir. Her iki tarafta da ilk hedef meydan başından 85 metre ileriye, ikinci hedef ilkinin 79 metre ilerisine, üçüncüsü ise ikincisinin 79 metre ilerisine dikilmiştir. Oyun sırasında (tam yanından, ya da arkaya dönülerek ve yahut hedeflere varmadan) ok atışları yapılır. Risalede meydanın düzenine dair çizilen resimden anlaşıldığına göre bu hedeflerin hem alt hem üst tablası mevcuttur. Alt tablalar, atın üzüngüsü yüksekliğinde; üst tablalar ise, binicinin omzu hizasındadır. Sol tarafta ikinci hedefin yaklaşık 7 metre ilerisine yolun 3 metre dışına kabak sırığı dikilmiştir. Kabak sırığının yaklaşık 60 metre ilerisine ise gönder tablası dikilmiştir. Oyun esnasında gönderle bu tablaya vurulur. Sağ tarafta ise meydan başından 63 metre ileriye üzüngü tablası, bu tabladan 12 metre ileriye ise ilk kelle kumu dikilmiştir. Kelle kumunun üzerindeki kelleye ise oyun sırasında kılıç ile hamle yapılır. Kelle kumundan yaklaşık 44 metre ileriye yan tabla, ikinci kumdan 28 metre ileriye ise, ikinci kelle kumu dikilmiştir.

Risalede, söz konusu kum aralıklarının, yeni başlayanların eğitimi için geçerli olduğu ifade edilip rekabet edenler çalışmak istediklerinde bu aralıkların 57 metre uzunluğunda olması gerektiği söylenmektedir.

Meydan düzenlendikten sonra cündiler meydana gelip saf halinde dizilmeleriyle tören başlar. Bu kısım, protokolün selamlandığı ve gösterinin başlaması için üstadlar tarafından dua edilip destur verildiği kısımdır. Bu bölümde, Hz Peygamber'in ve okçuluğu ile meşhur olan Sa'd bin Ebu Vakkâs'ın ruhlarına, padişahın, paşaların ve beylerin de sağlık ve selameti için dua edilir.¹⁶

Üstadlar, destur verip besmele ile birlikte *Allah yolunda gaza niyetine* diyerek töreni başlatır. Bundan sonra cündiler, meydan başından meydana girerek çeşitli silah kullanma teknikleri uygulamak suretiyle hedeflere atışlar ve hamleler yaparlar.

Risalenin bundan sonraki kısmı, anlatımın akışını bozmamak adına, sadeleştirilerek günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

Silahşorluk Oynamanın Teknikleri

Sağ Üzüngü Tekniği: Parmaklık takmış olduğu sağ eliyle dizgini tutsun. Meydan başından atını koşturmaya başladığında yayını tirkeşten alıp dizgini sağ elinden sol eline geçsin. Ardından tirkeşten bir ok alıp yayı yatık bir şekilde tutup okunu aşağıdan gezleyerek şahin kanadı çeksin. Üzüngü tablasına beş altı adım kala yayını üzüngü tablasına doğrultup tablaya gelince okunu atsin. Üç üzüngü tablasına da aynı şekilde atış yapsın. **Sol Üzüngü Tekniği:** Tekrar Meydan başına gelip dizgini sol eline alıp ve kalkanı sol omzuna takıp bir önceki teknikte anlatıldığı gibi atış yapsın.

¹⁶ Ok atış talimi veya yarışması için meydana gelen okçular da, aynı merasimi yaparlardı. Geniş bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, "Ok", *DİA*, İstanbul 2007, c.XXXIII, s. 333-335.

Sağ Gez Tekniği: Meydan başına gelip dizgini sağ eline alıp kalkanı sol omzuna taksın. Atını koşturmaya başladığında tirkeşten yayını alıp önünde dik olarak tutsun. Okunu tepe üstü getirip dirseğini dik tutarak atının kulağı hizasından çeksın ve yerdeki üzengi tablasına atsın. Üç kuma da aynı şekilde atış yapsın. **Sol Gez Tekniği:** Meydan başına gelip dizgini sol eline alıp kalkanı sağ omzuna takarak bir önceki teknikte anlatıldığı gibi atış yapsın.

Sağ Suret Tekniği: Dizgini sağ elinde tutup tirkeşten üç tane ok alsın. Bu oklardan birini gezleyip ikisini parmakları arasında tutsun. Atını koşturmaya başladığında sağ elinde tuttuğu gezlenmiş olan yayını önüne getirip okunu atsın. Ardından ikinci oku ilk tablaya, üçüncü oku ikinci tablaya atsın. Akabinde tirkeşten bir ok daha alıp üçüncü tablaya atsın. Her bir oku attıktan sonra dizgini sağ eline alsın. **Sol Suret Tekniği:** Dizgini ve kalkanı sağ eline alıp bir önceki teknikte anlatıldığı şekilde atsın.

Sağ Yanbaşı Tekniği: Dizgini sağ eline alıp kalkanı sol omzuna taksın. Tirkeşinden aldığı bir oku gezleyip atını koşturmaya başladığında oku önüne atsın ve tekrar tirkeşten bir ok alıp tablayı geçerken ardına dönüp tablayı vursun. Üç tablaya da aynı şekilde atış yapsın. Diğer bir teknikte de, dizgini sağ eline alıp kalkanı da sağ omzuna taksın. Tirkeşinden aldığı bir oku gezleyip sol elinde tutsun. Atını koşturmaya başladığında okunu atıp kalkanı sol omzuna geçirsın. Ardından sağ eliyle tirkeşten bir ok alıp bir önceki şekilde olduğu gibi atışlarını yapsın. **Sol Yanbaşı Tekniği:** Dizgini sol eline alıp kalkanı sağ omzuna taksın ve bir önceki teknikte anlatıldığı gibi atsın.

Kalkan Tekniği: Bir önceki teknikte olduğu gibi meydan başından at koşturmaya başladığında önüne bir ok atıp kalkanı sol omzundan sağ omzuna geçirsın. Dizgin sağında kalsın. Sol eliyle tirkeşten bir ok alıp yan tablasına atsın ve yine kalkanı ve yayı sol omzuna geçirsın. Ardından kabağa bir ok atıp akabinde en sonda olan tablaya bir ok atsın.

Kılıç Tekniği: Dizgini sağ eline alıp kalkanı sol omzuna taksın. Atını koşturmaya başladığında önüne bir ok atıp kılıcını çeksın. Eğilerek aşağıdaki kum üzerinde duran kelleyi kessin. Bu kumun ilerisinde olan kelleyi ise çapraz olarak kessin. Ardından kılıcını kınına koyup kabağa bir ok atsın ve yine ileride olan kelleyi kessin.

Kiriş Tekniği: Dizgini sağ eline alıp kalkanı sol omuzuna taksın. Daha önce de anlatıldığı üzere atını koşturmaya başladığında önüne bir ok atıp sonra yayının kirişini çıkarsın. Ardından tekrar kirişini takıp yayını kursun. Sonra kılıcını çıkarıp kelleyi kessin ve ardından kabağa bir ok atsın. Son olarak da ileride olan kelleyi kessin. **Sağ ve sol Kiriş Tekniği:** Dizgini sağ eline alıp kalkanı sol omzuna taksın. Öncelikle bir ok atıp sonra yayının kirişini çıkarsın. Ardından tekrar kirişini takıp yayını kursun ve kalkanla yayı sağına geçirip omuz hizasında bulunan yan tarafındaki hedefe bir ok atsın. Sonra yine kalkanı ve yayı sol omuzuna geçirip kabağa ve ardından meydanın sonundaki hedefe bir ok atsın.

Kol Tekniği: Kılıcını çıkarıp sağ kolunun üzerine yatarsın. Üç tane ok çıkarıp bir tanesini gezlesin ve diğer ikisini parmakları arasına alsın. Suret tekniğinde olduğu gibi atını

koşturmaya başladığında sağ elinde tuttuğu gezlenmiş olan yayını önüne getirip okunu atsın. İkinci oku ilk hedefe ve üçüncü oku kabağa atsın. Sonra kılıcını kalkan üzerine getirip sonraki kelleyi kessin ve ardından kılıcı kınına koyup sonraki hedefe yanbaşı tekniğinde anlatıldığı gibi bir ok atsın.

Tirkeş Tekniği: Dizgini sağ eline alıp kalkanı da sağ omzuna taksın. Kılıcını sol kolu üzerine yatırıp eline bir ok alsın. Aldığı oku gezleyip atını koşturmaya başladığında atsın. Ardından yayını sağ kulağına ve kılıcı sol kulağına sıkıştırıp sol eliyle yayı ve kalkanı, sağ eliyle kılıcını tutup kalkanı sağ omzuna geçirsın ve akabinde ilk kelleyi kılıçla kessin. Kılıcını kınına koyup kabağa ve sonraki hedefe birer ok atsın.

Sağ Yay Tekniği: Kalkanı arkasına bağlayıp dizgini sağ eline alsın. Sonra bir ok gezleyip daha önce anlatıldığı gibi atsın. Ardından sol elindeki yayını, ensesinin arkasından sağ eline geçirsın. Sonra da yayı, atın boğazının altından sol eline geçirsın ve iyice eğilip kumda dikili olan iki oku alsın. Oklardan birini ileriye, diğerini ise kabağa atsın. Son hedefe de bir ok atsın. **Sol Yay Tekniği:** Anlatıldığı şekilde sol yay tekniği yapılsın.

Sağrı Tekniği: Dizgini sağ eline alıp kalkanı sol omzuna taksın. Atını koşturmaya başladığında tirkeşten yayını ve okunu alıp tepe üstü tutup gezlesin. İlk kumda olan üzengi tablasına nişan alıp atın sağrısı tarafından atsın. Üç kuma da bu şekilde atış yapsın. **Sol Sağrı Tekniği:** Dizgini sol eline alıp kalkanı sağ omzuna taksın ve bir önceki teknikte anlatıldığı gibi atışlarını yapsın.

Sağ Gömendürük Tekniği: Dizgini sağ eline alıp kalkanı sol omzuna taksın. Atını koşturmaya başladığında okunu aşağıdan gezleyip şahin kanadı çeksin. Atın boynunun sağ altından, yerde olan üzengi tablasına atsın. Üç kuma da bu şekilde atış yapsın. **Sol Gömendürük Tekniği:** Dizgini sol eline alıp kalkanı sağ omzuna taksın ve bir önceki teknikte anlatıldığı gibi atışlarını yapsın.

Nal Tekniği: Dizgin sağ eline alıp kalkanı sol omzuna taksın. Atını koşturmaya başladığında okunu aşağıdan gezleyip şahin kanadı çeksin. Ardından yayını başının üzerinden geçirip arkasına doğru yatsın ve atın arka tarafta nal bastığı yere okunu atsın veyahut atın kuyruğuna küçük bir tabla bağlayıp ona atsın. **Sol Tekniği:** Dizgini sol eline alıp kalkanı sağ omzuna taksın ve bir önceki teknikte olduğu gibi atış yapsın.

Sade Gönder Tekniği: Gönderi sağ tarafına takıp dizgini ve kalkanı sol eline alsın. Üç tane ok alıp bir tanesini gezleyip diğer ikisini parmakları arasına alsın. Sonra suret tekniğinde anlatıldığı gibi atını koşturmaya başladığında birbiri ardınca iki oku atıp üçüncü oku ilk hedefe atsın. Ardından yayını kılıcına asıp, yanından gönderini alıp, sıkıca tutsun ve çevirip gönder tablasına gelince vursun Sonra gönderi kendine çekip adet olduğu gibi hazırlansın.

Gönder ve Kılıç Tekniği: Dizgini sağ eline alıp kalkanı sol omzuna taksın. Gönderi sağ tarafına takıp bir ok alsın. Atını koşturmaya başladığında oku atıp kılıç tekniğinde olduğu gibi kılıcını çekip kelleyi kessin. Ardından kılıcı kınına koyup kabağa bir ok atsın. Sonra

yayını kılıcın üzerine asıp yanından gönderini alıp gönder tablasını delsin. Ardından kabağa da bir ok atabilir ve attığı ok isabet ederse kabul olunur. **Diğer Gönder Tekniği:** Dizgini sol eline alıp kalkanı sol omzuna taksın. Ardından gönderi kılıç tablasının olduğu kuma diksın. Meydan başında atını koşturmaya başladığında gezlenmiş bir oku atıp, yayını kılıcının üstüne asıp sağ eliyle dikilen gönderi alsın. Ardından sağ koltuğundan iki üç defa askı gibi çevirip gönder tablasını delsin.

Savaş Tekniği - Sağ Yaka: Dizgin ve kalkan solunda olup yedi sekiz tane veya on tane oku yakasına koysun. Ardından daha önce anlatıldığı gibi bir oku gezleyüb hazır tutsun. Atını koşturmaya başladığında atsın. Sonra yakasından birer birer alıp tepe üstü gezleyip meydan başına varıncaya dek yetiştirebildiği kadar atış yapsın. Dizginini bırakmasın. **Sol Yaka:** Dizgini sağ eline alıp kalkanı sol omzuna taksın ve bir önceki teknikte anlatıldığı gibi atışlarını yapsın.

Zant dikip ok atılmak istendiğinde, birbirinden uzaklığı 57 metre, yoldan dışarıya doğru 7 metre mesafede olan üç tane zant dikilsin. Zanta, gönder uzunluğu miktarı yer kala oku atsın.

Bundan sonra risaleyi Temmet ifadesiyle tamamlayan müellif, ardından Fünûn-ı Silahşorân (Silahşorluk Teknikleri) üst başlığı altında, risale boyunca anlattığı teknikleri alt başlıklar şeklinde vermiştir. Sonrasında ise Fünûn-ı Gönder (Gönder Kullanmanın Teknikleri) başlığı ile bu oyunun tekniklerini sıralamıştır. Risalede bu bölümün ayrıntıları yer almamıştır.

Evvel Tâpû	Evvel Hov	İkinci Hov	Evvel Nakk
İkinci Nakk	Evvel Dolab	İkinci Dolab	Segi
Seginün Hovu	Evvel Tesrîk	Yan Virmek	İkinci Tesrîk
Tapışmak	Meydan Kesmek	Son Tâpû	Temmet

Bu anlatımlardan sonra, at üzerinde hünelerlerini sergileyen silahşor ve canbazların minyatür çizimleri ile cündilerin gruplar halinde, meydanlarda nasıl hareket edeceklerini gösteren plan çizimleri yer almıştır. Bu planlar, konu bakımından benzer risalelerde de görülmektedir.¹⁷

Değerlendirme ve Sonuç

Silahşorluk konusunda yazılan eserler, hem verdikleri bilgiler açısından, hem de yazıldıkları dönemde silahşorluğun sahip olduğu yeri göstermesi bakımından önemlidir. Bu konuda klasik dönemde çeviri ya da telif yoluyla çeşitli eserler kaleme alınmıştır, ancak içerik bakımından meydanlarda silahşorluğun nasıl icra edileceğini ayrıntılı olarak anlatan eserler azdır.

¹⁷ Lâçin b. Abdullah ez-Zehebî el-Hüsâmî et-Trablusî, *Tuhfetü'l-mücâhidîn fi'l-amel bi'l-meyâdin*, Süleymaniye Ktp., Fatih Kol., Nr.3509-2, vr.92b-107b; Matrakçı Nasûh, *Tuhfetü'lguzât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No.2206, vr.36a-41a.

Silahşorluk Risalesi, Türkçe yazılan bu tür eserlere örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir. Telif tarihi ve müellifi belli olmayan eser, benzerleri arasında çok muhtasar bir yapıya sahip olmakla birlikte konuyu anlaşılır bir üslupla ve ayrıntılı olarak anlatması muhteva bakımından zengin bir eser olmasını sağlamıştır.

Risalede, silahların tanıtımı, atın bakımı ya da tedavisi gibi konulara değinilmeden sadece meydanda sergilenecek silahşorluk oyunun ne surette gerçekleşeceği anlatılmıştır. Bu bakımdan ilk aşamada kıt bir bilgi verdiği düşünülse de, müellifin tek bir konu üzerinde yoğunlaşması, diğer eserlerde yer almayan geniş anlatımlara yer vermesine olanak sağlamıştır.

Risalede, öncelikle silahşorluk oyunun oynanacağı meydan anlatılmış ve bu meydanın çizimi yapılmıştır. Oyun sırasında kullanılacak bütün hedefler, bu çizimde gösterilmiştir. Hedefler meydanın hem sağına hem de soluna yerleştirildiğinden hemen hemen her teknikte iki yöne de yapılacak atışlar, risalede ayrı ayrı anlatılmıştır.

İncelenen risalede anlatılan bütün tekniklerde ok atışı söz konusu olup bu atışları, okun çekiş ve atış şekline göre iki ayrı başlık altında incelemek mümkündür. Ok atış şekilleri ise, hedefin yüksekliğine ve hedefe olan mesafeye göre olmak üzere iki alt kategoriye ayrılabilir.

Risalede, hedeflerin binicinin aşağısında, yukarısında ve omuz hizasında yer aldığı görülmektedir. Bu bakımdan hedefin yüksekliğine göre üç ayrı atış şekli vardır. Aşağıda ve omuz hizasında kalan hedeflere yapılan atışlar kığaç atışı, yukarıda kalan tek hedef olan kabak sırtına yapılan atışlar ise kabak atışı adını almaktadır.¹⁸ Aşağıda yer alan hedefler üzengi adını alan hedeflerdir. Hedeflerin bu ismi alması, atın üzengisi ile aynı yükseklikte olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Bununla birlikte belli bir hedef yerleştirilmemekle birlikte atın arkasına doğru nal bastığı yere yapılan atışlar da vardır.

Atışlar, hedeflerle binici arasındaki mesafeye, başka bir ifadeyle konumlarına göre de değişmektedir. Bazı atışlar, henüz hedefe varmadan, bazıları ise, hedefin yanındayken yapılmaktadır. Diğer bir atış türü ise, hedefi geçtikten sonra arkaya dönmek suretiyle gerçekleştirilmektedir.

Risalede, farklı atışlarla birlikte farklı çekiş şekillerinin de olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, şahin kanadı çekme, aşağıdan gezleyerek çekme, yukarıdan gezleyerek çekme, yayı yatık tutarak çekme, yayı dik tutarak çekme, atın kulağının hizasından çekme, atın boynunun sağ alt yanından çekme, parmaklar arasına iki ok sıkıştırarak çekme, yakaya 8-10 tane ok sıkıştırarak çekme ve kol üzerine kılıç yatırarak çekmedir.

Öncelikle okun aşağıdan ve yukarıdan gezlenmesi konusu üzerinde durmak gerekir. Ok, yaya yerleştirildikten sonra iki tür gezleme söz konusudur. Bunlardan biri aşağıdan gezlemedir. Burada gezlenen oku çekecek olan kol, atıcının gövdesi hizasında bulunmaktadır. Dirseği yukarı doğru açı yapmakla birlikte kolu göğsünün aşağısındadır. Yukarıdan gezlemede ise,

¹⁸ J.D. Latham, W.F. Paterson, *Saracen Archery*, The Holland Press, London UK, 1970, s. 77-79.

oku çekecek kol, atıcının başının hizasında bulunup, dirseği dik bir açıyla yukarı bakmaktadır. Bu iki gezleme tekniği atış yapmak için kullanılmakta olup aşağıdan gezleme yöntemi, bazen atışa hazırlanmak için de uygulanmaktadır.

Şahin kanadı çekiş, aşağıda/yerde bulunan hedeflere yapılan atışlarda kullanılmıştır. Şahin kanadı çekişlerde, yay öncelikle yukarıda anlatıldığı gibi aşağıdan gezlenmekteydi. Ardından atıcı oku tutan kolunu şahin kanadı gibi yukarıya doğru açıp yayını yatık bir pozisyonda tutup başının üzerinden çekmektedir. Şahin kanadı adını alan bu atışta, temel prensip oku çeken kolun atıcının başının üzerinde -tepesi üzerinde- bulunmasıdır. Bu atış şekli, aşağıda yer almak kaydıyla ileride ya da geride bulunan hedefler için kullanılmıştır. Arkada kalan hedeflerde uygulanan atışlarda, atıcının atışı yaparken bazen atın arkasına doğru yatması gerekirdi. Bu tam olarak düz bir yatış olmayıp atıcının, atışı yaptığı yöne doğru atın arkasına eğilmesidir. Bir nevi şimdiki deyimiyile ters köprü şeklinde bir vaziyet almasıdır.

Atışlar, atın farklı kısımlarından da gerçekleştirilirdi. Risalede, atın kulağı hizasından yapılan bir atış söz konusudur. Bu atış, dik olarak tutulan yayla, üzengi hedefine yapılmaktadır. Hedefe varmadan yapılacak olan bu türde bir atışta, atıcı at üstünde oturur halde bulunabileceği gibi, hedefe olan mesafe azaldıkça atışı yapmak için ayağa kalkması gerekebilir. Atın boynunun alt yanından yapılan atışlar, şahin kanadı çekişi uygulanarak üzengi hedeflerine yapılmaktadır. Burada, atın boynunun sağ tarafından aşağıya doğru eğilip sağda yer alan hedefe atış yapılır.

Okların seri olarak atılmasını sağlamak maksadıyla fazladan ok alıp parmaklar arasında tutarak ya da yakaya sıkıştırarak ok atış şekilleri de mevcuttur. Özellikle 8-10 okun yakaya sıkıştırılıp peş peşe atılması, savaşlarda da uygulanan bir usuldür. Zira risalede de, bu yöntem Harbî başlığı altında verilmektedir.

Kılıcı kol üzerine yatırmak suretiyle yapılan ok atışlarında maksat, kılıcı hazırda tutup ok atışının akabinde kılıcı kullanmaktır. Aynı şekilde bu yöntemin de, savaş esnasında kullanımı söz konusu olabilir. Savaşlarda silahları iyi kullanmakla birlikte hızlı hareket etmek önemlidir. Bu bakımdan hareketleri hızlandıran bu tip yöntemler, savaşlarda uygulanmış olmalıdır.

Risalede anlatılan tekniklerden bazılarında, kalkanın yerinin sağ omuzdan sol omuza alınarak ya da tam tersi surette değiştirilmesi söz konusudur. Atışlar arasında bu hareketin yapılması karşılıklı çarpışmalarda farklı yönlerden gelen/gelebilecek darbeleri savuşturmayı sağlardı. Bu bakımdan risale boyunca anlatılan teknik ve yöntemlerde, saldırı ve savunmayı bir arada görmek mümkündür.

Son dönemlerde önemi artan deneysel tarih çalışmaları, savaş alanlarında kullanılan silahların etkinliğinin derecesi üzerinde durur. Bu amaçla dönemin silahları tekrar imal edilip kaynaklarda anlatıldığı üzere kullanılır. Silahların sadece savaş maksadıyla değil aynı zamanda eğitim ve gösteri maksadıyla da kullanıldığı göz önüne alındığında, silahların, silah

oyunlarındaki kullanımının ayrıntılı olarak anlatıldığı silahşorluk risalelerinin önemi artmaktadır. Silahşorluk Risalesi'nde yer alan anlatımlarla, bu tarzda bir uygulamalı çalışmanın yapılması mümkündür. Yapılacak bu çalışma ile askeri eğitim ve gösterilerde uygulanan tekniklerin, savaşlarda ne derecede etkili olduğu tespit edilebilir.

KAYNAKLAR**Kaynak Eserler**

Celâlzâde Mustafa Çelebi, *Tabakatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, Geschichte Sultan Suleyman Kanunis von 1520 bis 1557*, Von Petra Kappert, Wiesbaden 1981.

Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-ahbâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, Nr.2162.

Hammer, *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*, çev. Mehmet Ata, c.V, İstanbul, 1330.

Lâçin B. Abdullah Ez-Zehebî El-Hüsâmî Et-Trablusî, *Tuhfetü'l-mücâhidîn fi'l-amel bi'l-meyâ-dîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, Nr.3509-2.

Matrakçı Nasûh, *Tuhfetü'l-Guzât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, Nr. 2206.

Silahşorluk Risalesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Koleksiyonu, Nr.816-02.

Araştırmalar-İncelemeler

And, Metin, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

Çetin, Altan, *Memluk Devletinde Askeri Teşkilat*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2007.

_____, “Memluk Askerinin Eğitimi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:7, Sayı:2, Ankara, 2003, 219-235.

Gürbüz, Meryem, “Ortaçağ Türk Ordularında Resm-i Geçit” *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular – Oluşum, Teşkilat ve İşlev* –, Feridun M. Emecen (ed.), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 237-242.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi, History of Military Art and Science Literature during the Ottoman Period, I-II*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IR-CICA), 2004.

İrepoğlu, Gül, “Osmanlı Sanatında Spor Dünyası ve Spor Betimlemeleri”, *P Sanat Kültür Antika Dergisi*, 10, Yaz 1998, s. 32-57.

Kara, Ümran, *Matrakçı Nasûh ve Eseri Tuhfetü'l-Guzât*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2013.

Latham J.D., W.F. Paterson, *Saracen Archery*, The Holland Press, London UK, 1970.

Orgenthau, Hans J., *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*, c.I, Baskın Oran (çev.), Ünsal Oskay, Türk Siyasî İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1970.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi, *Matrakçı Nasûh*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1963. Sıra no : 54

Silahşorluk Risalesinin Transkripsiyonu

Bismillâhirrahmanirrahîm

El-hamdü li'llâhi rabbi'l-'âlemîn ve'l-'âkıbetü li'l-muttakîn ve lâ 'udvâne illâ 'ale'z-zâlimîn ve sallallâhû 'alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecma'în. Ammâ ba'd bilgil ki silahşûrluk oynamak lâzım geldikde evvelâ meydân başı ta'yîn oluna ve meydân başından on üç tutam yayla ölçüb altmış yay uzununu yerden evvelki kumu ideler ve evvelki kumdan elli beş yay uzununu yerden ikinci kumu ideler ve ikinci kumdan yine elli beş yay uzununu yerden üçüncü kumu ideler. Meydân başından âhir kuma varınca yüz yetmiş yay uzununu olur. Bundan sonra tekrar evvelki kumdan meydân başından yana yedi yay uzununu yerden bir kum diküb üzerine kelle konacak ağaç dikile ve kelle kumundan ve meydân başından yana sekiz yay uzununu yerden bir kum dahi ideler üzerine üzenği tablası konulub kılıç bendinde çalına ve kelle kumuyla ikinci kumun ortası mukâbelesinde sağ cânibden otuz yay uzununu yerde bir kum dahi idüb üzerine kalkan bendi olduğu zamanda yan tablası dikile ve ikinci kumdan üçüncü kuma sol cânibde beş yay uzununu yerde yoldan hâric iki yay uzununu yerde kabak sırgı dikile ve kabakdan öte on beş yay uzununu yerde yoldan hâric sağ cânibde bir kum dahi ideler. Üzerine kelle ağacı konulub bir kelle dahi anda dikile ve üçüncü kum ki, âhir kumdur, andan berû sol cânibde yoldan taşra bir yay uzunundan ziyâdece yerde bir kum dahi dikilüb üzerine gönder tablası dikile. Mübtedî şâkird olanlara ta'lîm için kumların ortası zikr olunan mikdârıdır. Ammâ hasmâne oynayan kimseler fenn izhâr eyledikleri zamanda kumların mâbeynleri kırkar yay uzununu gerekdir.

Ve meydân düzüldükde cündiler meydâna gelüb dizilüb alay bağlayalar ve üstâdları karşuya geçüb Hazret-i resûl sallallâhû 'aleyhi ve sellem rûh-ı şerîflerine du'â idüb ve Sa'd Vakkâs hazretleri ve pîrler ve üstâdlar rûhuna ve pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretleri selâmetliğine ve paşalara ve beylere ve yiğit-i yenil safâlığına ve geçmiş ehl-i îmân rûhuna du'â ide. Andan sonra destûr vire. *Bismillâhirrahmanirrahîm Niyyetü'l-gazâ fi sebîlillâh* diyeler.

Fenn-i tâpû: Üstâd olan kimse evvelâ yayına bir dane ok gezleyüb ve meydândan at koparub kolun geriye tutub at tamam yoluna düzelüb kelle kumuna geldikde kolun önüne getirüb okun ucu atun iki kulağı arasına beraber ola. Evvelki tablaya vardıkda dizgini salıvirüb yay kabzasın kapub şahin kanadı yanına çeküb bir mikdâr gitdikde önüne getirüb orta tablaya vardıkda kirişinden okun kusdurub ve okun yaydan alub tirkeşine koya ve meydân başına vardıkda bey veyâhûd paşa ne cânibde durursa ânun karşısına alay bağlayalar cümle tamam olıcak tekrar biribiri ardınca dizilüb geldikleri yoldan yine aşağı meydân başına varalar.

Fünûn-ı Silahşorân

Fenn-i Sağ Üzenği: Sağ eliyle dizgin tuta parmaklığı dahi sağda ola. Meydân başından at kopardıkda yayın tirkeşinden kayub sağ elinde olan dizgini sol eline vire ve tirkeşden bir ok alub yayın yaturub okun aşağıdan gezleyüb şahin kanadı çeküb üzenği tablasına beş altı adım yer kaldıkda yayı üzenğiye beraber diküb tablaya geldikde okun ata. Üç tablaya dahi böyle ide.

Fenn-i Sol Üzenği: Tekrar meydân başına gelüb dizgini sol ele virüb ve kalkamı sağ omuzuna getirüb evvelki üslûb üzere ide.

Fenn-i Sağ Gez: Meydân başına gelüb dizgini sağ eline virüb kalkanı sol omuzuna virüb at kopardıkda yayın tirkeşden alub ve yayı önüne diküb okun depereden getürüb dirseğin diküb ve at kulağına beraber çeküb yerde yatan üzengi tablasına ata. Üç kuma dahi bu üslûb üzere ide. **Fenn-i Sol Gez:** Meydân başına gelüb dizgini sola virüb ve kalkanı sağ omuzuna getürüb evvelki gibi ide.

Fenn-i Sağ Sûret: Dizgin sağ elde ola ve üç dane ok alub birin gezleye ve ikisin parmakları arasına ala ve at kopardıkda yay sağ elde gezlenmiş iken önüne getürüb okun ata ve ikinci oku evvelki tablaya ura ve üçüncü oku ikinci tablaya atub ve tirkeşden bir ok dahi kapub üçüncü tablaya ata. Her bir oku atdıkdı dizgini eline ala. **Fenn-i Sol Sûret:** Dizgini sola ve kalkanı sağ ele virüb evvelki üslûb üzere ide.

Fenn-i Sağ Yan Başı: Dizgini sağ ele ve kalkanı sola virüb bir dane ok gezleyüb at kopardıkda oku önüne atub ve tekrar tirkeşden bir ok kapub tablayı geçerken dönüp ardına tablayı ura. Üçüne dahi böyle ide. Bir dürlü dahi dizgin sağında kalkan dahi sağında ola ve bir dane oku gezleyüb sol elinde tuta. At kopardıkda atub fi'l-hâl kalkanı değışüb sol omuzuna ala ve sağ eliyle tirkeşden bir ok alub üslûb-ı sâbık üzere eyleye. **Sol Yan Başı Bendi:** Dizgin sol elde kalkan sağ elde ola. Evvelki üslûb üzere ide.

Fenn-i Kalkan Bendi: Meydân başından üslûb-ı sâbık üzere at kopardıkda önüne bir ok atub kalkanı sol omuzundan sağ omuzuna vire. Dizgin sağda durur. Sol eliyle tirkeşden bir ok alub yan tablasına ata ve yine kalkanı ve yayı sol omuzuna değışüb kabağa bir ok ata. Andan sonra âhirde olan tablaya bir ok ata.

Kılıç Bendi: Dizgin sağda kalkan solda ola. At kopardıkda önüne bir ok atub yalın kılıç olub eğile. Aşağa kumda olan kelleyi çalub andan ilerüde olan kelleyi hamâil-vâri çele. Kılıcın kınına katub kabağa bir ok ata ve yine ilerüde olan kelleyi çele.

Kiriş Bendi: Dizgini sağda ve kalkanı solda olub üslûb-ı sâbık üzere at kopardıkda önüne bir ok atub sonra kiriş yasub girü yayın kura ve yalın kılıç olub kelleyi çele ve ondan kabağa bir ok ata ve ilerüde olan kelleyi dahi çele. **Bir Dürlü Dahi Çep ü Rast Kiriş Bendi:** Dizgin sağda kalkan solda olub evvelâ bir ok atub ve kirişin yasub ve yine kurub ve kalkanı ve yayı sağına değışüb bir ok yan tablasına atub ve yine kalkanı ve yayı sola değışüb ve kabağa bir ok atub ve andan âhirdeki tablaya bir ok dahi ata.

Kol Bendi: Kılıcı çıkarub sağ kolu üzerine yaturub ve üç dane ok çıkarub birin gezleyüb ve ikisin parmakları arasına alub sûret bendinde itdüğü gibi ola. Bir ok ata. İkinci oku evvelki tablaya ve üçüncü oku kabağa ata. Andan sonra yalın kılıcı kalkan üzerine getürüb sonraki kelleyi çele ve kılıcı kına katub sonraki tablaya yan başı bir ok ata.

Tirkeş Bendi: Dizgin sağda kalkan dahi sağda olub ve yalın kılıcı sol kolu üzerine yaturub eline bir ok alub gezleyüb at kopardıkda atub andan yayı sağ kulağına ve kılıcı sol kulağına kısıdırub sol eliyle yayı ve kalkanı ve sağ eliyle kılıcı tutub kalkanı değışüb kılıçla evvelki kelleyi çele. Andan kınına katub kabağa ata. Andan tablaya bir ok ata.

Sağ Yay Bendi: Kalkanı arkasına bağlayub dizgin sağda olub bir dane ok gezleyüb üslûb-ı sâbık üzere ata ve yayı sol elinden ensesinden sağ eline vire ve sağ eliyle yayı atı boğazı altından sol eline vire ve muhkem eğilüb kumda dikilen iki dane oku alub birin ilerü ve birin kabağa ata ve son tablaya dahi bir ok ata. **Sol Yay Bendi:** Zikr olunan üslûb üzere sol yay bendi ide.

Sağrı Bendi: Dizgini sağa ve kalkanı sola virüb at kopardıkda tirkeşden yayın ve okun kapub depereden getürüb gezleye ve evvelki kumda olan üzengi tablasına tutub sağrı ata. Bu üslûb üzere üç kuma dahi ata. **Sol Sağrı Bendi:** Dizgini sola ve kalkanı sağa virüb evvelki üslûb üzere ide.

Sağ Gömündürük Bendi: Dizgini sağa ve kalkanı sola virüb at kopardıkda aşağıdan gezleyüb şahin kanadı çeküb aylandırub atın sağ yanından boynu altından yerde olan üzengi tablasına ata. Üç kumda dahi böyle ide. **Sol Gömündürük Bendi:** Dizgini sola ve kalkanı sağa virüb üslûb-ı sâbık üzere ide.

Nal Bendi: Dizgin sağda ve kalkan solda olub at kopardıkda aşağıdan gezleyüb şahin kanadı çeküb ve yayı başından aşırub arkası üzerine yatub atın kış nal basdığı yere ata. Yahûd atın kuyruğu üstünde küçük tabla bağlayub ana ata. **Sol Bendi:** Dizgini sola ve kalkanı sağa vire. Evvelki üslûb üzere ide.

Sade Gönder Bendi: Gönderin sağ yanına takub dizgini sol eline kalkanı dahi sol eline alub üç dane ok alub birin gezleyüb ve ikisin parmakları arasına alub sûret bendinde itdüğü gibi at kopardıkda birbiri ardunca iki oku atub üçüncü oku evvelki tablaya urub fi'l-hâl yayın kılıca asub ve yanından gönderin alub sıkı idüb dolab iderek gönder tablasına geldikde gönderle tablayı urub andan gönderin kendüye çeküb âdet üstüne yapına.

Gönder ve Kılıç Bendi: Dizgini sağa kalkanı sola virüb sağ yanında gönderi takub âdet üzere bir ok alub at kopardıkda atub kılıç bendinde itdüğü gibi yalın kılıç olub kelleyi çalub kılıcı kına katub kabağa dahi bir ok atub yayı kılıç üzerine asub yanından gönderin kapub gönder tablasın sanca. Eğer kabağa ok atarsa dahi caizdir. Fe-emmâ atarsa makbûldür. **Bir Dürlü Dahi Gönder Bendi:** Dizgini sola ve kalkanı dahi sola virüb gönderi evvelki kum ki, kılıç tablasıdır, ol kum üstünde dike koya ve meydân başından at kopardıkda hâzır gezlenmiş bir ok atub ve yayı kılıç üstüne asub sağ eliyle ol dikilen gönderi alub sağ koltuğundan iki üç def'a hamâil-vâri çevirüb andan gönder tablasına sanca.

Bend-i Harbî Sağ Yaka: Dizgin ve kalkan solda olub yedi sekiz dane veya on dane oku yakasına koyub üslûb-ı sâbık üzere bir oku gezleyüb hâzır tuta, at kopardıkda ata. Andan sonra yakasından birer birer alub depereden gezleyüb meydân başına varınca yetiştürdüğü mikdârı ata. Dizgini elden komaya. **Sol Yaka:** Dizgin sağda ve kalkan solda olub üslûb-ı evvel üzere ide.

Zant dikilüb ok atılmalu oldukda üç dane zant diküb biri birinden aralığı kırkar yay uzunluğuna ve yoldan taşra beş yay uzunluğuna ve zanta beraber varmadın gönder uzunluğu yerden oka halâs vire.

Temmet

Fünûn-ı Silahşorân

Evvel Tâpû	Sağ Üzengi Bendi	Sol Üzengi Bendi
Sağ Gez Bendi	Sol Gez Bendi	Sağ Sûret Bendi
Sol Sûret Bendi	Sağ Yanbaşı	Sol Yanbaşı
Kalkan Bendi	Kılıç Bendi	Kiriş Bendi
Kol Bendi	Tırkeş Bendi	Sağ Yay Bendi
Sol Yay Bendi	Sağrı Bendi	Sol Sağrı Bendi
Sağ Gömündürük Bendi	Sol Gömündürük Bendi	Nal Bendi
Sol Nal Bendi	Sade Gönder Bendi	Gönder ve Kılıç Bendi
Sağ Yaka Bendi	Sol Yaka Bendi	Son Tâpû

Fünûn-ı Gönder

Evvel Tâpû	Evvel Hov	İkinci Hov	Evvel Nakk
İkinci Nakk	Evvel Dolab	İkinci Dolab	Segi
Seginün Hovu	Evvel Tesrîk	Yan Virmek	İkinci Tesrîk
Tapışmak	Meydan Kesmek	Son Tâpû	Temmet

Silahşorluk Risalesi Sözlüğü

alay bağlamak: saf halinde dizilmek, savaş düzenine girmek.

at koparmak: atı hızla ileri sürmek.

aylandırmak: 1. etrafı gezdirmek, çevrede dolaştırmak. 2. oyalamak, geciktirmek.

çalmak/çelmek: kesici bir aleti sallamak; kesmek üzere sürmek; vurmak.

çep ü rast: sağ ve sol

depere: tepeden aşağı, tepesi üzerine.

dolab: devreden, dönen.

gezlemek: oku, yayı kurmadan önce çile üzerindeki gez yerine takmak.

gömeni / gömündürük: döveni boyunduruğa bağlayan ağaç.

hamâîl-vâri: omuzdan bele doğru çaprazlama inen kılıç veya sancak askısı bağı gibi.

hov: saldırı, hücum.

kiriş: ok atılan yayın iki ucunu birleştiren, sinir ve bağırsaktan yapılan esnek bağ.

kusdurmak: dışarı vermek, fırlatmak.

meydan kesmek: dik bir şekilde meydanın ortasından geçmek.

nakk: arındırmak.

parmaklık: parmağı dış etkilere korumak için üzerine geçilen özel kılıf.

sağrı: memeli hayvanlarda bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm.

sancmak: (Kargı, mızrak vb. ile) saplamak, dürtmek, delmek.

segi/süğü (sünü): kargı, süngü, mızrak.

şakird: 1. yayıcı ve okçu ustasının yardımcısı, çırağı. 2. okçuluğa yeni başlayan hevesli.

tabla: hedef levhası.

tapışmak: buluşmak, karşılaşmak.

tâpû: bir kimsenin yanı, katı; makam; huzur.

tesrîk: çalmak, çaldırmak.

tirkeş: ok veya yay çantası.

tutam: yay boyunu belirlemek için kullanılan, yaklaşık 11 cm.lik uzunluk ölçüsü.

üzengi: 1. eyerin iki yanında asılı olan ve ata binerken ayakla basılan altı düz demir halka. 2. silahşorluk oynamak için düzenlenen meydanda, hedef olmak üzere hazırlanan kum yığınlarından, at üzengisi yüksekliğinde bulunan kum üzerine konulan tabla.

yahn kılıç: kılıcı kullanmak üzere kınından çıkarmış olan; kılıcını çekmiş olarak.

yapınmak: bir şey yapmaya hazırlanmak, davranmak.

yasmak: yayın kirişini çıkarmak.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقِيَّةِ
 وَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ الْظَّالِمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى
 سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ **أَمَّا بَعْدُ** فَيَا أَيُّهَا الْمَلَائِكَةُ كَسِّبُوا لِي
 أَوْ تَمِيقُوا لِي كَمَا كُنْتُمْ تَفْعَلُونَ **وَأَمَّا** مَعْدَانُ يَا شَيْءُ يَعْنِي أَوْلَاهُ
 وَمَعْدَانُ يَا شَيْءُ **وَأَمَّا** نَوَامُ يَا يَلَّةُ أَوْ لُجُوبُ الْقَتْلِ
 يَا أَيُّ أَوْ زِي بَرْدَهُ أَوْ لُكِي قَوْمِي أَيْدِي لَرَوَا لُكِي قَوْمِي
 أَلِي بَشَ يَا أَيُّ أَوْ زِي بَرْدَهُ أَلِي قَوْمِي أَيْدِي لَرَوَا لُكِي قَوْمِي
 يَنْهَ أَلِي بَشَ يَا أَيُّ أَوْ زِي بَرْدَهُ أَلِي قَوْمِي أَيْدِي لَرَوَا لُكِي قَوْمِي
 يَا شَيْءُ أَلِي بَشَ يَا أَيُّ أَوْ زِي بَرْدَهُ أَلِي قَوْمِي أَيْدِي لَرَوَا لُكِي قَوْمِي
بُودَنَ صُكْرَه تَكَرَّرَ أَوْ لُكِي قَوْمِي أَيْدِي لَرَوَا لُكِي قَوْمِي
 يَكِي يَا أَيُّ أَوْ زِي بَرْدَهُ أَلِي قَوْمِي أَيْدِي لَرَوَا لُكِي قَوْمِي

۲۱

بَحَقِّ اَعَاَجِ دِكَلَه وَكَلَه قَوْمِنْدَن مِيدَن اَن بَاشِنْدَن بِيَاكْسَكِن
 يَايِ اَوُرِي يِرْدَه نَر قَوْمِد اِيچي ايدَه لَر اَوُرِنَه اَوُرِي بِيَاكْسَكِن
 قَوْلُوْب بِلِيچ نَبِنْدَن جَالِنَه وَكَلَه قَوْمِيكَلَه اِيچي قَوْمِك
 اَوُر تَاسِي مَقَابَلَه سِنْدَن صَاغ جَابِنْدَن اَوُر تَاسِي اَوُرِي
 يِرْدَه نَر قَوْمِد نِيچي ايدُوْب اَوُرِنَه قَلَقَان بِنْدِي اَوُلْدُوچي
 زَمَانْدَه يَان طَبْلَه سِي دِكَلَه وَكَلَه اِيچي قَوْمِدَن اَوُرِي قَوْمَه
 صَوْل جَابِنْدَن يَش يَايِ اَوُرِي يِرْدَه يَوْلْدَن خَارِج اِيچي
 يَايِ اَوُرِي يِرْدَه قَبَاق صِرِيچي دِكَلَه وَكَلَه قَبَاقْدَن اَوُرَه اَوُر
 يَش يَايِ اَوُرِي يِرْدَه يَوْلْدَن خَارِج صَاغ جَابِنْدَن نَر قَوْم
 دِيچي اَدَه لَر اَوُرِنَه كَلَه اَعَاَجِي قَوْلُوْب بِيَاكْسَكِن دِيچي
 اَنْدَن دِكَلَه وَكَلَه اَوُرِيچي قَوْمِكَلَه اَخِر قَوْمِدَن اَنْدَن بِيَرُو
 صَوْل جَابِنْدَن يَوْلْدَن طَشش بِيَر يَايِ اَوُرِنْدَن زِيَادَه
 يِرْدَه نَر قَوْمِد نِيچي دِكَلُوْب اَوُرِنَه كَوْنْدَن طَبْلَه سِي دِكَلَه

مبتدئ شکر کند اولنلر تعلیم ایچون قومنلرک اورباپی
 ذکر اولنان مقداریدر **آمین** خصمانه اوینان کسلر
 فن طهاران ایلا کیری زمانه قومنلرک مابینلر
 قرقریایی اورب کرکدر

ویدان دوزلرکک جندیلر میدانه کلوب دزیلوب
 الای بغلیه لر واستاد لری قوشویه کچوپ حمیر
 رسول صلی الله علیه وسلم روح شریفلرینه
 دعا ادوب وسعد وقاسم خفیلری ویرلر
 واونستادلر روحنه وپادشاه عالم پنا حضرتلری
 سلامتکته وپاشالره ویکلره ویکتیکل صعا لغنه
 ویکیش اهل پمان روحنه دعا ایدن اندن صکر دستور
 ویرلر **والله اعلم**

نیت الفتن فوسکیل الله ویه لر

قَطَائِمُ اوستاد اولان كسه اولايينه بر داته
 اوق كر ليوب و ميدانده ات قويا روب قولن
 كونه طوبوت ات تمام يولنه دوز لوبكه قومنه
 كلكدك قولن اوكنه كتوروب اوقوك اوچ اتوك
 كي قولنجي راسته برابر اول اولكه طبله وارد و قد
 درين صال و رروب ياي قبضه سن قابوب شاهن
 قنادي يائنه چكوب بر مقدر كيدك اوكنه كتوروب
 اورنه طبله وارد قد كرسندن اوقن قوصد
 واوقن يايدين الوب تيركشته قومه و ميدان باشته
 وارد و قد بك و يا حوز پاشانه جانبد و ورسه
 انوك قارشوسنه الاي بغليه لر جمله تمام اوليحق
 نكرار يري بري اريخه دريلوب كله كلري بولدن
 يته اشغه ميدان باشته ورنه لر **قوتوسل حسون**

فَنَصَّاعًا أَوْزَنُوا صَاغَ الْبَلَّةَ ذَرِكِينَ طَوَّهَ بِأَمَّا قَلْبِي
 دَخِي صَاغَدَ أَوْ لَا صِيدَانِ بَاشِنْدَنَ أَتْ قَوِيَارِ دَقْدَ
 يَا بِنِ تِيرَكْشِنْدَنَ قَايُوبُ صَاغَ الْبَلَّةَ أَوْلَانِ دَرِكِي
 صَوْلَ الْبَلَّةَ وَيَرَهْ وَيَتَرَكْشِنْدَنَ بِرَاقِ الْوَيْبِ بَايَتْ
 يَا تَوْرُوبُ أَوْ قِنَ اشْغَهْ دَنَ كَزْ لِيُوبُ شَاهِنَ فَنَادِي
 حَكُوبُ أَوْزَنَكِي طَبْلِسِنَهْ بَشِ الْبِي آدَمِيرَ قَالِدَقْدَ
 يَا دَاوُودَ نَكِي بِرَاقِ دَرُوبُ طَبْلِسِنَهْ كَلْدَكْدَ أَوْ قِنَ
 أَتَهْ أَوْجَ طَبْلِسِنَهْ دَخِي بُولَهْ اِدَهْ **فَنَصَّاعًا أَوْزَنُوا**
 تَكَوَارْ صِيدَانِ بَاشِنْدَنَ كَلُوبُ ذَرِكِي صَوْلَ الْبَلَّةَ وَيَرَهْ
 وَقَلْقَانِ صَاغَ أَوْ مَوْزِنَهْ كَتُورُوبُ أَوْ لَكُو أَوْ سَلُوبُ
 أَوْزَرَهْ اِيْدَهْ **فَنَصَّاعًا كَزْ** صِيدَانِ بَاشِنْدَنَ كَلُوبُ
 ذَرِكِي صَاغَ الْبَلَّةَ وَيَرَهْ قَلْقَانِ صَوْلَ أَوْ مَوْزِنَهْ
 وَيَرُوبُ أَتْ قَوِيَارِ دَقْدَ يَا بِنِ تِيرَكْشِنْدَنَ الْوَيْبِ

وَيَا بِي أُولَئِكَ دُكُوبُ أَوْفَنِ دَهْنٍ دَنْ كُتُورِبُ
 دِرْزَكِنْ دُكُوبُ وَأَتَ فَوَلَاغِنَه بَرَايِرْ كُكُوبُ يَزْدَه
 يَتَانِ أَوْزَنَكُو طَبْلَا سِنَه اَتَه اَوْجِ قَوْمَه دَهْجِي
 بُو اَسْلُوبُ أَوْزَرَه اِيكِي **فِي تَصْوُلِ كُنْ** مِيدَانِ
 بَاشِنَه كُكُوبُ دِرْزَكِنْ صَوْلَه وَيَرْوِبُ وَقَلَقَايِ
 صَاغِ أَوْمُورِيَه كُتُورِبُ أَوَّلِكِي اِيكِي **فِي صَاغِ**
صَوْرَتِ دِرْزَكِنْ صَاغِ الدَّ اَوَّلَا وَ اَوْجِ دَانَه اَوْفِ
 اَلْوَبُ يَرْزَكِيَه وَ كَيْسِيْنِ يَارِ مَقْلَبِي اَرَا سِنَه
 اَلَا وَ اَتَ فَوَايَزِ دَقْلَه يَايِ صَاغِ الدَّ كَرْتَمِشِ اِيكِي
 اُولَئِكَ كُتُورِبُ اَوْفَنِ اَتَه وَ اَلْجِي اَوْفِي اَوَّلِكِي طَبْلِيَه
 اَوْزَنَ وَ اَوْجِ اَوْفِي اَلْجِي طَبْلِيَه اَوْبُ وَيَرْكُشْدَه بَرَاوَقِ
 دَهْجِي قَايُوبُ اَوْجِي طَبْلِيَه اَتَه هَزِي اَوْفِي اَتَدَقْلَه
 دِرْزَكِي اِنَه **اَلَا فِي تَصْوُلِ صَوْرَتِ** دِرْزَكِي صَوْلَه وَقَلَقَايِ

صَاغُ اَلِه وِیْرُوبْ اَوَلْکِ اَوُسْلُوبْ اَوَزْدَه اَیْدَه **فَر**
صَاغُ اَلِه دَرِکْنِی صَاغُ اَلِه وَقْلَقَانِ صَوْلَه وِیْرُوبْ
 وِیْرَدَه اَنَه اَوَلْکِ لُیُوبْ اَن قُوْبَارْدَقْدَه اَوَلْکِ
 اَتُوبْ وِتْکَرَارِیْتِ کَشْدَنْ بَر اَوَقْ قَا یُوبْ طَبِلَه ی
 چِکْنِ دَ وِیُوبْ اَزْدَه طَبِلَه ی اَوَرَه اَوِچْنَه دَی
 بُولْمَه اَیْدَه **بَرْدَر لُوبْ** دَرِکْنِ صَاغْدَه قَلَقَانِ دَی
 صَاغْدَه اَوَلْ وِیْرَدَه اَنَه اَوَلْکِ لُیُوبْ صَوْل اَلْدَه
 طَوْنَه اَن قُوْبَارْدَقْدَه اَتُوبْ فِی الْحَالِ قَلَقَانِ وِتْکَشْتِ
 صَوْل اَوْمُوزْنَه اَلَا وَاغ اَلْکِه یْتِ کَشْدَنْ بَر اَوَقْ
 اَلُوبْ اَوُسْلُوبْ سَبَاقْ اَوَزْدَه اَیْلَه **صَوْل اَلِه**
بَیْدِی دَرِکْنِ صَوْل اَلِه قَلَقَانِ صَاغ اَلِه اَوَلْ
 اَوَلْکِ اَوُسْلُوبْ اَوَزْدَه اَیْدَه **فَر** قَلَقَانِ **بَیْدِی**
 مِیْدَانِ بَیْشْتَنْ اَوُسْلُوبْ سَبَاقْ اَوَزْدَه اَن قُوْبَارْدَقْدَه

اَوَكْتِه بَر اَوْق اَتَوْب قَلَقَا فِي صَوْل اَوْمُوزِنْدَن صَاغ
 اَوْمُوزِنِه وَيَس دَزَكِن صَاغْدِه دُرُز صَوْل اِلِيلَه
 بَر كَشْدَن بَر اَوْق اَلْوَب يَان طَبَلَا سِنَه اَتَه وَيَسَه
 قَلَقَا فِي وَيَا فِي صَوْل اَوْمُوزِنِه دَكُشُوب قَبَاغَه
 بَر اَوْق اَتَه اَنْدَن صَكَم اَخِرْدَه اُولَا ن طَبَلَا يِه بَر اَوْق
 اَتَه قَلِيح بِنْدِي دَزَكِن صَاغْدَن قَلَقَات
 صَوْلَه اُولَا اَت قَوْبَار دَقْدَه اَوَكْتِه بَر اَوْق اَتَوْب
 يَالِن قَلِيح اُولُوب اَكَلَه اَشِيغ قَوْمَدَه اُولَا ن كَلَه يِه
 جَالُوب اَنْدَن اِيلرُودَه اُولَا ن كَلَه يِه سَمَايِل وَا دِي
 چَلَه قَلِيح قِنَه قَانُوب قَبَاغَه بَر اَوْق اَتَه وَيَسَه
 اِيلرُودَه اُولَا ن كَلَه يِه چَلَه كِيَش بِنْدِي دَزَكِن
 صَاغْدَه وَ قَلَقَا فِي صَوْلَه اُولُوب اَوْسَلُوب بَسَايَق
 اَوُرْدَه اَت قَوْبَار دَقْلَه اَوَكْتِه بَر اَوْق اَتَوْب صَاغْدَن

كَرْدِي يَا صَوْبِ كِر وَبِيَانِ قَوْرَ وَيَا لِي قَلِيحِ اَوَلُوْبُ
 كَلِه وِجَلِه وَاَنْدَن قِبَاعِه بَر اَوْقِ اَتِه وَايَلِر وِدَه
 اَوَلَان كَلِه وِدِجِي جَلِه بَرِه وُلو دِي جِي بِر رَاسْت
 كَر شَبَدِي وَزِين صَاغَد قَلْغَا ن صَوْلَه اَوَلُوْبُ
 اَوَلَا بَر اَوْقِ اَتُوْبُ وِكِر شَن يَا صَوْبُ وَيِنَه قَوْرُبُ
 وُقَلْغَا نِي وَيَا ي صَاغَنه دَكِشُوْبُ بَر اَوْقِيَا ن بَطْلَه سِنَه
 اَتُوْبُ وَيِنَه قَلْغَا نِي وَيَا ي صَوْلَه دَكِشُوْبُ وِقِبَاعَه
 بَر اَوْقِ اَتُوْبُ وَاَنْدَن اَخِر دِي طَبْلِيَه بَر اَوْقِ دِي
 اَتِه قَوْل بَدِي قَلِيحِي چَقَارُوْبُ صَاغ قَوْلِي اَوْزَرِنَه
 بَا تَوْرُوْبُ وَاَوْج دِه اَتِه اَوْقِ چَقَارُوْبُ بَرِي نَكِر كُيُوْبُ
 وَاكِسِن بَر مَقْلَرِي اَرَا سِنَه لَوْبُ صَوْرَت بَدِي دَه
 اَيْنْد وِكِرِي اَوَلَا بَر اَوْقِ اَتِه اَكِيحِي اَوْقِ اَوَلِكِي
 طَبْلِيَه وَاَوْجِيحِي اَوْقِ قِبَاعَه اَتِه اَنْدَن صُكُنْ

يَا لَيْلِي قَلْعَانِ أَوْ رَرْنَه كَتُورُوبْ صَكْنِي كَلَهْ فِي
 جَلَهْ وَفَلِي قِنَهْ قَا تَوْبْ صَكْنِي كَطْلِيَهْ يَا نَا شِي
 بِرَاوَقِ اَتَهْ **يَرَكَشْ بِنْدِي** دَرِكْنِ صَاغْدَهْ قَلْعَانِ
 دِي جِي صَاغْدَهْ اُولُوبْ وَيَا لَيْلِي قَلْعَانِ قُولِي اَوْرِنَهْ
 يَا تَوْرُوبْ اَلِهْ بِرَاوَقِ اُولُوبْ كَرَلُوبْ اَت قُولِي اَوْرِنَهْ
 اَتُوبْ اَنْدَن يَا كِي صَاغْ قُولُوتِنَهْ وَفَلِي صُول قُولُوتِنَهْ
 قَسِدِرُوبْ صُول اِلَهْ يَا كِي وَفَلْقَانِي وَصَاغْ اِلَهْ
 قَلْعَانِ تَوْبْ قَلْعَانِي دَكْشُوبْ وَفَلْعَهْ اُولُوبْ كَلَهْ فِي
 جَلَهْ اَنْدَن قِنَهْ قَا تَوْبْ قَبَاغَهْ اَتَهْ اَنْدَن طَلِيَهْ رَاوَهْ
 اَتَهْ **صَاغْ يَا بِنْدِي** قَلْعَانِي اَرَقَا سِنَهْ بَعْلُوبْ دَرِكْنِ
 صَاغْدَهْ اُولُوبْ وَبَرْدَهْ اَتَهْ اَوَقْ كَرَلُوبْ اَوْسَلُوبْ سَابَقِي
 اَوْرَهْ اَتَهْ وَيَا كِي صُول اَلِهْ اَنْدَن اَكْسَهْ سِنْدَن صَاغْ اَلِهْ
 وَيَا وَصَاغْ اِلَهْ يَا كِي بُو عَارِي اَلِهْ اَنْدَن صُول اَلِهْ

و پیر و حکم اکیلوب قومدا و کمان اکر دانه اوچی الوی
 برین ایلر و ویرین قباغه اته و صولک طیاره دخی
 بر اوقاته **صولک یا بیدی** دکر اولنان اوسلوب اوزره
 صولک یا بیدی اده **صاغری بیدی** دکر صاغری و قلقلای
 صولک و بر و بان قویارد قده بیکشدن بانی و او من قایوب
 دیر دنگور و بیکزلیه و اوکی قومده اولان اوزرک طیاره
 دوقوب صاغری اته بولوسلوب اوزره اوچ قومه دخی
 اته **صولک صاغری بیدی** دکر صولک و قلقلای صاغری
 و بر و بان اولک اوسلوب اوزره اید **صاغ کندرک**
بیدی دکر صاغری و قلقلای و صولک و بر و بان قویارد قده
 اشغه دن کرلیوب و شاهن قنادی چکوب ایلاندی
 اتوک صاغ یانیدن بونی الیندن یرده اولان
 اوزرکی طیاره اته اوچ قومده دخی بویله اید

صَوْلُ كَمْدَرِكْ بِنْدِي دَرِكْنِي صَوْلَه وَفَلَقَانِي صَاعَه وَرِدَن
 اَوْسَلُوبْ سَامِقْ اَوْزَرْنِ اَيْنِ نَعْلِ بِنْدِي دَرِكْنِي صَاعَه
 وَفَلَقَانِ صَوْلَه اُولُوبْ اَتْ قُوبَارْدَقْلَه اَشَعَه دَنْ كَرَلُوبْ
 شَاهِنْ قَنَادِي چَكُوبْ وَيَا بِي بَاشِنْدَنْ اَشِرُوبْ اَرَقَاپِي
 اَوْزَرْنَه يَا قُوبْ اَتُولُكْ نَعْلِ بَصْدُوعِي بِرَهْ اَنَهْ يَا حُودْ
 اَتُولُكْ قُوبْ رُوعِي اَوْسِنْدَنْ كُوجَلْ طَبْلَه بَغْلُوبْ اَلَهْ اَنَهْ
 صَوْلُ بِنْدِي دَرِكْنِي صَوْلَه وَفَلَقَانِي صَاعَه وَرِدَن اُولُكِي
 اَوْسَلُوبْ اَوْزَرْنِ اَيْنِ سَادَه كُونْدَر بِنْدِي كُونْدَرِن
 صَلَفْ يَانِيَه طَا قُوبْ دَرِكْنِي صَوْلِ اَيْنَه قَلَقَانِي دَعْمِ صَوْلِ
 اَيْنَه اَلُوبْ اَوُجْ دَا اَنَهْ اَوُقْ اَلُوبْ بِرَنْ كَرَلُوبْ
 وَكُيْسِنِ بَارْمَا قَلِيرِي اَرَا سِنَه اَلُوبْ صُورْتِ بِنْدَرِنْدَنْ
 اَيْنْدُوكِي اَتْ قُوبَارْدَقْلَه بِرِيرِي اَرُوجَه اَكِي اُولُكِي
 اَتُوبْ اَوُجْنِي اُولُكِي اُولُكِي طَبْلَه اُورُوبْ فُلْخَالِ

لایق قلبه اصوب و یابندن کوندن الوب صقی
 ایدوب طولا بایدرک کوندن طبله سنه کلدن
 کوندن له طبله بایرورب اندن کوندن کند وینه
 چکوب عادن او سنه یابنه **کوندن و قلیج بندنی**
 در کوف صاغه قلعا فی صوله و برورب صاغ یابند کوندن
 طاقوب عادن اورره برادق الوب ات قویا رد قل
 انوب و قلیج بندن ایدن و کیکه یالین قلیج اولوب
 کله یی جالوب قلیج فینه قاتوب قباغه دخی بر اوق
 انوب یایی قلیج اورنه اصوب یابندن کوندن
 قاپوب کوندن رطله سن سنجه اگر قباغه اوقا ترسله
 دخی حایز در فاما اترسه مقبولدن **برورب دخی**
کوندن بندنی برورب صوله و قلعا فی دخی صوله و برورب
 کوندن اولی قوم که قلیج طبله سدر اول قوم

اوستند دكه قويه وميدان باشند ات قويا رد قل
 حاضر كرتن براوق انوب وباني قليم اوستنه اصوب
 صاغ البله اول دكلن كوندري الكوب صاغ قولوغند
 اكماسج دفعه حمانل واري چوروب اندن كوندن
 طبله سته سجه **بند حربي صاغ يقه** وركن
 وقلغان صولده اولوب يدي سكر دانه ويا اون
 دانه اوقا يقا سته قويا اوسلوب سايق اورد
 براوق كرليوب حاضر طوته ات قويا رد قل انه اندن
 صكن يقا سندن بر بر الكوب ديه دن كرليوب
 ميدان باشند واريجه يتشد وردكي مقداري اته
 دزكيني الدن قوميه **سول يقه** وركن صاغ وقلغان
 صولده اولوب اوسلوب اول اوزر ايله **زانست**
 ديكلوب اوقا ائللو اولد قل اوچ دانه زانست

دیکو بی بری برندن آرا لینی قیر قریای اوزی اول
ویولدن طشش بش یای اوزی اول و زانته
برابر وارمیدن کوندرا اوز و نیلغی پیرنه اوقسه
خلاص وین مته

فنون سلخشوران

اول طابو	صاغ اولونگوندي	صول اولونگوندي
صاغ كزبندي	صول كزبندي	صاغ صوربندي
صول صوربندي	صاغ يان باشي	صول يان باشي
قلقان بندي	قيلچ بندي	كوش بندي
قول بندي	تيركش بندي	صاغ ياي بندي
صول ياي بندي	صاغري بندي	صول صاغري بندي
صاغ كنده بندي	صول كنده بندي	نعل بندي
صول نعل بندي	ساده كنده بندي	كوندر قيلچ بندي
صاغ يقه بندي		
صول يقه بندي		
صول طابو		

42

فنون کونند

اَوَّلُ طَابُو اَوَّلُ حَوْ اِكْبِي حَوْ اَوَّلُ نَقْ
اِكْبِي نَقْ اَوَّلُ دَهَبْ اِكْبِي دَهَبْ سَكِي
سَكَلْ حَوْ اَوَّلُ سَرِيْ يَارْ وَيْمَكْ اِكْبِي سَرِيْ
تَايَشْمَقْ مِيْلَا كَسْمَكْ صَوْلِطَابُو نَمَت

ساده هوپاره

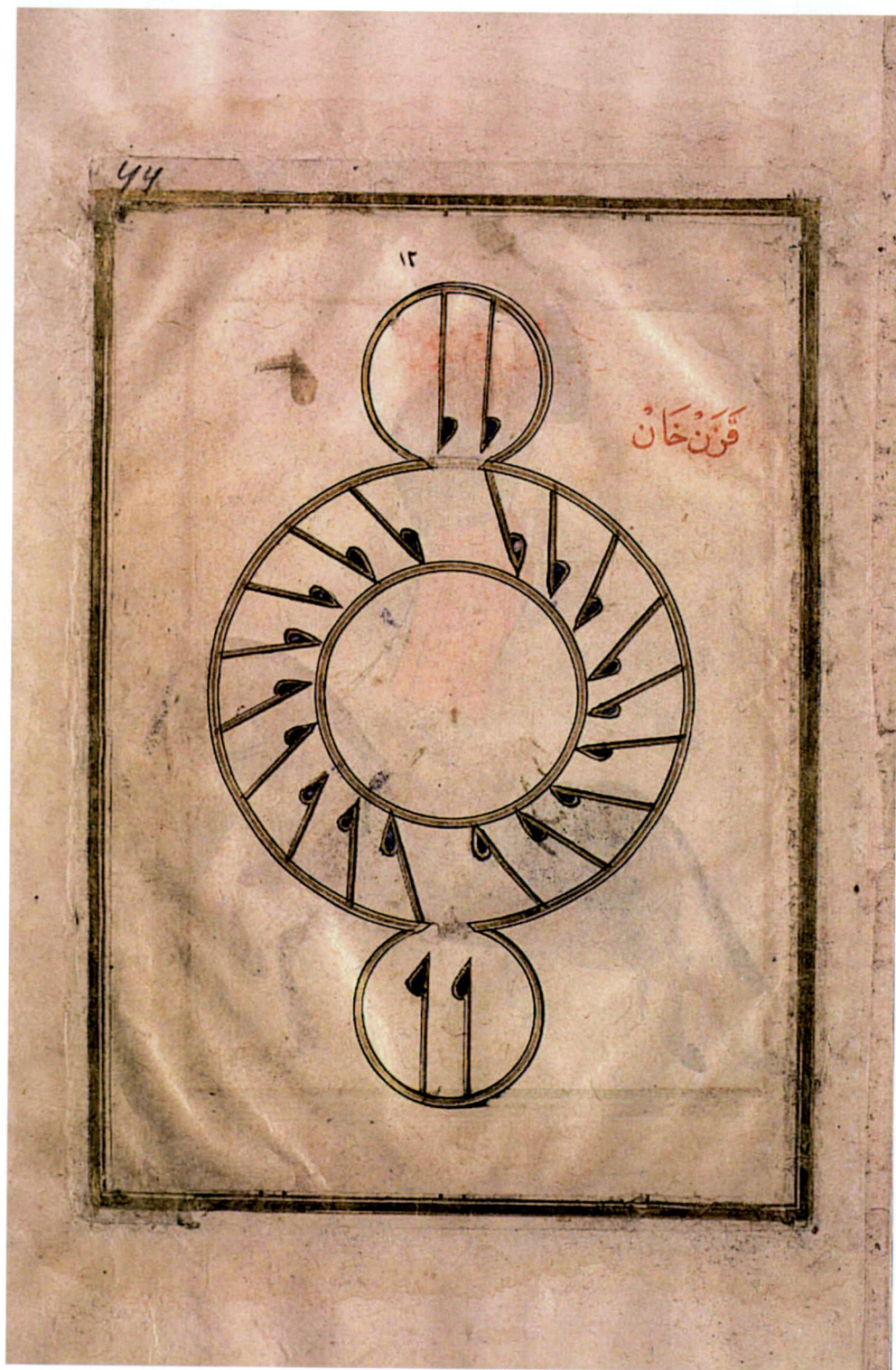
دور باش

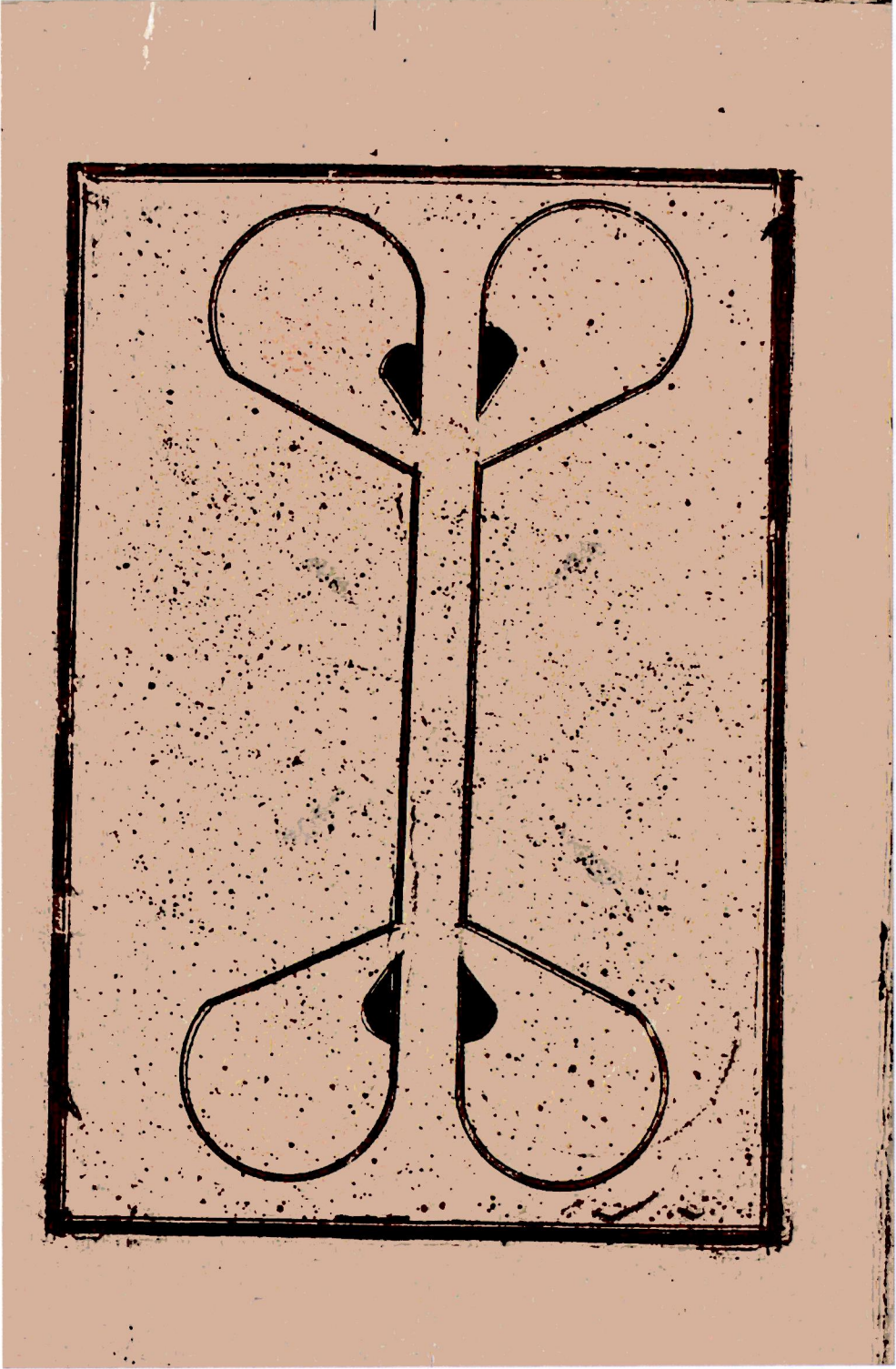

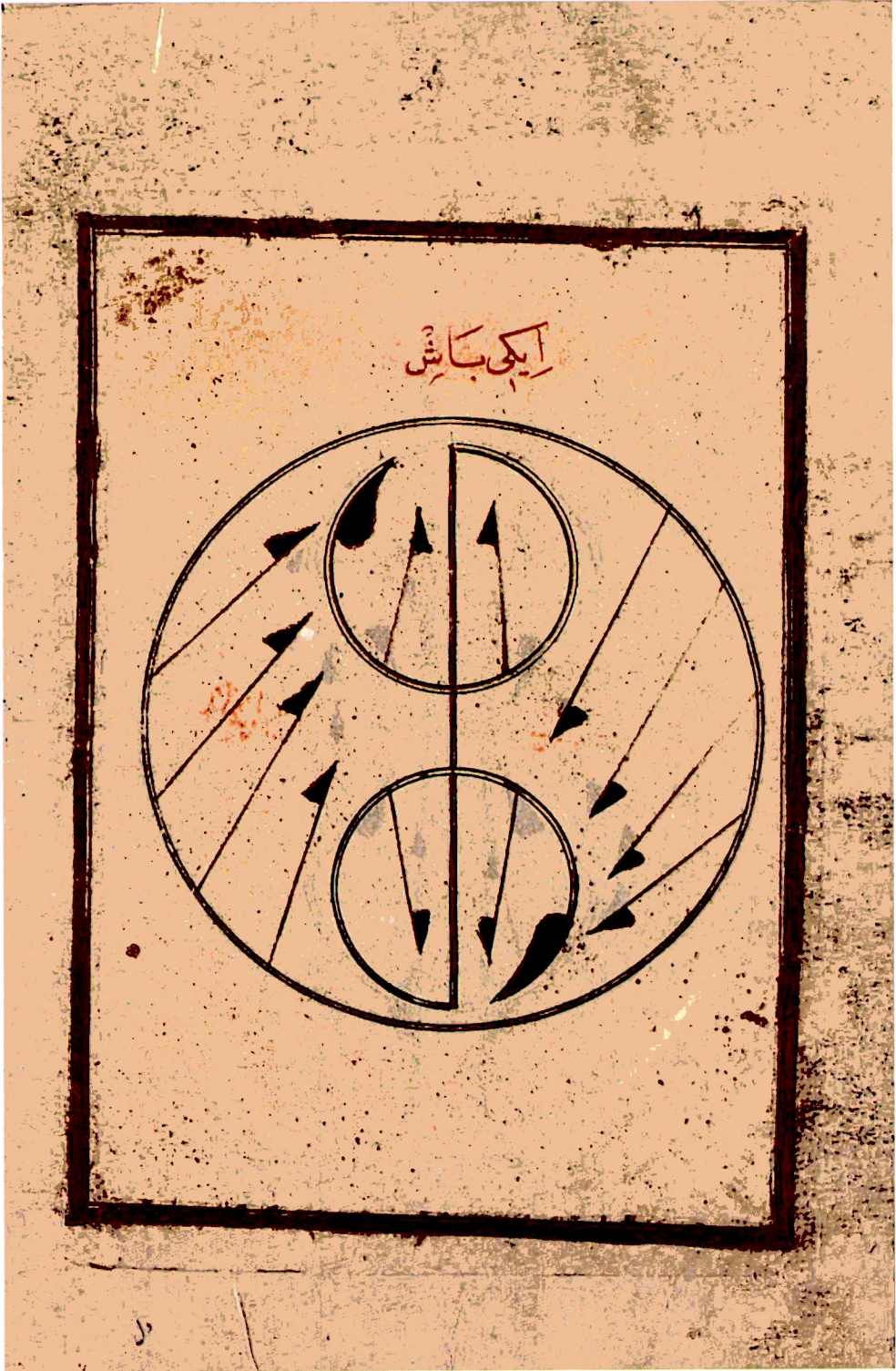

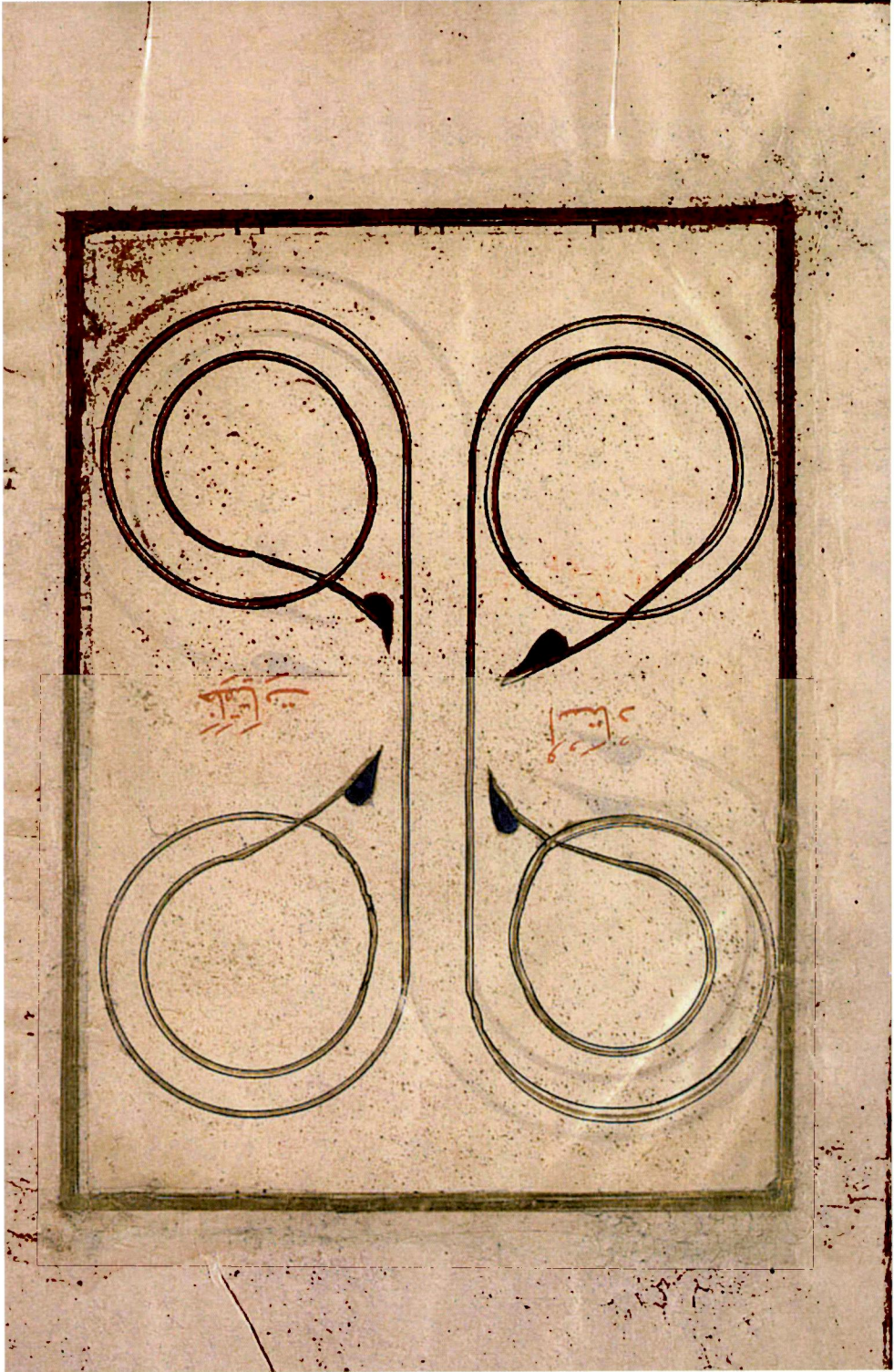
47

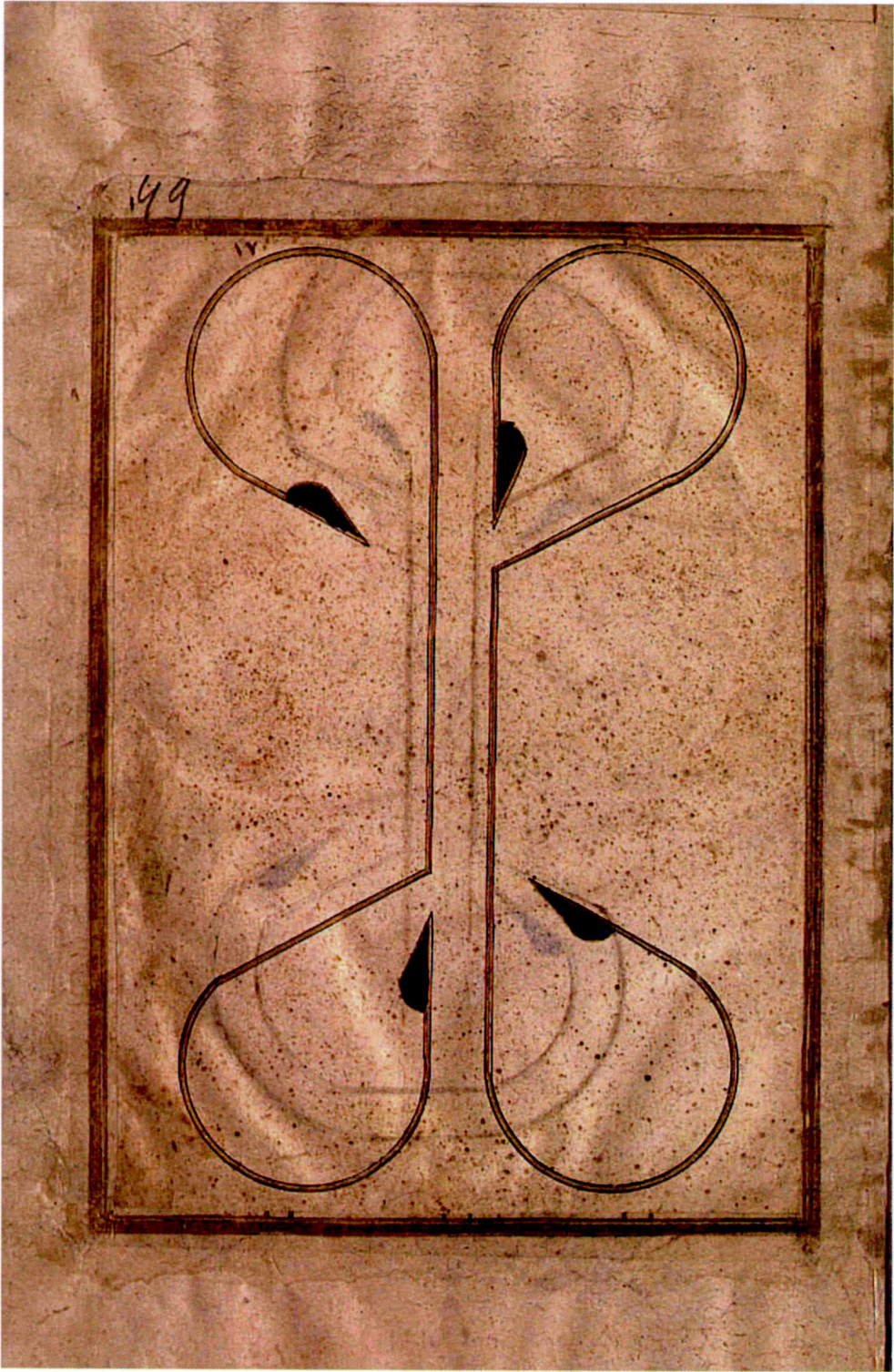
دُورَتْ بَاشْ سِلْسِلَه

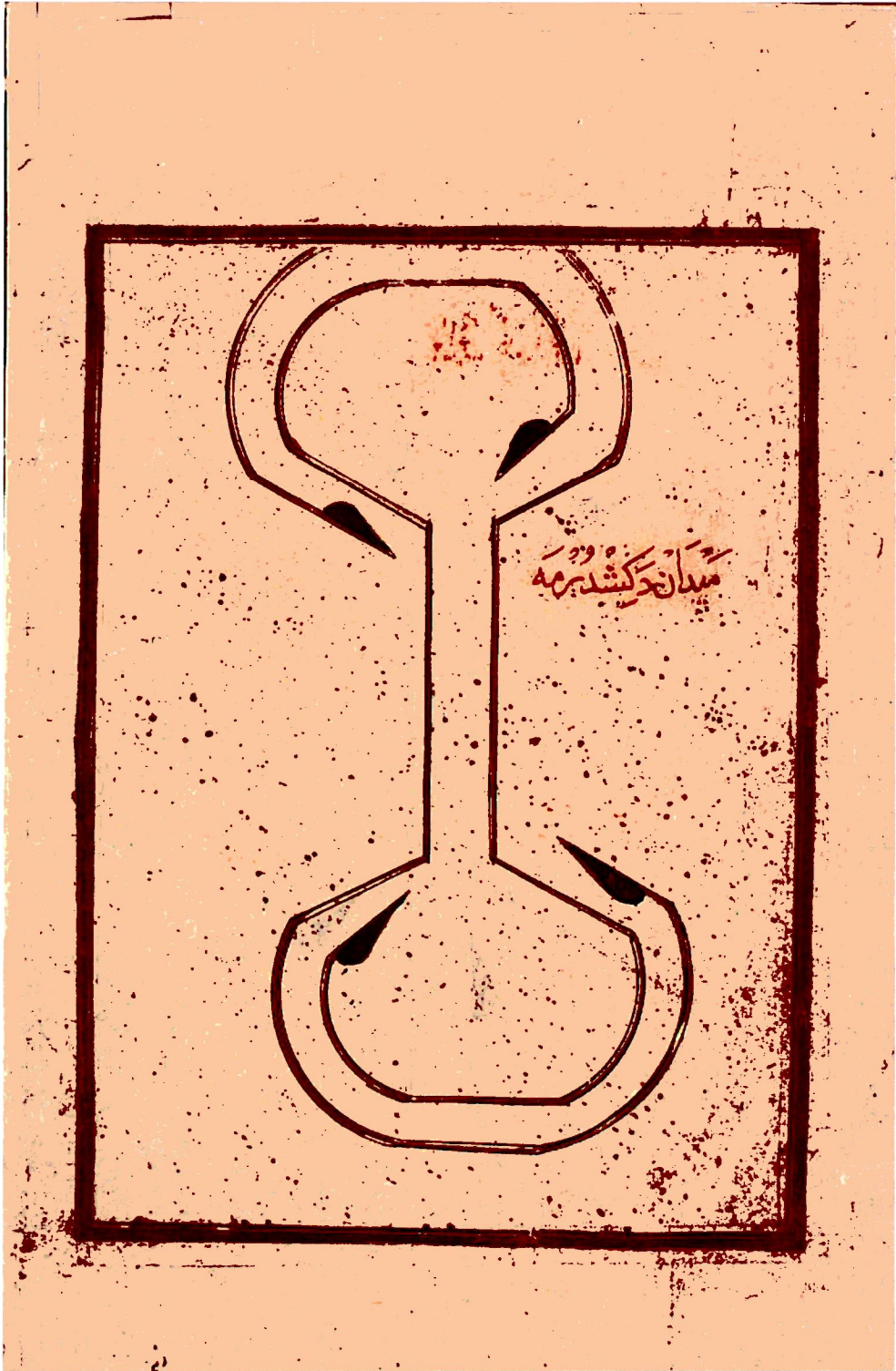

ÇUKUROVA ÂYÂNLARI II: HASANPAŞAZÂDELER (KARSLIZÂDELER) İLE İLGİLİ ARŞİV BELGELERİ II

YILMAZ KURT* - ERTAN ÜNLÜ**

Çukurova'nın önemli ayan ailelerinden birisi olan Hasanpaşazâdeler 1760 yıllarına kadar Karşlızâdeler olarak anılmaktaydılar. 1769-70 yıllarında Karşlızâde Hacı Ali Ağa'nın oğlu Hasan Ağa Üzeyir sancakbeyi ve arkasından Adana beylerbeyi olunca aile artık Hasanpaşazâdeler diye anılmaya başladı. Hasanpaşazâdeler hakkında ilk bağımsız çalışma, XV. Türk Tarih Kongresi'nde yayınlanmıştı¹. Daha sonra Hasanpaşazâdeler hakkında toplamış olduğumuz arşiv belgelerinden bir kısmını *Belgeler* dergisinde yayınladık². Bu çalışmamızda ise Hasanpaşazâdelerin ortaya çıkış sürecine ışık tutacak olan aile ile ilgili ilk belgeleri yayınlamak istiyoruz. Bu belgelerin çoğu Hasan Paşa'nın Adana Beylerbeyiliği ve Özi Muhafızlığı, muhallefâtı ve mîrîye olan borçlarının ödenmesi ile ilgilidir. Hasan Paşa'nın oğulları Abdullah Paşa ve kardeşi II. Hacı Ali Bey ile Abdullah Paşa'nın oğulları Ahmed Bey ve Mehmed Bey hakkında İstanbul Başbakanlık Arşivi (BOA) kataloglarında 50'ye yakın belge tespit ettik. Ailenin son beyi olan III. Hacı Ali Bey ise XIX. Yüzyılda Tarsus'tan İskenderun'a kadar bütün Çukurova'ya gücünü yaymış önemli bir kişilik olduğundan sadece Ali Bey ile ilgili 40-50 önemli belge bulunmaktadır. Bu belgelerden bir kısmını Menemencioğulları ayan ailesi ile ilgili olduğundan daha önce yayınlamıştık³. Hasanpaşazâdeler hakkında Adana Şer'iye sicillerinde de çok önemli belgeler yer almakta. Özellikle Hasanpaşazâdelerin (önceki isimleriyle Karşlızâdelerin) Adana'da mukataalar satın alarak nüfuz kazanmaları ile ilgili bu belgelerden bir kısmına bu makalemizde yer verdik. Mühimme Defterleri'nin taranması sonucu buradan da önemli belgeler elde edilmesi mümkündür. Çukurova Tarihi'nde 1750- 1850 yılları arasında önemli bir yer işgal eden Hasanpaşazâdeler ile ilgili belge yayınlamaya eğer kısmet olursa iki ayrı makale ile devam etmek istiyoruz.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, yilmazkurt2002@yahoo.com.tr.

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, eunlu@ankara.edu.tr.

¹ Yılmaz Kurt, "Çukurova'da A'yanlık Mücadelesi: Hasanpaşazâdeler", Kongreye Sunulan Bildiriler, 4. Cilt- 1. Kısım, Osmanlı Tarihi- A, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2010, s. 1259-1278.

² Yılmaz Kurt-Ertan Ünlü, "Çukurova Âyânları I: Hasanpaşazâdeler İle İlgili Arşiv Belgeleri I", *Belgeler*, sayı: 37, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 57-116.

³ Yılmaz Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri I", *Belgeler*, XXI/ 25 (2000), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2001, s. 85-187.

Yayına hazırladığımız belgeler içerisinde en eskisi 1703 tarihini taşımakta olup ailenin en büyük atası sayılan *Karşlı Hacı Hüseyin* ile ilgilidir⁴. Bu belgede adı geçen *Hüseyin Bey bin Abdullah*'ın Hasanpaşazâdelerin dip dedesi olması hem kronoloji bakımından hem de Hacı Hüseyin'in Kars-ı Maraş (Kadirli)'dan geldiğinin kesin olması bakımından mümkün görünmektedir. Belgeye göre *Hüseyin bin Abdullah*, Kars-ı Zu'l-kadriyye (Kadirli) Sancakbeyi Mahmud Paşa'nın kapu halkındandır. Mahmud Paşa, Adana, Yüregir ve Sarıçam kazalarında yaşamakta olan Kars-ı Zu'l-kadriyye gayrimüslimleri perâkendesinin 1114/1703 yılı cizyelerini *Veli Bey ibni Ahmed* adlı bir Adana'lıya iltizama vermiştir. Mahmud Paşa görevden ayrılınca Veli Bey bu parayı toplayamamış ve iltizam bedeli olarak Hüseyin Bey'e verdiği 160 kuruşu geri almak için dava açmıştır. Hüseyin Bey ile ilgili bu tahminimizin doğrulanması halinde Karşlı Hacı Hüseyin'in baba ismini de öğrenmiş olacağız. Karşlı Hüseyin'in iki oğlunun da "ağa" unvanı taşıyor olması da Karşlı Hüseyin ile ilgili "askerilik" tahminimizi güçlendirmektedir.

İkinci eski tarihli belge ise 1706 yılında Adana kadısına gönderilmiş olan bir hükümdür. Maraş tarafından gelerek Çukurova'da büyük bir sayıya ulaşan İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmeni'nin bozgunculuklarını ve haydutluklarını ortadan kaldırmak için Karaman Valisi Hasan Paşa görevlendirilmişti. Adana kadısı da Hasan Paşa'nın yanında bulunacak ve Türkmen aşiretlerinden hak iddia edenlerin davalarını dinleyecekti. Bu iş bitinceye kadar Adana'daki adlî işleri yürütmek üzere yerine bir naib tayin edecekti⁵.

Üçüncü belge 1749 tarihli olup Karşlı El-hâcc Ali Ağa'nın kardeşi Ömer Ağa'nın oğullarına vasî tayinine ilişkin bir vesâyet hüccetidir. Adana'nın Kassab Bekir Mahallesi'nde oturmakta olan Karşlı Hacı Hüseyin Efendi'nin oğlu Adana Serdengeçti ağalarından *Ömer Ağa* İran seferinde şehit düşmüş, *İbrahim* ve *İsmail* adlı iki oğlu yetim kalmıştı. Bunun üzerine mahkeme aracılığıyla bu iki sabî çocuğun amcaları olan *El-hâcc Ali Ağa* (I. Hacı Ali Ağa) vasî olarak atanmıştı⁶. Bu iki çocuğun âkıbeti hakkında bundan sonraki belgelerde bir bilgiye rastlayamadık. Belgenin şahitleri arasında geçen *Ebubekir Yiğid Gâzizâde* daha sonra Ramazanoğullarına aid *Yeni Han*'ın kiracısı olarak karşımıza çıkacak ve Kıbrıs'a sürgün edilmesi istenilecektir⁷. Adana mütesellimi *Hamza Ağa*'nın ve Adana serdârı *Es-seyyid Hüseyin Ağa*'nın şahitler arasında bulunması *Hacı Ali Ağa*'nın bu yıllarda Adana'daki etkinliğinin bir belirtisi olarak görülebilir.

Adana Şer'iyye Sicilleri'nden aldığımız belgelerde Hacı Ali Ağa'yı, *Seyyid Hacı Ali Ağa* adıyla mukataa iltizamcısı olarak görmekteyiz. Adana, Sis ve Tarsus sancaklarında bulunan

⁴ Adana Şer'iyye Sicili (AŞS), 3, imğ 51, s. 23, b. 39, 21 ZA 1114/ 08.04. 1703 tarihli i'lâm.

⁵ BOA, Cevdet Adliye (C.ADL), Belge no: 3553, Evâ'il-i N 1118 / 08- 16 Aralık 1706 tarihli hüküm.

⁶ AŞS, 28, s. 70, belge no 109, Evâ'il-i Şevvâl 1162 / 15- 24 Eylül 1749 tarihli vesâyet hücceti.

⁷ AŞS, 1, 37a. (Bu defterde sayfa numarası olmadığı için imaj numaraları varak olarak kabul edilmiştir).

Resm-i hâne Mukāta'ası'nın rub' (1/4) hissesini 1173 senesi için El-hâcc Yusuf'tan iltizamına almıştı⁸. Aynı yıl *Seyyid Hacı Ali Ağa* aynı mukataanın nısf (1/2) hissesini de El-hâcc Mehmed adlı kişiden devir alarak mukataanın 3/4 hissesini ele geçirmiş olmaktadır⁹. Ali Ağa aynı yıl Adana eyaletinde bulunan *Fellâhân Mukāta'ası*'nın rub' (1/4) hissesini de Ahmed adlı birisinden bir yıllığına iltizamına almıştı¹⁰. Adana'da bulunan *Mîzân-ı Harîr Mukāta'ası*'nın geliri İstanbul'a Defterdar'ın kalemiyye giderleri için tahsis olunmuştu. 1169 ve 1170 senelerine ait mukataa gelirlerini mâlikâne olarak uhdesine alan ise Hasan Ağa idi¹¹.

1756 yılında *Karşî El-hâcc Ali Ağa* Adana'ya mütesellim olarak atandı. Eski Sayda valisi olup Adana valiliğine tayin olunan *Mustafa Paşa* 04.07.1756 tarihinden başlamak üzere kendisi görev yerine gidinceye kadar Adana sakinlerinden Karşî Ali'yi mütesellim olarak görevlendirmişti¹². Ali Ağa 1757 yılında Adana ve Karaisalı mukataalarını *Yiğidbaşı*'nın görevden alınması üzerine oğlu *Hasan Ağa* ile birlikte zabt etmişti¹³. 1757 yılı içerisinde Adana'da yeni bir vali değişikliği yaşanmış ve yeni vali de kendisi gelinceye kadar 17 C. 1170/ 9 Mart 1757 tarihinden başlamak üzere *Karşî El-hâcc Ali Ağa*'yı mütesellim olarak görevlendirmişti¹⁴. Ali Ağa'nın isminin başına "el-hâcc" sıfatının eklenmiş olmasına bakacak olursak kendisi 1757 yılında *hac* görevini yerine getirmiş olmalıdır. Aynı yıl içerisinde Ali Ağa'nın üçüncü defa Adana mütesellimi olduğunu görmekteyiz. 1757 Mayıs ayı içerisinde bu sefer de Numan Paşa'nın mütesellimi olarak 11 Şa'ban 1170/ 1 Mayıs 1757 tarihinden başlamak üzere atanmıştır¹⁵.

1760 yılında Adana'da bulunan *Mîzân-ı Harîr Mukāta'ası*'sından hisse sahibi olan Hasan Ağa'nın *Karşîzâde Hasan Ağa* olduğunu tahmin etmekteyiz¹⁶. Aynı defterde Hasan Ağa'yı Adana mütesellimi olarak görmekteyiz. Yeni atanan Adana Vâlisi Sa'id Mehmed Paşa, Adana kadısına ve Adana mütesellimi Hasan Ağa'ya Adana valilik sarayının ve dairesi halkının kalacakları konakların *olugelen âdet gereğince* döşetilmesi için buyuruldu göndermişti¹⁷.

⁸ AŞS, 1, sayfa 4a, 1173/1759/ 1760 tarihli zabt temessükü.

⁹ AŞS, 1, sayfa 4a, 1173/1759/ 1760 tarihli zabt temessükü, Belge sıra no: 4.

¹⁰ AŞS, 1, sayfa 4b, 1173/1759/ 1760 tarihli zabt temessükü, Belge sıra no: 6; AŞS, 64, s. 90, b. 316, 1166/1752-53 tarihli temessük.

¹¹ AŞS, 1, v. 26b, 1173/1760 tarihli defterdar çukadârı Ahmed tarafından verilen edâ tahvîli, Belge sıra no: 18.

¹² AŞS, 31, imğ 44, s. 74, b. 109-109, 11. L. 1169/09.07. 1756 tarihli mütesellimlik emri.

¹³ AŞS, 31, imğ 21, s. 120, b. 164, 15.C.1170/7 Mart 1757 tarihli eski cizye muhasebecisi Mehmed Kasım tarafından verilen zabt temessükü.

¹⁴ AŞS, 31, imğ 20, s. 122, b. 168, 5 B 1170/26 Mart 1757 tarihli buyuruldu.

¹⁵ AŞS, 31, imğ 12, s. 139, b. 185, 23 Ş 1757/13 Mayıs 1757 tarihli buyuruldu.

¹⁶ AŞS, 1, v. 4a, tarih 1173/1759-1760 tarihli tahvîl, Belge sıra no: 5.

¹⁷ AŞS, 1, v. 9b, 05 L 1173/21 Mayıs 1760 tarihli buyuruldu, Belge sıra no: 7; AŞS, 1, v. 9a, 04 ZA 1173/18 Haziran 1760 tarihli buyuruldu, Belge sıra no: 14.

Adana'ya gelen yeni vali eski sadrazamlardan olan Sa'îd Mehmed Paşa idi. Yeni valiye gelen ilk emr-i âlî ise Adana mütesellimi Hasan Ağa'nın mâlikâne olarak uhdesinde bulunan Yüregir yani *Mâbeyn-i Nehreyn Kışlağı*'nda kışlayan *Kefere* ve *Fellâhân* taifesinin resm-i kışlakları ile ilgili idi¹⁸. *Baş Muhâsebe* kayıtlarına göre söz konusu *Halep Hâssı Mukâta'ası* yıllık 4216,5 guruş mâl ile Hasan, Ali ve Süleyman adlı kişilere ortaklaşa mâlikâne olarak verilmiş ve *Mâbeyn-i Nehreyn Kışlağı* da bu mukataaya hâsıl kayıt olunmuştu. Dolayısıyla *Fellâhân* taifesinden ve *Kefere* taifesinden olanların tahammüllerine göre resm-i kışlaklarını mukataa sahiplerine ödemesi gerekmekteydi. *Hasan Ağa* aynı tarihlerde valî kethüdası olarak mukataa hisselerini toplamakta ve eda tezkireleri vermektedir¹⁹.

Hasan Ağa'nın 1760 yılı Temmuz ayında *Fellâhân* taifesine *boybeyi* olarak atandığını görmekteyiz. Hasan Ağa'nın boybeyilik buyurulduğunda, kendisinin "*Şehirkethüdâsîzâde*" olarak tanıtılmaktaydı²⁰. Bu isimlendirmelerin neye göre yapıldığını bilemiyoruz. Hasan Ağa'nın normal olarak bu tarihte "*Karşızâde*" olarak tanıtılması beklenirdi. Ancak "*Fellâhân*" taifesi üzerine *boybeyi* olarak atanması dolayısıyla "*Karşızâde*" unvânının kullanılmasında sakınca görülmüş olmalı ki Hasan Ağa burada "*Şehirkethüdâsîzâde*" unvanıyla takdim edilmiştir. Biraz ileride gelecek olan belgede Hasan Ağa'nın kardeşi *Hüseyn Efendi* aynı şekilde "*Şehirkethüdâsîzâde*" olarak tanıtıldığından²¹ burada geçen Hasan Ağa'nın *Karşızâde* Hasan Ağa olduğu ve babaları El-hâcc Ali Ağa'nın da bir süre Adana'da "*Şehirkethüdâsî*" olarak görev yaptığını anlamaktayız²². Bu belgede dikkat çeken başka bir nokta da Adana civarında *bahçecilik* yapan ve Adana çevresindeki köylerde sakin bulunan *Fellâhân* taifesinin bir aşiret sayılarak bunların başına *boybeyi* tayin edilmiş olmasıdır. *Fellâh* taifesini ise Suriye taraflarından gelmiş ve Adana'ya yerleşmiş *Nusayrîler* (*Arap Uşağı*) olarak düşündüğümüzde ise Hasanpaşazâdelerin Kars-ı Maraş (Kadirli) tarafından gelip Adana'ya yerleşen *Kavurgalı Türkmenleri* olduğu yolundaki tahminler tamamen çürütülmüş olmaktadır²³. Burada "*Kefere*" olarak anılan Adana Ermenileri'nden önemli bir kısmının XVI. yüzyıldan beri Adana çevresindeki

¹⁸ AŞS, 1, v. 4b-5a, 07 L 1173/23 Mayıs 1760 tarihli buyuruldu, Belge sıra no: 9.

¹⁹ AŞS, 1, v. 5b, 15 L 1173/31 Mayıs 1760 tarihli edâ tezkiresi, Belge sıra no: 12.

²⁰ Hasan Ağa, Adana Dönüm ve Hane Gümrüğü Mukâta'ası'nın ½ hissesini de iltizâmına almış ve bu belgede kendisi "*Şehirkethüdâsîzâde*" olarak tanıtılmıştır: AŞS, 1, v. 28b, 1173/31 1760 tarihli zabt temessükü, Belge sıra no: 20.

²¹ AŞS, 1, v. 34a, Evâsıt-ı CA 1174/19- 28 Aralık 1760 tarihli ferman sûreti, Belge sıra no: 23.

²² Şehir kethüdâları a'yanlar gibi halk ile hükümet arasında aracılık yaparlar, vergilerin dağıtımında ve toplanılmasında yardımcı olurlardı. 1205/1791 yılında a'yanlık kaldırılarak yerine şehir kethüdâlığı getirilmek istenilmişse de a'yanlar şehir kethüdâsı olarak atanan kişilere kıyasla daha nüfuzlu kimseler olduğundan şehir kethüdâlığı işlememiş ve 1802 yılında kaldırılmıştır. Mehmet Zeki Pakalın, "*Şehir Kethüdâsı*", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.III, 2.Bs. , İstanbul 1971, s. 317.

²³ Kasım Ener, *Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış*, 7.Bs. , Kayı Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 269, 304-305.

bahçelerde *bahçecilik* ve *bostancılık* yaptıklarını bilmekteyiz²⁴.

15 sıra nolu belgede söz konusu olan “emanet teslim işlemi” Adana’da Hacı Ali Ağa’nın konağında gerçekleşmiş ve ilmühaber Adana valisi *Nurullah Paşa*’nın mührüyle mühürlenmişti. *Şuhûdü’l-hâl* kısmındaki ilk iki isim ise Hacı Ali Ağa’nın iki oğlu *El-hâcc Hüseyin Efendi* ile bunun birâderi *Hasan Ağa*’dır²⁵. Bu belgeden daha sonra kendisini Adana müftüsü olarak göreceğimiz Hüseyin Efendi’nin yaşça Hasan Ağa’dan daha büyük olduğunu anlamaktayız.

1760 yılında Adana’nın problemlerinden birisi de “başıboş kapusuz levendât” taifesinin bölge halkına verdikleri zarar idi²⁶. Doğrudan Hasanpaşazâdeler ile ilgili olmayan bu belge dönemin şartlarının daha iyi anlaşılması için buraya alındı.

Adana Şer’iye Sicili’nde adı geçen ve Seyhan Taş Köprüsü’nde iki adet değirmen inşa eden *Seyyid Ali Efendi*’nin I. Hacı Ali Efendi olması mümkün gözükmemektedir. Adana halkı bu değirmenlerin köprüye zarar verdiğinden yakınmakta ve ayrıca Ali Efendi’nin birkaç defa rakı içerek adam öldürdüğünü de eklemektedirler²⁷. 1762 yılında ölen Karşızâde Hacı Ali’nin oğlu Hüseyin Efendi ilmiye sınıfından idi. Burada geçen “Ali Efendi” zaman bakımından bizim Hacı Ali Ağa olabilir. Ayrıca “birkaç defa arak ile katl-i nüfusa sebep” olması ve Adana köprüsü üzerine iki değirmen yapacak güçte bir kimse olması da bunun Hacı Ali Ağa olması ihtimalini güçlendirmektedir.

1760 yılının sonlarında Adana’nın Hızırlı (veya Hâzırlı) köyü sâkinlerinin şikâyeti üzerine Adana beylerbeyisine ve Adana kadısına bir ferman gönderilerek *Şehirkethüdâsı oğlu Hüseyin*’in halka yaptığı zulmün engellenmesi istenilmekteydi²⁸. Şehirkethüdâsı oğlu Hasan hakkında yapılan şikâyetten sonra şimdi de kardeşi Hüseyin’den halk şikâyet etmekteydi. Köy halkının iddiasına göre arkasını “ehl-i örf” dayayan Şehirkethüdâsı oğlu demekle meşhur olan Hüseyin 1170/1756-1757 senesinde Hızırlı köyü halkından zorla ve haksız yere 1.200 guruslarını almıştı. Başka bir husus için Adana tarafında bulunan eski sadrazam silahşörü Mehmed ve kadı marifeti ile bu işin araştırılması ve haksız alınan para varsa bunun sahiplerine geri verilmesi emir edilmekteydi.

1761 yılında Adana valisi Payas ve Belen taraflarına görevli olarak gittiğinde yerine mütesellim olarak Turnacıbaşı (Ser-turnayî) Seyyid Hüseyin Ağa’yı tayin etmişti²⁹.

²⁴ Yılmaz Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III 1572 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2005, s. 23-30. Burada geçen 86 bostan ve bağ sahibinin isimlerine baktığımızda çoğunun Ermeni olduğu görülmektedir.

²⁵ AŞS, 1, v. 13b, 17 Z 1173/31 Temmuz 1760 tarihli ilmühaber, Belge sıra no: 15.

²⁶ AŞS, 1, v. 11a, 19 ZA 1173/3 Temmuz 1760 tarihli buyuruldu, Belge sıra no: 16.

²⁷ AŞS, 1, v. 15a, 04 M 1174/ 16 Ağustos 1760 tarihli Adana halkının arzuhalî, Belge sıra no: 22.

²⁸ AŞS, 1, v. 34a, Evâsıt-ı CA 1174/19-28 Aralık 1760 tarihli ferman sûreti, Belge sıra no: 23.

²⁹ AŞS, 1, v. 37b, 21 Receb 1174/26 Şubat 1761 tarihli mütesellimlik buyuruldusu, Belge sıra no: 24.

Adana Şer'iyye Sicili'nde yer alan ve diplomatika bilimi açısından şüphe uyandıran bir belge "Hamza Bey'e a'yân-ı vilâyetin kefâletidir" başlığı ile kayıt edilmiş bir tür "kefâlet hücceti"dir. Ancak bu tür hüccetlerde olması gerektiği üzere kefil olan kişilerin isimleri yazılmadığı gibi bu kefaletin şahitleri (şühûdü'l-hâl) de yazılı değildir. Kadı, "cümlemiz zâminiz ve kefiliz dedikleri işbu mahalle kayd olundu" diyerek belgeyi bitirmiş ve tarih koymuştur (11 Rebî'ü'l-âhir 1175/ 09 Kasım 1761). Ancak defterin normal akışı içerisinde diğer belgeler 1174 tarihli olduğu halde bu belge 1175 tarihlidir. Bu bakımdan belge normal diplomatika kural-larına uygun olarak tutulmadığı gibi defterde normal günü ve yılı içerisinde 1175 yılı olayları arasına da yazılmamıştır. Kısaca bu belge şüphe uyandıran bir belgedir.

Belgenin içeriği Ramazanoğlu Evkâfî Mütevellisi Hamza Bey'in Gâzioğlu Ebubekir Bey'e karşı korunması konusunda ulema ve ayanın kefaletidir. Belgeye göre Adana'da bulunan bütün müderrisler, imamlar, müezzinler toplanıp Adana Kadısı'nın huzuruna gelmişler ve *Ramazanoğlu Evkâfî Mütevellisi Hamza Bey*'in huzurunda Yeni Han'ın kiracısı bulunan *Gâzioğlu (Gâzizâde) Ebubekir (Yiğid) Bey* halkın güvenliği için yeniden Kıbrıs adasına sürgün edilmesi hususunda ferman çıktığını bildirmişler. Burada geçen "müceddeden te'mîn-i bilâd için" sözcüğünden bu sürgün emrinin ikinci kez geldiğini anlamaktayız. Bu sefer Adana Valisi Ahmed Paşa başkanlığında toplanan eyalet meclisinde cümle ulema ve ayan ve kadı hazır olduğu halde Gâzizâde'nin Yeni Han'ı işletmesi için yapılan sözleşme fesh edilmiş ve *Karsh El-hâcc Ali Ağazâde Hasan Ağa*'ya bu han kiraya verilmiştir. Ancak bu kiracı değişikliğine Gâzizâde'nin tepki göstereceğinden korkularak bu işleme izin veren vakıf mütevellisi *Hamza Bey*'e Gâzizâde Ebubekir tarafından bir zarar verilecek olursa cümlesinin bu zararı karşılayacaklarını ifade etmişler ve kadı da bunların ifadesini hiçbir şahide ihtiyaç duymadan defterin bir tarafına yazıvermiştir. İşin daha komiği kefil olan ulemanın ve ayanın bile isimlerinin belgede yer almayışdır. "Cedleri evkâfından olan Yeni Han demekle ma'rûf vakfın müste'ciri olan Gâzioğlu Ebubekir Bey" ifâdesi de kafa karıştırmaktadır. Bu ifâdeden "cedleri evkâfından" derken Hamza Bey'in mi Ebubekir Bey'in mi kast edildiği çok açık değildir. *Yeni Han*, Evliya Çelebi'nin 1671 yılında gördüğü ve *Seyahatname*'sine yazdığı Ramazanoğulları Vakfına ait 125 odalı, 2 katlı bugün de ayakta olan meşhur handır³⁰. Ebubekir Bey 28 numaralı Adana Sicili'nde şühûdü'l-hâl listesinde ismi geçen Ebubekir Bey olmalıdır³¹. Bu durumda Adana'da önemli bir işletme olan *Yeni Han*'ın idaresi muhtemelen Vakıf Mütevellisi Hamza Bey'e teminat verilerek Ebubekir Bey'den alınarak şehrin yeni yükselen gücü Hasanpaşazâdeye -süresinin dolması beklenmeden- verilmekte ve Ebubekir Bey de şehrin güvenliğinin sağlanması için Kıbrıs'a sürgüne gönderilmektedir. Bu belge Hasanpaşazâdelerin Ramazanoğlu Evkâfı'na sahiplenmeye başlamalarının tarihlendirilmesi açısından da önemlidir. Gâzizâde Ebubekir Bey'in kimliği ve Kıbrıs'a sürgününün sonucu ile ilgili herhangi bir belgeye ulaşamadık.

³⁰ Evliya Çelebi b Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c.IX, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, Yapı ve Kredi Yay., İstanbul 2005, s. 170.

³¹ AŞS, 28, s. 70, belge no: 109.

Sıra no : 1

Belge no : **A.Ş.S. 3, s. 23, b. 39**

Tarih : 21-30 ZA. Sene 1114 (08 Nisan 1703)

Konu : Kars-ı Zu'l-kadriyye sancakbeyi Mahmud Paşa'nın kapı halkından olan Hüseyin bin Abdullah'ın Adana, Yüregir ve Sis kazalarına ait 1703 senesi cizyesi iltizâm bedeline ilişkin davaya ait i'lâmdır.

Medîne-i Adana mahallâtından Sofu Bağçesi sükkânından iş bu bâ'isü'l-kitâb Veli Bey ibni Ahmed nâm kimesne meclis-i şer'î-i hatîr-i lâzımü't-tevkîrde sâbıkan Kars-ı Zülkadriye sancağı mutasarrıfı olan sa'âdetlü Mahmud Paşa'nın kapusunda ve hıdmetinde olan Hüseyin Bey ibni Abdullah nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edüb bin yüz on dört senesi a'sârı olmak üzere yüz on dört Martı ibtidâsından zabt etmek üzere Adana ve Yüregir ve Sarçam kazâlarında vâkı' sancağ-ı mezbûr re'âyâsı perâkendesinin mutasarrıfı paşâ-yı mûmâ ileyh tarafından merkûm Hüseyin medîne-i mezbûreye gelüb yüz altmış guruşa bana der-uhde ve iltizâm edüb paşâ-yı mûmâ ileyh ile zabtuğun yedime memhûr buyuruldu alıvirüb meblağ-ı mezbûru benden tamâmen ahz ü kabz idüb eğer paşâ-yı mûmâ ileyh 'azl olunur ise meblağ-ı mezbûra ben kefil ve zâminim demişdir hâlen paşâ-yı mûmâ ileyh sancağ-ı mezbûrdan 'azl olunub zabtı müyesser olmamağla verdiği meblağ-ı mezbûru merkûm Hüseyin Bey'den taleb eyledikde virmekden imtinâ' ider su'âl olunub alıvirilmesi matlûbumdur didikde gıbbe's-su'âl mezbûr Hüseyin cevâbında sene-i mezbûra mahsûb olmak üzere zikr olunan kazâlarda vâkı' mukâta'a-i mezbûreyi yüz altmış guruşa müdde-i-i mezbûra der-uhde ve yedinden ber-vech-i peşîn tamâmen ahz ü kabz eylediğün ikrâr ve lâkin kefil ü zâmin olduğun inkâr idicek müdde-i-i mezbûrdan takrîr-i meşrûhuna mutâbık beyyine taleb olundukda 'udûl-i müslimînden Sofu Bağçesi Mahallesi sükkânından Hamza bin Mehmed ve Ramazan bin Habib nâm kimesneler li-eclî's-şehâde meclis-i şer'a hâzırân olub istişhâd olunduklarında fi'l-hakika iş bu mezbûr *Hüseyin Bey bin Abdullah* zikr olunan kazâlarda vâkı' mukâta'a-i mezbûrdan müdde-i-i mezbûr Veli Bey'e yüz altmış guruşa der-uhde ve iltizâm ve meblağ-ı mezbûru ber-vech-i peşîn yedinden tamâmen ahz ü kabz eylediğine eğer paşâ-yı mûmâ ileyh sancağ-ı mezbûrdan 'azl olunur ise meblağ-ı mezbûra ben kefil ve zâminim deyu bizim huzûrumuzda ikrâr ve i'tirâf eyledi biz bu husûsa bu vech üzere şahidleriz şehâdet dahi ederiz deyu her biri edâ-i şehâdet-i şer'iyye eylediklerinde ba'de't-ta'dîl ve't-tezkiyye şehâdetleri hayyiz-i kabûlde vâkı' olmağın mücebiyle meblağ-ı mezbûru müdde-i-i mezbûra redd ve teslîme mezbûr Hüseyin'e tenbîh birle mâ vaka'a bi't-taleb (ketb) olundu. Fî evâhir Zi'l-ka'detî's-şerîfe³² sene erbi'a 'aşer ve mi'e ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

³² "zî" iki kere yazılmıştır.

Tiryakîzâde Hasan Ağa

Hüseyin Çavuş ibni Pervâne

Monla Mehmed ibni Kara Derviş

Mustafa Ağa bin Abdullah

İmam İshak Efendi

Ve gayruhum mine'l-hâzırîn

Sıra no	: 2
Belge no	: A.Ş.S. 31, img 21, s. 120, b. 164.
Tarih	: 15 Cemâziye'l-âhir Sene 1117 (4 Ekim 1705)
Konu	: İhtisâb-ı Adana ve Kara'isâlu mukâta'alarının Yiğidbaşı ref'inden El-hâcc Ali Ağa'ya zabtı.

Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki:

Berât-ı 'âlîşân ile ber-vech-i mâlikâne 'uhdemizde olan Adana sancağında vâkı' ma'a 'avârız ve nüzl Kara'isâlu ve Hacılu ve mezra'a-i Kamışlu ve mezâri'-i sâ'ire ve Adana ihtisâbı ve tevâbi-i mukâta'âtının iş bu bin yüz yetmiş senesine mahsûben ber-vech-i iltizâm zabtı Yiğidbaşı Mehmed Ağa'ya bâ-temessük tefvîz olunmuşıdi. El-hâletü hâzihi merkûmdan Dîvân-ı 'âlîye rık'a (?) -i rık'a-i iştikâ olunmağla 'azl ve ref'i içün bu fakîre hitâben fermân-ı 'âlî-şân sâdır olub ber-mûceb-i emr-i 'âlî azl ve ref' ve mukaddemen virilen temessükü battal olunduğu cihetden bir dürlü 'amel ve i'tibâr olunmayub iş bu dârendegân-ı temessük El-hâcc Ali Ağa ve oğlu Hasan Ağa'ya sene-i mezkûreye mahsûben ber-vech-i iltizâm tefvîz olunmağla iş bu zabt temessükü tahrîr olunmuşdur. İn şâ'e Allâhu Ta'âlâ sene-i mezbûrede ağayân-ı mûmâ ileyhimâ serbestiyyet şurûtu üzere zabt ve sinîn-i sâbıkada aldıkları üzere mahsûlât ve rûsûmât ve 'â'idât cem' ü tahsîl ve ahz ü kabz eyleyüb fermân-ı 'âlî 'azl ü ref' olunan mezbûr tarafından ve taraf-ı âherden müdâhale olunmaya. Tahrîren Fî 15 Cemâziye'l-âhir Sene 170 (4 Ekim 1705).

El-fakîr Mehmed Kasım muhâsebe-i Cizye-i sâbık hâlen.

Sıra no : 3

Belge no : **C.ADL/3553**

Tarih : Evâ'il-i N. Sene 1118 (8-16 Aralık 1706)

Konu : İfrâz-ı Zûlkadriye Türkmânı cemaatlerinin etrafa verdiği zararın önlenmesi hakkında.

Adana kadısına hüküm ki:

Düstûr-ı mükerrem müşîr-i mufahham nizâmü'l-âlem Karaman vâlisi vezîrim Hasan Paşa Edâme Allâhu Ta'âlâ iclâlehu ba'zı tevâyif-i 'asâkir ile bundan akdem fesâd ve şekâvetleri zâhir olan İfrâz-ı Zûlkadriye Türkmânı üzerine me'mûr olmağla sen ki mevlânâ-yı mûmâ ileyhsin bi-tevfikîhi Ta'âlâ vezîr-i müşârün ileyhin me'mûr olduğu husûs karîn-i hüsn-i hitâm olunca İfrâz-ı Zûlkadriye Türkmânı cemâ'atlerinden iddi'â-yı hukûk idenlerin da'vâların bi-hasebi's-şer' fasl ü hasm ve icrâ-yı ahkâm-ı şer'îye itmek üzere sen vezîr-i müşârün ileyhin yanına mütevellî ta'yîn olunmuşsundur. Emr-i şerîfim vusûlünde Adana'da yerine nâ'ib nasb ve sen me'mûr olduğun üzere vezîr-i müşârün ileyhin yanına varup ve tavâyif-ı merkûme üzerine ma'an gidüp bi-avnihi Ta'âlâ hitâm-ı hıdmete değin zikr olunan İfrâz-ı Zûlkadriye cemâ'atlerinden iddi'â-yı hukûk idenlerin da'vâların hakk ü 'adl üzere istimâ' ve bi-hasebi's-şer' fasl ü hasm ve icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hakk eylemen bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuşdur buyurdum ki buyuruldu. SAHH.

Fî evâ'il N. Sene 1118 (8-16 Aralık 1706)

Sıra no : 4

Belge no : **A.Ş.S-28, s. 70, No: 109**

Tarih : Evâil-i Şevval 1162 (15-24 Eylül 1749)

Konu : Karşlı El-hâcc Ali Ağa'nın şehit kardeşi Serdengeçti Ağası Ömer Ağa'nın küçük yaştaki çocukları İbrahim ve İsmail'e mahkeme kararıyla "vasî" ta'yîn edildiği-ne dair hüccettir.

Karşlı El-hâcc Ali Ağa'ya (I. Hacı Ali Ağa) vesayet hüccetidir:

Medîne-i Adana'da vâkı' Kassab Bekir Mahallesi sükkânından iken bundan akdem nûş-ı câm-ı şehâdet edüb muğtenim-i darü'n-ni'am olan *Adana serdengeçti ağalarından Karşlı El-hâcc Ömer Ağa ibn-i Hüseyin* sulbî sagîr oğulları İbrahim ve İsmail'e babamız müteveffâ-yı mezbûrdan ırs-ı şer'le isâbet ve intikâl eden emvâl ü eşyâ ve emlâk ü arâzi ve sâ'ir nâtık ve sâmid ismiyle ıtlâk olunur nesnesini zabt ü rabta ve tesviye-i umûrun rü'yete bir vasî nasbı lâzım ve lâbütlâk olmağla sagîrân-ı mezbûrânın 'ammileri fahrü'l-akrân râfi'-i hâze'l-kitâb El-hâcc Ali Ağa nâm kimesne emânetle ma'rûf ve istikâmetle mevsûf ve her vech ile vesâyet 'uhdesinden gelmeğe kâdir olduğu kavî-i şer'-i zâhir ü mübeyyen olmağla hâkim-i mevkî' sadr-ı kitâb tûba lehu ve hüsn-i me'ab efendi hazretleri merkûm El-hâcc Ali Ağa'yı sagîrân-ı mezbûrân İbrahim ve İsmail'e babamız müteveffâ-yı mezbûrdan müntakıl emvâl ü emlâk ve arâzi ü nükûd ve sa'irleri ve yeni şeyleri zabt ü rabta ve tesviye-i umûrların ber vech-i 'iffet ü sadâkat ve hakkaniyet tesviye ve tanzîm ve rü'yete vasî nasb ve ta'yîn buyurduklarında mûmâ ileyh El-hâcc Ali Ağa dahi vesâyet-i mezbûru kabûl ve merâsimini kemâ yenbagî edâya müte'ahhid olmağın ma vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrire fi evâil şehri Şevvali'l-mükerrem li-sene isneyn ve sittin ve mi'e ve elf. (15-24 Eylül 1749)

Şuhûdü'l-hâl:

Ebu Bekir Yiğid Gazizâde³³

El-hâcc Hamza Ağa mütesellim-i Adana

Es-seyyid Hüseyin Ağa serdâr-ı Adana

Fahrü'l-akrân Mustafa Ağa Celebzâde

Fahrü'l-emsâl Battal Mehmed Ağa

Maho (Mehmed) Ağa Celebzâde

İsmail Efendi ve gayruhumâ

³³ Aynı kişi A.Ş.S, varak 37a'daki belgede ismi geçen Kıbrıs'a sürülmesi istenen Ebubekir Bey olabilir. (Gazioğlu Ebubekir Bey)

Sıra no : 5

Belge no : **A.Ş.S. 31, s. 74, b. 108-9**

Tarih : 11 L. Sene 1169 (09 Temmuz 1756)

Konu : Karşızâde I. El-hâcc Ali Ağa'ya Mustafa Paşa tarafından verilen mütesellimlik emridir.

Karşı El-hâcc Ali Ağa'nın mütesellimlik emridir.

Mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm me'âdinü'l-fezâ'ili ve'l-keâm Adana eyâletinde vâkı' kuzât ve nüvvâb zîde fazluhum tevkî-i refi-i hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki:

Adana eyâleti 'avâtuf-ı 'aliyye-i hüsrevânemden sâbıkan Sayda Beylerbeyisi olan Düstûr-ı mükerrerem müşîr-i mufahham nizâmü'l-âlem vezîrim Mustafa Paşa Edâme Allâhu iclâlehuya iş bu sene-i mübâreke Şevvâlü'l-mu'azzamı altıncı gününde (04 Temmuz 1756) tevcîh olunub müşârün ileyh eyâlet-i mezbûreye gelinceye dek tarafımdan zabt ü rabt-ı memleket ve himâyet ü sıyânet-i ahâlî ve ra'ıyyete kâdir Adana sâkinlerinden kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Karşı Ali zîde kadruhu eyâlet-i mezbûreye mütesellim nasb ve ta'yîn olunmağla mütesellimlik-i mezbûr mûmâ ileyhe zabt ve tarafına 'â'id olan ahz ü kabz etdirilmek için emr-i şerîfim verilmek ricâsına müşârün ileyhin Kapukethüdâsı kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân³⁴ Mustafa zîde mecduhu memhûr 'arzihâliyle istid'â-yı 'inâyet etmeğin vech-i meşrûh üzere 'amel olunmak bâbında fermân-ı 'âlîşânım sâdır olmuşdur buyurdum ki:

Hükm-i şerîfimle vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan emr-i şerîfim mücebince 'amel edüb dahi siz ki mûmâ ileyhimsiz mütesellimlik-i mezbûru târîh-i merkûmdan mûmâ ileyhe zabt ve tarafına 'â'id olan ahz ü kabz etdirüb mütesellimliği umûruna âherden bir ferdi dahl ü ta'arruz etdirmeyüb mazmûn-ı emr-i şerîfimle 'âmil olasız şöyle bilesiz 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız. Tahriren fi evâsıt Şevvâli'l-mükerrerem li-sene tis'a ve sittîn ve mi'e ve elf. (11 L. Sene 1169 (09 Temmuz 1756)

Kuyide fi 24 min Şevval Sene 169. (22 Temmuz 1756)

Bi-makâmı Kostantiniyyeti'l-mahrûse.

³⁴ Bu metin defterde yana yazılmıştır.

Sıra no	: 6
Belge no	: A.Ş.S. 31, s. 122, b. 168.
Tarih	: 5 B. Sene 1170 (26 Mart 1757)
Konu	: Karslızâde I. Hacı Ali Ağa'nın mütesellimlik buyuruldusu.

Hacı Ali Ağa'nın mütesellimlik buyuruldusu.

Şeriat-şîâr Adana kadısı faziletlü efendi hazretlerine ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve a'yân-ı vilâyet ve iş erleri zîde kadruhum inhâ olunur ki:

İş bu bin yüz yetmiş senesi Cemâziye'l-âhîrinin on yedinci günü 'avâtuf-ı 'aliyye-i cihân-dârîden eyâlet-i Adana tarafımıza tevcih ve 'inâyet ve ihsân buyurulub eyâlet-i mezkûreyi bi'n-nefs kendü mürûr edüb kıyâm edinceye değin mahmiyye-i mezkûr hâlî kalması münâsib olmadığından hâlen Adana a'yânı olub kıdvetü'l-emâsil ve'l-a'yân Karslı El-hâcc Ali Ağa zîde kadruhû tarafımızdan mütesellim nasb ü ta'yîn olunmağla iş bu buyuruldu tahrîr ve ısdâr ile irsâl olunmuşdur in şâ'e Allâhu Ta'âlâ vusûlünde gerekdir ki vech-i meşrûh üzere rü'yet mütesellim-i mûmâ ileyhe zabt ü rabt itdirilüb vâkı' olan umûr ve husûslarda mürâca'atı mûmâ ileyhe eylesesiz ve sen ki mütesellim-i mûmâ ileyhsin himâyet ve siyâneti muktezî olan fukarâ-yı ra'ıyyeti her vechile himâyet ü siyânet edüb hilâf-ı şer' ve mugâyir-i kânûn bir ferde ta'addî etdirmeyüb her bir husûsu şer'le görerek me'mûr olduğun umûrda kıyâm ve hilâfından tevakkî ve mücânebet ve mûcib-i buyurulduyla 'âmil olasız deyu buyuruldu. Fî 5 B. Sene 170 (26 Mart 1757).

Kuyide Fî 8 min Recebi'l-ferd Sene 1170 (29 Mart 1757).

Sıra no : 7

Belge no : **A.Ş.S. 31, s. 139, b. 185**

Tarih : 23 Şa‘ban Sene 1170 (13 Mayıs 1757)

Konu : Adana Valisi Numan Paşa tarafından Karşlızâde I. El-hâcc Ali Ağa’ya verilen mütesellimlik buyurulduğudur.

Numan Paşa hazretleri tarafından El-hâcc Ali Ağa’ya mütesellimlik buyurulduğudur.

Şeri‘at-şi‘âr fazîlet-disâr Adana kadısı fazîletlü efendi hazretleri ve mefâhirü’l-emâsil ve’l-akrân kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve sâ’ir zâbitân ve a‘yân-ı vilâyet ve iş erleri zîde kadrum inhâ olunur ki:

İşbu sâl-i ma‘delet-şümârda ‘avâtuf-ı ‘aliyye-i cihândârî ve ‘avârîf-ı seniyye-i şehen-şâhâ-neden Şa‘bân-ı şerîfin on birinci cum‘a gününden Adana eyâleti tarafımıza tevcih ve ‘inâyet ve ihsân buyurulmağla bi-‘avnihi sübhânehû ve Rabbi’-l-izzze kendümüz gelinceye kadar bermu‘tâd-ı kadîm ra‘iyyet-i merkûma mütesellim nasb ü ta‘yîn kılınması mühimm ve muktezî olmağla öteden berü umûr-dîde ve emekdâr ve herhâlde sadâkat-kâr olmağla kıdvetü’l-emâcid ve’l-a‘yân El-hâcc Ali Ağa zîde mecduhu tarafımızdan eyâlet-i merkûma mütesellim nasb ü tevfiiz olunub umûr-ı mahsûslarına âherden ferd-i vâhid mâni‘ ve müdâhale itdirmeyüb eyâlet-i merkûm derûnunda zuhûr eden nâ-kapu ve yurdsuz? ve harâmzâde bi’l-ittifâk vedî‘a-i hâliku’l-kibriyânız olan fukarâ-yı ra‘iyyet men‘ ü def‘î ve gereği gibi hıfz ü hırâset eylemeleriniz bâbında Divân-ı Adana’dan iş bu buyuruldu tahrîr ve ısdâr ve irsâl olunmuşdur. İn şâ’e Allâhu Ta‘âlâ imdi vusûlünde gerekdir ki vech-i meşrûh üzere sen ki mevlânâ-yı mûmâ ileyhimsin mütesellim-i mûmâ ileyhın umûr ve husûslarına ferd-i vâhid dahl ü ta‘arruz itdirilmeyüb tarafımıza ‘â‘id ve râci‘ olan haslar? hâsılatları ketm ü ihtifâdan ihtirâz ü ictinâb eyleyüb hilâfindan tehâşi ve hazer edüb vücûb-ı buyuruldu ile ‘amel ve hareket edesiz tevakkî ve mücânebet eylesiz deyu buyuruldu. Fî 23 Şa‘ban Sene 170 (13 Mayıs 1757).

Kuyide ve vasale Fî 2 yevmi’l-Cum‘a şehri Ramazan Sene 170 (21 Mayıs 1757).

Sıra no : 8

Belge no : **A.Ş.S 1, sayfa 4a**

Tarih : 1173 (1759-1760)

Konu : Adana, Sis ve Tarsus sancakları Resm-i hâne Mukāta‘ası’na ait ¼ hissenin Karşızâde Seyyid Hacı Ali Ağa’ya iltizâm olunduğuna ilişkin El-hâcc Yusuf tarafından verilen zabt temessüküdür.

Bâ‘is-i tahrîr-i hurûf budur ki:

Adana ve Sis ve Tarsus sancaklarında vâkı‘ Resm-i hâne Mukāta‘ası’nın bâ-berât-ı ‘âlî-şân mutasarrıf olduğum rub‘ hisseme iş bu bin yüz yetmiş üç senesi Martı ibtidâsından Şubatı gâyetine gelince der-‘uhde ve iltizâmına tâlib ve râgıb olan iş bu dârende-i temessük Seyyid Hacı Ali Ağa’ya tefvîz olunub mûmâ ileyh dahi şurût-ı berât-ı ‘âlî-şân mücebince der-‘uhde ve iltizâmı kabûl etmekle imdi gerekdir ki sene-i mezbûrede mukāta‘a-i merkûmeden hâsıl olan a‘şâr-ı şer‘iyye ve rûsûm-ı ‘örfiyye ve cürm-i cinâyet ve resm-i çift ve ispençe ve resm-i bennâk ve tapu-yı zemîn ve yuva ve kaçkun ve kul ve câriye müjdegânesi ve resm-i ‘arûs min-küllî’l-vü-cûh serbest olmak üzere mefrûzü’l-kalem ve maktû‘ü’l-kadem ve sene-i sâbıklarda voyvoda ve zabıt³⁵ olanlar ne vechile zabt ü rabt edegelmışler ise mûmâ ileyh dahi ol vechile zabt ü rabt edüb senesi tamâmına değîn tarafımızdan ve taraf-ı âherden bir ferd mâni‘ ü dâfi‘ olmamak içün iş bu memhûr zabt temessükü yedine verildi.

El-fâkir El-hâcc Yusuf mutasarrıf-ı mukāta‘a-i mezbûr hâlen.

³⁵ Metinde “zabt” yazılmışsa da anlam bakımından zâbit olmalıdır.

Sıra no : 9

Belge no : **A.Ş.S 1, sayfa 4a**

Tarih : 1173 (1759-1760)

Konu : Adana, Sis ve Tarsus sancakları Resm-i hâne Mukāta‘ası’na ait ½ hissenin Karşızâde Es-Seyyid Hacı Ali Ağ’a’ya iltizâm olunduğuna ilişkin El-hâcc Mehmed tarafından verilen zabt temessüküdür.

Ba‘is-i tahrîr-i hurûf oldur ki:

Adana ve Sis ve Tarsus sancaklarında vâkı‘ Resm-i hâne Mukāta‘ası’nın bâ-berât-ı şerîf-i ‘âli-şân ile mutasarrıf olduğum nısf hisseme iş bu bin yüz yetmiş üç senesi Martı ibtidâsından sene-i âtî Şubatı gâyetine gelince der‘uhde ve iltizâmına tâlib ve râgıb olan iş bu dârende-i temessük Es-seyyid El-hâcc Ali Ağ’a’ya tarafımızdan tefvîz olunub mûmâ ileyh dahî şurût-ı berât-ı alîşân mücebince der‘uhde ve iltizâmı kabûl etmekle imdi gerekdir ki sene-i mezbûrede mukāta‘a-i merkûmeden hâsıl olan a‘şâr-ı şer‘iyye ve rûsûm-ı ‘örfiyye ve cürm-i cinâyet ve resm-i çift ve ispençe ve resm-i bennâk ve tapu-yı zemîn ve yuva ve kaçkun ve kul ve câriye müjdegânesi ve resm-i ‘arûs min-küllî’l-vücûh serbest olmak üzere mefrûzü’l-kalem ve mak-tû‘ü’l-kadem ve sene-i sâbıklarda voyvoda ve zabît olanlar ne vechile zabt ü rabt edegelmîşler ise mûmâ ileyh dahi ol vechile zabt ü rabt edüb senesi tamâmına değin tarafımızdan ve taraf-ı âherden bir ferd mâni‘ ü dâfi‘ olmamak içün iş bu memhûr zabt temessükü yedine verildi. Tahrîren fi sene 1173 (1759-1760).

El-fakîr El-hâcc Mehmed mutasarrıf-ı mukāta‘a-yı mezbûr.

Sıra no : 10

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 4a**

Tarih : 1173 (1759-1760)

Konu : Adana'da Mizân-ı harîr Mukâta'ası'nın hisse mutasarrıfı olan Karslızâde El-hâcc Ali Ağa'nın oğlu Hasan Ağa'dan kalemiyye bedeli 20 kuruşun alındığına dair tahvil.

Temessükü yedine verildi. Mukâta'a-i mizân-ı harîr der-uhde-i Hasan hisse nısf

Guruş 20. Yalnız yirmi guruşdur.

Vech-i meşrûh üzere bin yüz yetmiş üç senesinde bâ-fermân-ı 'âlî matlûb buyurulan kalemiyye 'inâyetlü sadrazam efendimizin mâl-i kalemiyyeleri olmak üzere Adana'da vâkı' Mizân-ı harîr Mukâta'ası'nın hissesine mutasarrıf olan 'izzetlü Hasan Ağa yedinden nısf-ı kalemiyye hissesi yalnız yirmi guruş kalemiyyenin ahz ü kabzına me'mûr olduğum hasebiyle tamâmen ve kâmilten ağa-yı mûmâ ileyh yedinden ahz ü kabz olunub tarafımıza edâ ve teslim olunmağla yedine tahvil verildi. Vakt-i hâcette ibrâz

El-fakîr Ahmed çukadâr-ı sadr-ı a'zamî hâlen.

Sıra no :11

Belge no : **A.Ş.S 1, varak 4b**

Tarih : 1173 (1759-1760)

Konu : Adana, Sis ve Tarsus sancakları Fellâhân Mukâta‘ası’na ait ¼ hissenin Karşızâde Es-Seyyid Hacı Ali Ağa’ya iltizâm olunduğuna ilişkin Ahmed tarafından verilen zabt temessüküdür.

Ba‘is-i tahrîr-i hurûf oldur ki:

Adana ve Sis ve Tarsus sancaklarında vâkı‘ bâ-berât-ı ‘âlî-şân mutasarıf olduğum rub‘ hisse Fellâhân Mukâta‘amızı iş bu bin yüz yetmiş üç senesi Martı ibtidâsından Şubatı gâyetine değin zabt ve hâsıl ve rûsûmun ahz ü kabz eylemek üzere bedel-i mu‘ayyene mukâbili darendeyi temessük kıdvetü’l-emâsil ve’l-akrân Es-seyyid El-hâcc Ali Ağa zîde kadrûhuya der ‘uhde ve iltizâm vech-i meşrûh üzere ve ol dahi iltizâm ve kabûl etmekle bedel-i iltizâmı olan meblâğ-ı ma‘lûmü’l-mikdâr tamâmen mûmâ ileyh yedinden ahz ü kabz olunub zabtı için yedlerine iş bu temessük verilmiştir bi‘-avnihi ve keremihi Ta‘âlâ gerekdir ki sene-i merkûmeye mahsûben mukâta‘a-i mezkûru zabt ü rabt ve hâsıl olan a‘şâr-ı şer‘iyye ve rûsûm-ı ‘örfiyye ve yuvada ve kaçkun ve kul ve câriye müjdegânesi ve ‘arûsâne ve sâ’ir cüz’î ve küllî her ne hâsıl olur ise sâbık ve mu‘tâd-ı kadîm ve olugeldiği üzere ber-vech-i serbest zabt ü rabt ve cem‘ ü tahsîl ve ahz ü kabz eyleyüb tarafımızdan ve taraf-ı âherden kimesne mâni‘ ve müzâhim olmaya. Hurrîre fi’t-târîhi’l-mezbûr.

El-fakîr Ahmed mutasarıf-ı mukâta‘a-i hisse-i rub‘ hâlen

Sıra no : 12

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 9b**

Tarih : 5 L 1173 (21 Mayıs 1760)

Konu : Karslızâde Hasan Ağa'nın Adana mütesellimi olarak Adana valilerine mahsus sarayın hazırlanmasında görev almasına ilişkin buyuruldu.

Hâlen Medîne-i Adana'da mesned-nişîn-i şerî'at-ı garrâ fazîletlü efendi hazretleri ve mefâ-hirü'l-emâcid ve'l-a'yân mütesellimi Hasan Ağa ve Yeniçeri Serdârı zîde mecduhu ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân a'yân-ı vilâyet ve zâbitân-ı sâ'ire ve iş erleri zîde kadruhum inhâ olunur ki:

Öteden berü Adana vâlileri şehr-i mezkûra vusûllerinde mukaddem ve mu'tâd-ı kadîm ve resm-i müstedîm saray döşemeleri ve olageldiği üzere dâ'ire halkının konakları döşedilmek 'âdet-i kadîme olduğuna binâ'en hıdmet-i mezkûrede kıyâm ve ihtimâm-ı tâmm olunmak bâbında enderûn mehter başımız Hüseyin zîde kadruhû ta'yîn ve irsâl olunub bi-'avni'l-llâhi Ta'âlâ vusûlünde ve duhûlümüz takarrub etmekle hâzır ü âmâde ve tekml olunmak için Dîvân-ı Adana'dan iş bu buyuruldu tahrîr ve isdâr () ile irsâl olunmuşdur. İn şâe Allâhu Ta'âlâ vusûlünde gerekdir ki vech-i meşrûh üzere 'amel ve ber-mutâd-ı kadîm ve resm-i müstedîm saray ve dâ'ire ve etbâ' konaklarında olageldiği minvâl üzere döşedüb hâzır ü âmâde ve tekml ve bilâ-kusûr kemâl-i dikkat ü ihtimâm olub mûcib-i buyurulduyla 'âmil olasız deyu buyuruldu. Fî 5 L. Sene 173(21 Mayıs 1760).

Sıra no : 13

Belge no : **A.Ş.S 1, varak 4b-5a**

Tarih : 7 L 1173 (23 Mayıs 1760)

Konu : Seyhan ve Ceyhan ırmakları arasında bulunan Yüregir nahiyesinde kışlayan Kefere ve Fellâh tâ'ifesinin resm-i kışlaklarının toplanması konusunda mâlikâne hissedarı bulunan Hasan Ağa'nın arzı üzerine gönderilen emr-i âlî.

Yüregir mâbeyn-i nehr kışlağı için emr-i âlî

Düstûr-ı mükerrem ve mu'azzam müşîr-i mufahham ve muhterem nizâmü'l-âlem müdebbiru umûri'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmimu mehâmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâib mümeħhidu bünyânî'd-devle ve'l-ikbâl müşeyyidu erkânî's-sa'âde ve'l-iclâl el-mahfûf bi-sunûfi 'avâtufî'l-meliki'l-a'lâ Adana vâlisi sadr-ı esbâk vezirim Sa'îd Mehmed Paşa Edâme Allâhu Ta'âlâ iclâlehu ve kıdvetü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fazl ve'l-kelâm mevlânâ Adana Kâdısı zîde fazluhu tevkî-i refî-i hümayûn vasıl olıcak ma'lûm ola ki:

Kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Hasan zîde mecduhu Divân-ı Hümâyûnuma 'arzuhal edüb ber vech-i mâlikâne 'uhdesinde olan Mîr-mîrân-ı Haleb Hâssı Mukâta'ası mülhakâtından Mabeyni'n-nehreyn Kışlağı'nda kışlayan Kefere ve Fellâh tâ'ifesinin resm-i kışlakları sen ki vezîr-i müşârûn ileysin ma'rifetin ve mûmâ ileyhin âdemîsi mübâşeretile yerlû yerinden tamâmen tahsîli için bundan (akdem) emr-i şerîf-i 'âlî-şânım ısdâr ve ırsâl olunmuşdur. El-hâletü hâzihi tâyife-i mezbûrun resm-i kışlakları taleb olundukda kışlak-ı mezbûrda sâ'ir kışlayanları misüllü beher hâneye mu'tâd olan beşer buçuk guruş resm-i kışlakların virmeyüb birer altun veririz deyu 'inâd ve muhâlefet eylediklerinden mâl-ı mukâta'anın terettüblerine bâdî olmalarıyla kışlak-ı mezkûrda sâ'ir kışlayanlardan alındığı vech üzere icâb eden beşer buçuk guruş resm-i kışlakları tamâmen tahsîl etdirülüb 'inâd ve muhâlefet ettirilmemek için emr-i şerîfim sudûrunu istid'â-yı 'inâyet etmeğin Hazîne-i âmiremde mahfûz Baş Muhâsebe defterlerine nazar olundukda mârrû'z-zikr Mîr-mîrân-ı Haleb Hâssı Mukâta'ası senevî dört bin iki yüz on altı buçuk guruş mâl ile Hasan zîde mecduhu ve Ali ve Süleyman zîde kadrühümânın ber vech-i iştirâk mâlikâne 'uhdelerinde olduğu ve Mâbeyn-i Nehreyn Kışlağı mukâta'a-i merkûma hâsıl kayd olunmağla kışlak-ı mezkûrda kışlayan Kefere ve Fellâh tâ'ifesinin ve sâ'ir her kim olur ise olsun tahammüllerine göre iktizâ eden resm-i kışlakları 'alâ eyyi hâlin kendülerinden tahsîl ve ta'allül ve muhâlefet ederler ise muhkem te'dîb ve zecr olunarak tekmîl etdirilmek için yetmiş iki senesi Zi'l-hiccesinde emr-i şerîfim verildiği der-kenâr olundukda imdi der-kenârı mücebince 'amel olunmak fermânım olmuşdur. Buyurdum ki hükm-i şerîfim vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere 'amel edüb dahi vech-i meşrûh üzere Mâbeyn-i Nehreyn Kışlağı mukâta'a-i merkûma hâsıl kayd olunmağla kışlak-ı mezbûrda kışlayan Kefere ve Fellâh tâ'ifesi ve sâ'ir her kim olur ise olsun tahammüllerine göre iktizâ eden resm-i kışlakları 'alâ eyyi hâlin kendülerinden tahsîl ve mûmâ ileyh tarafından ta'yîn olunan âdemîsine teslim etdirilüb ta'allül ve muhâlefet ederler ise muhkem te'dîb ve zecr ve tenkîl olunarak tekmîl etdirdüb mukaddemen

verilen emr-i ‘âlî-şânıma mugāyir hareket ile cânib-i mukāta‘aya gadr ü zarar etdirmiyesiz. Şöyle bilesiz ‘alâmet-i şerîfe i‘timâd kılasız. Tahrîren fi'l-yevmi's-semâne ‘aşere min şehri Şa‘-bâni'l-mu‘azzam li- sene selâse ve seb‘în ve mi’e ve elf. (28 Şa‘bân 1173) (15 Nisan 1760)

Kuyide fi 7 min Şevvâl Sene 1173. (23 Mayıs 1760)

Kostantiniyyeti'l-mahrûse

Sıra no : 14

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 5a**

Tarih : 9 Şevvâl sene 1173 (25 Mayıs 1760)

Konu : Adana valisi kethüdası Hasan Ağa'nın Narlıca Mukāta'ası malından 110 kuruşu teslim aldığına dair tezkire.

‘An mukāta‘a-i Narlıca be-dest-i Özen Bey çukâdârî-i Molla Mehmed mahsûb sene 173³⁶.

Asl-ı mâlî mukāta‘a-i mezbûr guruş 110. Yalnız yüz on guruşdur.

Fî 7 Şevvâl sene 1173

Vech-i meşrûh üzere bâlâda mastûr mukāta‘a-i mezbûrun yüz yetmiş üç senesine mahsûben asl-ı mâl-ı mukāta‘ası olan yüz on guruş gurûş tamâmen mûmâ ileyh Molla Mehmed yedinden teslim-i hazine-i hazret-i veliyyü'n-nî‘amî olunmağla yedine iş bu tezkire verilmiştir ki vakt-i hâcetde ibrâz eyleye. Fî 9 L. Sene 173 (25 Mayıs 1760).

El-fakîr Hasan kethüdâ-yı vâli-i Adana hâlen

³⁶ Metinde 137 şeklinde yazılmıştır.

Sıra no : 15

Belge no : **A.Ş.S 1, varak 5a**

Tarih : 9 L. Sene 1173 (25 Mayıs 1760)

Konu : Adana valisi kethüdası Hasan Ağa'nın İki Kilise Bucağı Mezraası Mukâta'ası malından 120 kuruşu teslim aldığına dair tezkire.

‘An mukâta‘a-i mezra‘a-i İki Kilise Bucağı be-dest-i Özen Bey çukadârî-i Molla Mehmed mahsûb sene 173.

Asl-ı mâl-ı mukâta‘a-i mezbûr guruş 120. yalnız yüz yirmi guruşdur.

Vech-i meşrûh üzere bâlâda mastûr mukâta‘a-i mezbûrun yüz yetmiş üç senesine mahsûben asl-ı mâl-ı mukâta‘ası olan yüz yirmi guruş tamâmen mûmâ ileyh Mehmed yedinden teslim-i hazine-i hazret-i veliyyü'n-ni‘amî olmağla yedine iş bu edâ tezkire verilmiştir. Vakt-i hâcetde ibrâz oluna. Fî 9 L. Sene 173(25 Mayıs 1760).

El-fakîr Hasan kethüdâ-yı vâli-i Adana hâlen

Sıra no : 16

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 5b**

Tarih : 15 L 1173 (31 Mayıs 1760)

Konu : Adana valisi kethüdası Hasan Ağa'nın Kara Çalılık ve Hâzırlı Mukâta'ası malından 71 kuruşu teslim aldığına dair tezkire.

Mukâta'a-i Karaçalılık ma'a Hâzırlı rub' der-uhde-i Halil Ağa Fî 15 L. Sene 173.

Guruş 71 asl-ı mâl-ı mukâta'a vâcibe sene 173.

Yalnız yetmiş bir guruşdur.

Vech-i meşrûh üzere

bâlâda mastûr Adana aklâmı mukâta'âtından Kara Çalılık ma'a Hâzırlı rub' hissesinin bin yüz yetmiş üç senesine mahsûben asl-ı mâl-ı mukâta'ası olan yetmiş bir guruş mültezimi Halil yedinden tamâmen teslîm-i hazîne-i hazret-i veliyyü'n-ni'amî olunmağla yedine iş bu edâ tezkiresi verilmişdir ki vakt-i hâcetde ibrâz eyleye. Fî 15 L. Sene 173(31 Mayıs 1760).

El-fakîr Hasan kethüdâ-yı vâli-i Adana hâlen.

Sıra no : 17

Belge no : **A.Ş.S 1, varak 5b**

Tarih : 15 L. Sene 173 (31 Mayıs 1760)

Konu : Adana valisi kethüdası Hasan Ağa'nın Molla Zimmî Mukāta'ası malından 580 kuruşu teslim aldığına dair tezkire.

Mukāta'a-i Molla Zimmî der-uhde-i Ali Ağa ve Mehmed Ağa ve Ahmed Ağa vâcibe sene 173.

Guruş 580. Asl-ı mâl-ı mukāta'a yalnız beş yüz seksen guruşdur.

Vech-i meşrûh üzere

bâlâda mastûr Adana aklâmından mukāta'a-i mezbûrun yüz yetmiş üç senesine mahsûben asl-ı mâl-ı mukāta'ası olan beş yüz seksen guruş mûmâ ileyhim Ali Ağa ve Mehmed Ağa ve Ahmed Ağa yedinden tamâmen teslîm-i hazîne-i hazret-i veliyyü'n-ni'amî olmağla yedlerine iş bu edâ tezkiresi verilmiştir ki vakt-i hâcetde ibrâz eyleyeler.

Fî 15 L. Sene 173 (31 Mayıs 1760).

El-fakîr Hasan kethüdâ-yı vâli-i Adana hâlen

Sıra no : 18

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 9a**

Tarih : 4 ZA. Sene 1173 (18 Haziran 1760)

Konu : Adana'da valilere mahsus konakların kendisi gelinceye kadar hazırlanması konusunda Adana kadısına, Adana mütesellimi Hasan Ağa'ya ve diğer ilgililere gönderilen buyuruldu.

Hâlen medîne-i Adana'da mesned ârâ-yı şerî'at-ı garrâ efendi hazretleri zîde fazluhu ve kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Adana mütesellimi Hasan Ağa zîde mecduhu ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân yeniçeri serdârı ve a'yân-ı vilâyet ve zâbitân-ı sâ'ire ve iş erleri zîde kadruhumusuz inhâ olunur ki:

İşbu yevm-i penç-şenbe medîne-i Antakiyye'den nehzat ve hareket ve bi-'avni'l-llâhi Ta'âlâ savb-ı maksûdumuz olan Adana tarafına 'azîmet musammem ve muhakkak olmağla dâ'iremiz halkı için iktizâ eden konakları ber-mûceb ve ber-mu'tâd-ı kadîm hâzır ve âmâde itdürülmek ve saray döşenmesinin dahi tekmi line ihtimâm ve dikkat eylemeniz bâbında tarafımızdan iş bu buyuruldu tahrîr ve ısdâr ve hâlen baş çukadârımız Mustafa Ağa ile irsâl olunmuşdur. İn şâ'e Allâhu Ta'âlâ vusûlünde gerekdir ki vech-i meşrûh üzere şimdiden saray döşenmesi için gönderilen buyuruldu mûcebince ber-mu'tâd-ı kadîm ve resm-i müstedîm bilâ noksân döşedilüb tekmi line ihtimâm ve dâ'iremiz halkı için iktizâ eden konakları dahi gönderilen defter mûcebince olageldiği minvâl üzere hâzır ve âmâde etdirilüb tehâvün ve tekâsül birle imrâr-ı evkâtdan mübâ'adet ve mûcib-i buyuruldumla amel ve hareket eyleyesiz deyü buyuruldu. Fî 4 ZA. Sene 1173 (18 Haziran 1760).

Sıra no : 19

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 11a**

Tarih : 19 ZA. Sene 1173 (3 Temmuz 1760)

Konu : Adana ve çevresinde dolaşan ve halkın canına, malına zarar veren kapusuz levendâtın zararlarının önlenmesi için Adana valisinden kadı ve diğerlerine gönderilen buyuruldu.

Hâlen medîne-i Adana'da mesned-nişîn-i şeri'ât-ı garrâ faziletlü efendi hazretleri zîde fazluhu ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân Yeniçeri Serdarı zîde mecduhu ve a'yân-ı vilâyet ve iş erleri zîde kadruhum inhâ olunur ki:

Bundan akdem başiboş kapusuz levendât makûlesi ve sâ'ir lusûs-ı eşkiyâ ve haramzâde piyâde ve süvâri leyl ü nehâr bî-hûde geşt ü güzâr ve 'ibâdullâha îsâl-i mazarrat ü hasâret ve nehb ü gasb-ı emvâl 'âded-i kabihaları olduğundan haklarında bi'd-defa'ât müte'addid evâmir-i celilü's-şânım şeref-sudûr olmağla ol makûle kapusuz levendât ve sâ'ir lusûs-ı eşkiyâ ve haramzâdelerden piyâde ve süvâri gecelerde ve gündüzlerde eyâlet-i mezkûre derûnunda bî-hûde geşt ü güzâr 'ibadullâhın devâbb ve mevâşi ve emvâl ve eşyâsını nehb ü gasb edenleri 'alâ eyyi hâlin ele getirilüb hayyen meyyiten ahz ü girift ve huzûrumuza ihzâr ve hîn-i mu'â-hazelerinde muhârebe ve mukâteleye tasaddî eder olur ise bi'l-ittifâk her birlerine i'ânet ve muhâbere ve mukâtele olunub mâl ve eşyâları katl edenlerin olub ser-maktû'ları ve hayyen ahz edenleri tarafımıza ihzâr olunmak emrinde demleri heder ve mu'âheze olunmak bâbında Dîvân-ı Adana'dan iş bu buyuruldu tahrîr ve ısdâr (boşluk) ve ile irsâl olunmuşdur vusûlünde gerekdir ki vech-i meşrûh üzere haklarında mukaddemen mü'ekked ve müşedded müte'addid şeref-sudûr olan evâmir-i celilü's-şân mücebince kapusuz başiboş levendât ve sâ'ir lusûs-ı eşkiyâ ve harâmzâdeden piyâde ve süvâri gecelerde ve gündüzlerde geşt ü güzâr ve 'ibâdullâha îsâl-i mazarrat ü hasâret edenler bi'l-ittifâk ahz ü girift ve muhârebeye tasaddî ederler ise birbirlerine i'ânet ve muhâbere ve mukâtele olundukda demleri heder ser-maktû'ları ve hayyen ahz olanları huzûrunda ihzâr olunmak üzere tenbîh ve te'kîdi müş'ir cümle i'lân ü işâ'ât ve mûcib-i buyuruldu ile 'amel ve hareket oluna deyu buyuruldu. Fî 19 ZA. Sene 173 (3 Temmuz 1760).

Sıra no : 20

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 12b**

Tarih : 1 Z. Sene 1173 (15 Temmuz 1760)

Konu : Adana bahçeleri ve civarında yaşayan Fellâhân zümresine Adana sâkinlerinden Şhirkethüdâsıoğlu Hasan Ağa'nın eskiden olduğu gibi boybeyi olarak atanmasına ilişkin Adana Dîvânı'ndan gönderilen buyuruldu.

Şhirkethüdâsızâde Hasan Ağa'nın Boybeğilik Buyuruldusu.

Kıdvetü'n-nüvvâbi'l-müteşerri'in Adana'da nâ'ibü's-şer' olan efendi zîde 'ilmuhu inhâ olunur ki;

Bağçehâ-yı Adana ve civârında ve sâ'ir kurâlarda sâkin Fellâhân zümresinin hâlen Adana sükkânından Şhirkethüdâsı oğlu Hasan Ağa nâm kimesne öteden berü berât-ı şerîf-i 'âlî-şân ile boybeyisi olmakdan nâşi iş bu 1173 senesinde ağa-yı merkûm yedinde olan berâtı mücebince tâ'ife-i mezbûre boybeyisi olmak üzere kibel-i şer'den yedine murâsele i'tâ olunduğuna binâ'en Dîvân-ı Adana'dan buyuruldu tahrîr ve ısdâr ve ağa-yı merkûm yedine i'tâ kılındı. Bî-mennihi Ta'âlâ vusûlünde buyuruldumuz düstûrül-'amel tutulmak üzere sicill-i mahfûza kayd ve boybeyilik umûruna mûma ileyhe zabt ve âherden müdâhalesi men' ve şer'le def' oluna. Ve sen ki ağa-yı merkûmsun yedinde olan mürâselede buyuruldular mücebince tâ'ife-i mezbûrun boybeyilik umûrunu zabt ve irâ'et edüb ağayân-ı mezbûra hilâf-ı mu'tâd zulm ü ta'addî ve tecâvüzden be-gâyet hazer ve mücânebet eyleyesiz deyu buyuruldu. Fî gurre Z. Sene 173 (15 Temmuz 1760).

Sıra no : 21

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 13b**

Tarih : 17 Z. Sene 1173 (31 Temmuz 1760)

Konu : İstanbul'da Özen Bey yanında emanet olarak bulunan eşyaların Süleyman Paşa Hanı'nda Sarraf Anastas'a teslim olunup Adana'da Hacı Ali Ağa'nın konağında Veli Ağa elinden teslim alındığına ilişkin ilmühaber.

Bâ'is-i tahrîr-i terkîm budur ki;

Bundan akdem Âsitâne-i 'aliyyede devletlü Özen (?Uzun) Bey efendimizin 'indinde bâlâda mastûr olan eşyalarımız emânet olub ba'dehu iznimiz ile Süleyman Paşa Hânı'nda sarraf Anastas'a ber-vech-i emânet teslim olunmuş idi. İş bu bin yüz yetmiş üç senesi mâh-ı Zilhice'nin altıncı yevm-i sebt Adana'da Hacı Ali Ağa'nın hânesinde sarraf tarafından eşyâmız sa'âdetlü Veli Ağa tarafından kendi yedi ile tamâmen ve kâmilten meclis-i müsliminde tarafımıza edâ ve teslim etmekle sened olmak için Veli Ağa'nın yedine iş bu ilmühaber i'tâ olundu. Mine'l-fakîr Es-seyyid Hüseyin ser-turnâ'î.

Şühûdü'l-hâl

El-hâcc Hüseyin

Birâder-i Hasan Ağa

Seyyid Hacı Musa Alemdar

Hacı Ali tâbi'-i Bozzâde

Hasan Ağa bin Sâdıkzâde

Ahmed Ağa Sakallızâde

Avcıoğlu Süleyman Beşe

Bâ-hatem-i Nurullah Paşa Mutasarrıf-ı eyâlet-i Adana

Ve gayruhum

Sıra no : 22

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 15a**

Tarih : 4 M. Sene 1174 (16 Ağustos 1760)

Konu : Seyhan nehri üzerindeki Taşköprü’de iki değirmen yaparak köprüye zarar veren ve rakı içen Seyyid Ali Efendi’nin verdiği zararın durdurulmasına ilişkin Adana halkının arzuhalidir.

Devletlü ‘inâyetlü merhametlü efendim sultânım hazretleri sağ olsun ‘arzuhâl-i bendeleri budur ki:

Adana’da nehr-i Seyhun üzerinde olan cısr-i kadîme Seyyid Ali Efendi nâm kimesne iki ‘adet değirmen binâ ve rabt edüb cısr-i mezkûrun inhidâm ve harâbına bâ’is (ü) bâdî olacağı cümlemin indinde nümâyân olduğundan birkaç def’a arak ile katl-i nüfûsa sebep olmağın merâhim-i aliyyelerinden mercû’dur ki cısr-i mezkûrdan değirmen-i mezkûrları def’ ü ref’ ve kal’ idüb fukâra-yı müslimîn ve ebnâ-yı sebîlin hayır du‘âlarına mazhar olmaları bâbında bâkî emr (ü) fermân devletlü inâyetlü merhametlü sultânım hazretlerindir.

Bende fukâra-i ahâli-i Adana

Sıra no : 23

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 34a**

Tarih : Evâsıt-ı CA. Sene 1174 (19-28 Aralık 1760)

Konu : Hızırlı (Hadırlı) köyü halkının Şehirkethüdâsıoğlu demekle tanınan Hüseyin'in ehl-i örfe dayanarak kendilerine yapmış olduğu zulmden şikâyetleri üzerine gönderilen fermanıdır.

Hızırlı karyesinin Şehirkethüdâsıoğlu'ndan da'vâ fermanıdır.

Emîrû'l-ümerâi'l-kirâm kebîrû'l-küberâi'l-fihâm zu'l-kadri ve'l-ihtirâm sâhibü'l-izzî ve'l-ihüşâm el-muhtassu bi-mezîdi 'inâyeti'l-meliki'l-a'lâ Adana beylerbeyisi () dâme ikbâluhu ve kıdvetü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fazl Adana ve () kâdısı zîde fazluhumâ tevki-i ref'i-i hümayûn (vâsıl olıcak ma'lûm ola ki) :

Hızırlı³⁷ nâm karye fukarâsı südde-i sa'âdetime 'arzuhal edüb yine Adana sâkinlerinden mütegalibeden Şehirkethüdâsıoğlu demekle meşhûr Hüseyin nâm kimesne ehl-i 'örfe istinâden bin yüz yetmiş senesinde bunların bi-gayrı hakkın cebren ve kahren bin iki yüz gurus akçelerin alub ziyâde gadr ü ta'addi eylediğin bildirüb âher husûsa ta'yîn olunan mübâşir ma'rifetiyle tahsîl ve bi-kusûr alvirilüb ta'allül ve muhâlefet etdirilmeyüb icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hakk olunması bâbında hükm-i hümayûnum ricâ eyledikleri ecilden âher husûsa me'mûr mübâşir ma'rifetiyle şer'le görülmesi emrim olmuşdur buyurdum ki sadr-ı a'zam baş silahşörü kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Mehmed ziyâdetü mecduhu menşûr-ı şerîfimle vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan emrim üzere 'amel âher ihzâr-ı husemâ kılub mukaddemen bir def'a şer'le görülmeyüb fasl olunmayan husûsâtın tamâm hakk-ı 'adl üzere mukayyed olub göresin. İ'lâm olunduğu üzere ise ol bâbda muktezâ-yı şer'-i kavîmle 'amel edüb âheri vech-i meşrûh üzere mezkûrun hilâf-ı şer'-i şerîf ve bi-gayrı hakkın cebren aldığı ol mikdâr gurusların ba'de's-sübût hükm edüb mübâşir-i mûmâ ileyh ma'rifetiyle bi-kusûr tahsîl ve alvirilüb ta'allül ve muhâlefet etdirmeyüb icrâ-yı hakk eyleyesiz min ba'd şer'-i şerîfe ve emr-i hümayûnuma mugâyir kimesneye iş etdirmeyüb husûs-ı mezbûr için bir dahi emrim varmalu eylemeyesiz. Şöyle bilesiz 'alâmet-i şerife i'timâd kılasız. Tahrîren fi şehri evâsıt Cemâziye'l-ülâ sene erba'a ve seb'in ve mi'e ve elf.

Be-makâm-ı İslâmbol el-mahrûse.

³⁷ Başlıkta "Hızırlı" yazıldığı halde burada "Hâzırlı" şeklinde yazılmıştır. Bugün, Seyhan ilçesine bağlı "Hızırlı" veya "Hadırlı" mahallesidir.

Sıra no : 24

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 26b**

Tarih : 1174 (1760)

Konu : Adana Mîzân-ı harîr Mukâta'ası'nın 3 senelik yarım hisse kalemiyyesi olan 30 kuruşun Hasan Ağa'dan tam olarak alındığına dair tezkiredir.

Mukâta'a-i Mizân-ı Harîr der-uhde-i Hasan Ağa

Guruş:30

Yalnız otuz guruşdur.

Bâ'isü'l-hurûf budur ki:

Bin yüz yetmiş bir ve yetmiş iki ve yetmiş üç senelerinin bâ-fermân-ı âlî matlûb buyrulan 'inâyetlü defterdâr efendi hazretlerinin kalemiyyesi olmak üzere Adana'da vâkı' mizân-ı harîr mukâta'asının üç senelik nisf hisse kalemiyye beher sene on guruş cem'an yekûn otuz guruş akçanın kabzına me'mûr olduğum hasebiyle meblağ-ı mezbûru mukâta'a sâhibi Hasan Ağa yedinden bi't-tamâm ahz ü kabz olunub yedine edâ tezkiresi i'tâ olundu. Vakt-ı hâcette ibrâz oluna.

El-fakîr Ahmed çukadâr-ı defterdâr hâliyen M.

Sıra no : 25

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 26b**

Tarih : 1174 (1760)

Konu : Adana Mîzân-ı harîr Mukâta‘ası’nın 2 senelik kalemiyyesi olan 40 kuruşun mâlikâne mutasarrıfı Hasan Ağa’dan tam olarak alındığına dair edâ tahvîlidir.

Mukâta‘a-i Mizân-ı Harîr der-‘uhde-i Hasan Ağa

Mukâta‘a-i mizân-ı harîr

Guruş:40

Yalnız kırk guruşdur.

Bâ‘is-i hurûf budur ki:

Bin yüz altmış dokuz ve yetmiş senesinde bâ-fermân-ı ‘âlî matlûb buyurulan Adana mizân-ı harîr mukâta‘asının devletlü ‘inâyetlü defterdâr efendimizin kalemiyyeleri olmak üzere mâlikâne mutasarrıfı Hasan Ağa yedinden iki senelik mâl-ı kalemiyyeleri olan yalnız kırk guruş Hasan Ağa yedinden tamâmen ve kâmilten ahz ü kabz olunub yedine edâ tahvîli i’tâ olundu. Gerekdir ki taraf-ı âherden müdâhale olunmayub vakt-ı hâcetde ibrâz oluna.

El-fakîr Ahmed çukadâr-ı defterdâr hâliyen.

Sıra no : 26
 Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 27a**
 Tarih : 1174 (1760)
 Konu : Öyükü mezrasının ¼ hisse sahibi olan Şehirkethüdâsîzâde Hasan Ağa'dan 5,5 kuruş kalemiyyenin tam olarak alındığına dair tezkiredir.

Mukâta'a-i Mizân-ı Harîr der-uhde-i Hasan Ağa

Bâ'is-i tezkire budur ki:

İş bu bin yüz altmış sekizden yetmiş üç senesine gelinceye kadar mahsûb Öyükü mezra'a-sının rub' hisse ashâbı Şehirkethüdâsîzâde Hasan Ağa yedinden defterdâr efendinin kalemiyyesinden rub' hisse kalemiyyeyi beş buçuk gurusu altı senelik olmak üzere tamâmen ve kâmilten ahz ü kabz edüb iş bu mûmâ ileyh Hasan Ağa yedine halâs tezkiresi verilmiştir. Gerekdirki hîn-i hâcetde ibrâz eyleye.

El-fakîr Ahmed çukadâr-ı defterdâr hâlen.

Sıra no : 27

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 28b**

Tarih : 1174 (1760)

Konu : Adana Dönüm ve Hâne Gümrüğü Mukâta'ası ½ hisse iltizâmının Şehirkethüdâsîzâde Hasan Ağa'ya iltizâm ve tevfiz olunduğuna dair Adana Serdârı Mehmed'in temessüküdür.

Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki:

İş bu bin yüz yetmiş üç senesinde Adana Dönüm ve Hâne Gümrüğü Mukâta'ası 'uhde-i iltizâmımızda olub mukâta'a-i mezbûrun nısf hissesinin iltizâmını tarafımızdan Şehirkethüdâsîzâde Hasan Ağa'ya ilzâm ve tevfiz olunub sene-i mübârekde merkûm Hasan Ağa mutasarrıf olub iştirâken olmak üzere yedine zabt temessükü i'tâ olundu gerekdir ki mu'tâd ve taht-ı tasarrufunda olub zabt tarafımızdan ve taraf-ı âherden kat'an bir ferd mâni' ve müdâhil ve müzâhim olmaya.

Hâlisü'l-mevfûr? Mehmed Serdâr-ı Adana hâlen

Sıra no : 28

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 35b**

Tarih : 1174 (1760)

Konu : 1760 yılına ait 20 kuruş kalemiyyenin Hasan Ağa'dan tam olarak alındığına dair Sadrazam Çukadâr Ahmed'in vermiş olduğu edâ tezkiresidir.

Mukâta'a-i mizân-ı harîr der-'uhde-i Hasan Ağa nısf hisse

El-Cânib: Guruş 20

Vech-i meşrûh üzere bin yüz yetmiş dört senesinde bâ-fermân-ı 'âlî matlûb buyurulan Sadr-ı a'zam efendimizin kalemiyyeleri olmak üzere Adana'da vâkı' mizân-ı harîr mukâta'asının nısf hissesine mutasarrıf olan 'izzetlü Hasan Ağa yedinden nısf hisse kalemiyye yalnız 20 guruş akçanın kabzına me'mûr olduğumuz hasebiyle tamâmen ve kâmilten ağa-yı mûmâ ileyh yedinden ahz ü kabz olunmağla yedine edâ tezkire verildi vakt-i hâcetde ibrâz oluna.

El-fakîr Ahmed çukadâr-ı Sadr-ı a'zam hâlen.

Sıra no : 29

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 37b**

Tarih : 21 Receb Sene 1174 (26 Şubat 1761)

Konu : Adana valisinin Payas ve Belen taraflarında görevlendirilmesi üzerine Adana mütesellimliğine Ser-turnayî Hüseyin Ağa'nın getirildiğine dair buyuruldu.

Ser-turnayî Hüseyin Ağa Mütesellimlik Buyuruldusu.

Hâlen medîne-i Adana'da mesned-nişîn-i şerî'at-ı garrâ faziletli semâhatlu efendi hazretleri zîde fazlıhu ve mefâhirü'l-emâcid ve'l-a'yân bi'l-cümle zâbitân ve sâ'ir a'yân-ı vilâyet (ve) iş erleri zîde mecduhum inhâ olunur ki:

İş bu (sene-i) meymenet-nişânda bâ-fermân-ı 'âli Payas ve Beylan câniblerine me'mûriyetimizden nâşî hıyâmet-i me'mûriyet birle 'avdet edince(ye) kadar yerimize bir umûr-dide ve kâr-âzmû(r)de mütesellim nasb ü ta'yîn olunmak lâzıme-i vakt ü hâlden olmağla erbâb-ı istihkâkdan kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân ser-turnayî 'izzetli Seyyid Hüseyin Ağa mütesellim nasb ü ta'yîn olunduğunu muhbir buyuruldu, tahrîr ve ısdâr ve yedine i'tâ kılındı. İn şâ'e Allâhu Ta'âlâ mûmâ ileyhi mütesellim bilüb dâ'imâ muvâfık-ı şer' ü kânûn olan re'yiyle 'amel ü hareket birle cüz'î ve küllî tarafına âyid ve râci' olan cürm (ü) cinâyet ve bâd-i hevâya müte'allık vâridâtı ber mu'tâd-ı kadîm ahz ü kabz itdirsesiz ve sen ki mütesellim-i mûmâ ileyhsin, sen dahi zâtında merkûz³⁸ olan gayret ve metâneti zuhûra getürüb dâ'imen re'âyâ ü berâyâyı eşkıyâ ve haramzâdeden hıfz ü hırâset ve her bir umûr ve husûsda şer' ve kânûna mürâca'at ve hilâf-ı inhâ zulm ü ta'addiden ziyâde hazer ü mücânebet eylesesiz buyuruldu. Fî 21 B. Sene 174 . Kuyide fi 21 min Receb Sene 174 (26 Şubat 1761).³⁹

³⁸ Metinde "mezkûr" şeklinde yazılmıştır.

³⁹ Belge tarihi ile kayıt tarihi arasında bir çelişki bulunmaktadır çünkü ikisi de aynı tarihte görünmektedir.

Sıra no : 30

Belge no : **A.Ş.S. 28, s. 88, b. 133**

Tarih : 1 M. Sene 1175 (2 Ağustos 1761)

Konu : Adana a'yânından Karşızâde Hasan Ağa'nın mâlikâne 'uhdesinde olan Dünderlı 'Âdet-i Ağnâmi Mukâta'ası'nın ve diğer mukata'aların hesapları ile ilgili fermandır.

Düstûr-ı mükerrerrem müşîr-i mufahham nizâmü'l-âlem müdebbiru umûri'l-cumhur bi'l-fikri's-sâkıb mütemmimu mehâmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâ'ib mümehhidu bünyânî'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidu erkânî'd-devle ve'l-iclâl el-mahfûf bi-sunûfi avâtûfi'l-meliki'l-a'lâ Adana eyâleti ilhâkıyla Karaman vâlisi olan vezîrim El-hâcc Mehmed Paşa Edâme Allâhu Ta'âlâ iclâlehu ve kıdvetü'l-kuzât ma'denü'l-fazl ve'l-kelâm mevlânâ Adana kadısı zîde fazluhu ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Der-'aliyyemden mübâşir ta'yîn olunan İsmail zîde kadruhu tevkî-i refî-i hümayûn vâsil olıcak ma'lûm ola ki:

Adana a'yânından Karşızâde Hasan zîde mecduhunun mâlikâne 'uhdesinde olan Dünderlı 'Âdet⁴⁰-i Ağnâmi Mukâta'ası'nın yetmiş beş senesinden yetmiş yedi senesi gâyetine gelince mukayyed olan mâlından gayri ez teslimât olan dört bin beş yüz on gurus ve nısf hissesi mûmâ ileyhın mâlikâne 'uhdesinde olan mahsûl-i ihtisâb-ı Sis mukâta'asının kezâlik yetmiş beş senesinden yetmiş yedi senesi gâyetine gelince gayri ez teslimât ve havâlât (on) bin üç yüz doksan dört gurus zimmet-i sahîhası olub bundan akdem bu makûle ashâb-ı mâlikâne zimmetlerinde olan emval-i mîriyye bakâyâsı bi-eyyi hâlin tamâmen tahsîl ve ba'zı mesârif ve tevzî'ât? içün Hazîne-i âmireme teslim olunmak bâbında mü'ekked ve müşedded emr-i hümayûnum sudûruna binâ'en mûmâ ileyhın mâlikâne 'uhdesinde olan mukâta'ateyn-i mezkûreteyn bakâyâsıyla eyâlet-i Adana'da vâkı' sâ'ir mukâta'ât mâlikâne mutasarrıflarının bakâ-yı sahîhaları tahsîli bâbında emr-i şerîf-i âlişânım ısdâr ve mübâşir ile irsâl olunmuşıdi. Gerek ricâl-i devlet-i 'aliyyemden ve gerek taşralarda sâkin ashâb-ı mâlikâne dahi itâ'at-ı emr-i âliye müsâbakat ve yetmiş yedi senesi gâyetine değin zimmetleri olan emvâl-i mîriyyeyi edâ ve teslim ihtimâm ü dikkat ve tenzîlde zimmete müsâra'at etmişler iken mûmâ ileyh kemâl-i ru'ûnet ü huşûnetden nâşî bu vakte gelince zimmetini edâ eylemediğinden ol-tarafda vâkı' sâ'ir ashâb-ı mâlikâne dahi zimmetlerini edâda rehâvet üzere hareket ve bu vakte dek emvâl-i mîriyyenin te'hîrine sebep ve illet olmağla bu def'a dahi aklâm-ı hazinem defterleri kuyûdlarını tetebbu' olunub mukâta'ateyn-i mezkûreteynin yetmiş yedi senesi gâyetine gelince gayri ez teslimât ve havâlât on beş bin dokuz yüz dört gurus zimmet-i sahîhasıyla yetmiş sekiz senesine mahsûben ihtimâm-ı re'y ü ma'rifetinle cibâyeti 'uhdesine kayd olunan Adana eyâleti cizyesinin gayri ez havâlât ve teslimât sekiz bin sekiz yüz seksen bir gurus bakiyyesi ile cem'an yirmi dört bin yedi yüz seksen beş gurus zimmetinde müctemi' olduğu müşîr bir kıta mûmzâ sûret-i

⁴⁰ 'Âdet kelimesi elifsiz olarak "adet" şeklinde yazılmıştır.

defter ihrâc olunmağla sen ki vezîr-i müşârün ileyh sin mûmâ ileyh ba'zı hıdmetinde istihdâm eylemek takrîbiyle himâyet ve sıyânetinde mahmî olmakdan nâşî meblağ-ı mezkûrun tahsîli senden matlûb-ı pâdişâhânem olmağla iş bu emr-i şerîf-i 'âlîşânım ısdâr ve mübâşir-i merkûm ile irsâl olunmuşdur imdi vusûlünde mûmâ ileyh in zimmetinde olan sâbıkü'z-zikr yirmi dört bin yedi yüz seksen beş gurus Hazîne-i 'âmiremden virilecek ba'zı mesârif-i mühimme ile Enderûn-ı Hümayûnum hazînesine teslim olunacak nûkûd akçalarına tahsîs kılındığına binâ'en mübâşir-i merkûmun yanına sen dahi mahsûs mübâşir ta'yîn ve meblağ-ı mezbûru merkûmdan 'alâ eyyi hâlin çend rûz zarfında tahsîl ve Der-'aliyyeme irsâl ve Hazîne-i 'âmireme teslim itdirmeğe bezl-i cell-i himmet eylesesin. Şöyle ki bu def'a dahi himâyetine ihtimâ(m) ile edâsında mûmâtele ve müsâhele kaydında olmak ihtimâli olur ise te'dîb ve gûşmâl olmaya musâra'at ve sâ'ire 'ibret kılınacağı kendüye tefhîm ve senden matlûb-ı pâdişâhânem olduğu vechile 'alâ eyyi hâlin tamamen tahsîl ve Der-'aliyyeme irsâl ve teslîme sarf-ı kemâl-i miknet eylesesin ve sen ki kâdî-i mûmâ ileyh sin sen dahi meblağ-ı mezbûrun bir gün evvel ve ihtimâm ve 'arz eylesesin ve sen ki mübâşir-i merkumsun, vezîr-i müşârün ileyh in ma'rîfet-müşîrâne ile meblağ-ı mezbûr merkûmdan tamâmen tahsîl olundukda hazîneye rabt ve 'icâleten Der-sa'âdetime götürüb Hazîne-i 'âmireme teslim eylemeğe sarf-ı tâb ü tüvân eylemen babında fermân-ı 'âlîşânım sâdır olmuşdur buyurdum ki:

Hükm-i şerîfimle vardıkda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i

(DEVAMI YOK)

Sıra no : 31

Belge no : **A.Ş.S. 1, varak 37a**

Tarih : 11 Rebi'ü'l-âhir Sene 1175. (9 Kasım 1761)

Konu : Ramazanoğlu Vakfı Mütevellisi Hamza Bey'in Yeni Han'ın kiracısı Gazioğlu Ebubekir'i atıp yerine Karşlı El-hâc Ali Ağazâde Hasan Ağa'yı getirmesi üzerine verildiği bildirilen imzasız ve şahitsiz olarak yazılan kefalet hüccetidir.

Hamza Bey'e a'yân-ı vilâyetin kefâletidir.

Medîne-i Adana'da olan bi'l-cümle 'ulemâ ve a'yân meclis-i şer'a gelüb Ramazanoğlu Evkâfına mütevellî olan Hamza Bey muvâcehesinde ceddları evkâfından olan Yeni Han demekle ma'rûf vakfın müste'ciri olan Gazioğlu Ebubekir Bey'in müceddeden te'mîn-i bilâd için Cezîre-i Kıbrıs'a nefyi için emr-i âlî sâdır olmağın vâli-i vilâyet olan devletlü Ahmed Paşa ve cümlemiz ma'rifetleriyle ve ma'rifet-i şer'le taht-ı icârında olan hân-ı mezbûru fesh ve Karşlı El-hâc Ali Ağazâde Hasan Ağa'ya icâr eyledikde eğerçi mûmâ ileyh Hamza Bey'e merkûm Ebubekir Bey tarafından zarar ü gezend vâkı' olur ise cümlemiz zâminiz ve kefiliz dedikleri iş bu mahalle kayd olundu.

Fî 11 min Rebi'ü'l-âhir sene 1175 (9 Kasım 1761).

Sıra no : 32

Belge no : **D.BŞM.MHF 48/7**

Tarih : 1175/(1761-1762)

Konu : Müteveffâ Karşızâde Hasan Paşa ve Dede Paşazâde El-hâcc İbrahim Paşa'nın Özi'de yanlarında mevcûd bulunub kassâm defterine kayıt olunup kadı marifetiyle satılan eşyaları ve nakit paralarını gösteren listedir.

Ber müceb-i defter-i kassâm

Müteveffâ Karşızâde Hasan Paşa ve Dede Paşazâde El-hâcc İbrahim Paşa mersûmun Özi'de yanlarında mevcûd bulunub ber muceb-i defter-i kassâm marifet-i şer' ile fûrûht olunan eşya bahâları

Karşızâde Hasan Paşa'nın

Dede Paşazâde El-hâcc İbrahim Paşa'nın

eşyâ bahâsı

nükûd ve eşyâ bahâsı

Guruş

Guruş

1005

0360

bahâ-i eşyâ

0412

1500

nükûdu

1417

1860

489 bahâ-i eşyâ

0928

4960,5 nükûdu

5888,5

SAHH.

Sıra no : 33

Belge no : **D.BŞM.MHF 48/7**

Tarih : 1175/(1761-1762)

Konu : Özi Kal'asında vefât eden Adana Beylerbeyisi Karşızâde Hasan Paşa'nın müfredatı defteridir.

Özi Kal'asında vefât eden Adana Beylerbeyisi Karşızâde Hasan Paşa yanında mevcûd olub kal'a-i mezbûr nâ'ibi El-hâcc Hüseyin Efendi'nin memhûr ve mümzâ defteri mücebince zabt olunan nükûd ve ma'rifet-i şer' ve cümle ma'rifetleriyle müzâyededen fûrûht olunan eş-yâsının kemiyet ve müfredatı defteridir

Bükreş cânibi Ser'askeri

6377	2008
<u>5888</u>	<u>2952</u>
489	4960

Sıra no : 34

Belge no : **A.Ş.S. 49, Sayfa: 60, Belge No: 72**

Tarih : Evahir-i Receb 1183 (27 Mayıs 1769)

Konu : Adana Valisi Ahmed Paşa'nın hastalığı geçinceye kadar Karşızâde Alizâde Hasan Ağa'nın mütesellim olarak atandığına ilişkin fermandır.

Karşızâde Hasan Ağa'nın Mütesellimlik Emri

Mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm, me'âdinü'l-fezâ'il ve'l-kelâm Adana eyâletinde vâkı' kuzât ve nüvvâb zîde fazluhum tevkî'-i refî'-i hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki:

Hâlen Adana beylerbeyisi emîrû'l-ümerâ'i'l-kirâm Ahmed dâme ikbâluhu ba'zı 'illete ibtilâ hasebiyle mâlikânesine 'azîmet edüb tashîh-i mizâc edinceye dek yerine bir mütesellim nasb ve ta'yîni lâ-büdd ve muktezî olduğuna binâ'en Adana sükkânından kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân El-hâcc Alizâde Hasan zîde mecduhu mütesellim nasb ve ta'yîn olunub mütesellimlik-i mezbûru mûmâ ileyhe zabt etdirilmek için emr-i şerîfim sudûrunu istid'â olunmağla vech-i meşrûh üzere 'amel olunmak fermânım olmağın siz ki mûmâ ileyhimsiz mütesellimlik-i mezbûru mûmâ ileyh Hasan zîde mecduhuya zabt ve mîr mîrân-ı mûmâ ileyh tarafına râcî' olan â'idât ve tayyârâtı ahz ü kabz etdirilüb mütesellimlik umûruna âherden bir ferdi müdâhale ve mûmâna'at etdirilmemek bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki () hükm-i şerîfimle vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr iden fermân-ı vâcibü'l-ittibâ' ve lâzımü'l-imtisâlimin mazmûn-ı itâ'at-makrûnuyla 'âmil olasız şöyle bilesiz 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılarsız.

Tahrîren fî evâhir şehri Recebi'l-ferd sene selâse ve semânin ve mi'e ve elf . (Evahir-i Receb 1183/ 27 Mayıs 1769)

Be-makâm-ı İslambol el-mahrûse

Fî 26 min Şa'ban Sene 1183

Sıra no : 35

Belge no : **A.Ş.S. 49, Sayfa: 39, Belge No: 45**

Tarih : 12 S. Sene 1183 (17 Haziran 1769)

Konu : Mütesellim Karşızâde Hasan Ağa'ya ve diğer yetkililere Adana'da valilere ve daireleri halkına mahsus olan konakların hazırlanması için buyuruldu.

Medîne-i Adana'da mesned-arâ-yı şerî'at-ı garrâ olan faziletli efendi zîde ilmuhi ve kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân mütesellimimiz Karşızâde Hasan Ağa ve a'yân-ı vilâyet ve zâbitân ve iş erleri zîde kadrihum inhâ olunur ki:

Makarr-ı hükûmetimiz olan medîne-i Adana'ya nuzûlümüz karîb olmağla dâ'iremiz halkının enderûn ve birûn ağalarına iktizâ edecek konaklarının defteri tarafınıza mehterbaşımız ile irsâl olunmağla in şâ'e Allâhu Ta'âlâ vusûlünde ber-mûceb-i defter tarafınıza ma'rifet-i şer' ve cümleliz ma'rifetiyle dâ'iremiz halkının enderûn ve birûn ağalarına iktizâ edecek konakları tertîb ve nuzûl ideceğimiz sarayının ta'mîr ve termîm olunacak mahalleri ta'mîr ve termîm etdirdüb ve döşemesi husûsu öteden berü selefimiz vâililere ne vech ile olageldi ise ol minvâl üzere bilâ-kusûr tekmîl ve hâzır ve müheyyâ eylemeniz için iş bu buyuruldu tahrîr ve ısdâr ve enderûn mehterbaşımız ile irsâl olunmuşdur in şâ'e Allâhu Ta'âlâ vusûlünde gerekdir ki vech-i meşrûh üzere ber mûceb-i defter ma'rifet-i şer' ve cümleliz ma'rifetiyle bir an ve bir sâ'at akdem dâ'iremiz halkına iktizâ edecek konakları tertîb ve nüzûl edeceğimiz sarayın ta'mîr ve termîm olacak mahallerin ta'mîr etdirdüb ve döşemesini öteden berü selefimiz vâililere olageldiği minvâl bilâ-kusûr tekmîl ve hâzır (ve) müheyyâ eyleyüb mûcib-i buyurulduyla âmil ve hilâfına vaz' ü hareketden ve ihmâl (ve) müsâmahadan tehâşî ve mucânebet eyleyesüz deyu buyuruldu.

Fî 12 S. Sene 1183 (17 Haziran 1769)

Fî 19 min Safer Sene 1183.

Sıra no : 36

Belge no : **A.Ş.S. 49, Sayfa: 38, Belge No: 44**

Tarih : 24 min Safer Sene 1183 (29 Haziran 1769).

Konu : İfrâz-ı Zu'l-kadriyye re'âyâlarından Uzunlu cemâ'atinin salyânele-
rinden eski voyvodaları Hasan Ağa'ya 1.000 kuruş borçları kaldığına ilişkin verdikleri tahvil.

Uzunlu Cemâ'atinden bâkî emvâl-i mîrî guruş 1000

Yalnız bin guruşdur. Sahh

Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki:

Bin yüz yetmiş dokuz ve seksen ve seksen bir senelerine mahsûben İfrâz-ı Zu'l-kadriyye re'âyâlarından Uzunlu cemâ'atinin üzerlerine edâsı lazım gelen mâl-ı mîrî ve salyânelerinden sabıkân voyvodamız fahrü'l-akrân sa'âdetlü Hasan Ağa'ya yalnız bin guruş deynleri kalub meblağ-ı mezkûru mîr-i aşîret olduğum hasebiyle tahsîl edüb ağa-yı mûmâ ileyhe teslim eylemek üzere ba'de'l-edâ ve lâzımu'l-kazâ deynimdir. Bi-mennihi Ta'âlâ minvâl-i meşrûh üzere meblağ-ı mezkûru cem' ü tahsîl ve ağa-yı mûmâ ileyhe teslim eylediğinde tahvîlimiz şakk oluna.

Bende Osman mîr-i aşîret-i Cerid hâlen.

Kuyide Fi 24 min Safer Sene 1183 (29 Haziran 1769).

Sıra no : 37

Belge no : **A.Ş.S. 49, Sayfa: 6, Belge No: 6**

Tarih : 7 RA 1183 (11 Temmuz 1769)

Konu : Hasan Ağa bin El-hâcc Ali Ağa'nın dava vekili sıfatıyla katıldığı bir davanın diyet alınarak sulha bağlandığına dair

Kassâb Bağdadlı Mustafa Beşe'nin hücceti:

Medîne-i Adana mahallâtundan Şeyh Mustafa Mahallesi sükkânından Ali bin Mustafa nâm mecrûh tarafından ibra-i âtiyyü'z-zikri vekili olub vekâleti Atca El-hâcc Mehmed Ağa ve Tellizâde? El-hâcc Mehmed Ağa şهادetleriyle sâbit ve sübût-ı vekâletine hükm-i şer'î lâhık olan fahrü'l-akrân Hasan Ağa bin El-hâcc Ali Ağa meclis-i şer'-i şerîf-i enverde medîne-i merkûm mahallâtundan Zimmiyân Mahallesi sükkânından⁴¹ râfi'-i hâze'l-kitâb Mustafa Beşe bin Abdullah nâm kimesne mahzarında bi'l-vekâle şöyle ıkrâr-ı tamm ve takrir-i kelâm edüb bundan akdem Bâb-ı Tarsus sükunda müvekkilimin sol eline merkûm Mustafa Beşe yatağan tâbir olunur bıçak ile darb ve kat' etmekle külliyyen 'amelden kalmağın müvekkilim mezbûr Ali bir elinin diyeti da'vâ sadedinde olduğundan beynlerine müslimûn-ı muslihûn tavassut edüb *el-sulhü 'akd-i yerfe'u'n-nizâ'* fehvâsı üzere mü'ekkilim mezbûr Ali'ye 'an-nakdın iki yüz elli guruş ve bir mushaf-ı şerîf ve bir kılıç ve bir kapıt çuka nişi ve bir re's bargir virüb ben dahi bi'l-vekâle tamâmen ahz ü kabz edüb müvekkilim mezbûr Ali'nin bir elinin diyetine müte'allık da'vâdan merkûm Mustafa'nın zimmetini bi'l-vekâle ibrâ-i 'âmm râfi'ü'l-hüsâm ile ibrâ ve ıskât-ı hakk eyledim dedikde gıbbe't-tasdikî'ş-şer'î mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrire fi'l-yev-mi's-sâdis min şehri Rebi'i'l-evvel li-sene selâse ve semânîn ve mi'e ve elf (10 Temmuz 1769).

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-a'yân Çopurzâde El-hâcc Mehmed Ağa

Karındaşı Musa Ağa

Metinzâde Es-seyyid İbrahim Ağa

Tellizâde El-hâcc Mehmed Ağa

Köşkerzâde Süleyman Ağa

Tüfenkçibaşı Hacı Ahmed Ağa

Seyyid Hüseyin Çelebi bin Hasan

Süleyman Beşe bin İbrahim

El-hâcc Ali bin Ali

Kürt Hasan Ağa

El-hâcc Veli Beşe

Şeyh Fu'alân Seyyid Mustafa

Ser-muhzırân Seyyid Abdurrahman

Ser-kâtib El-hâcc Abdullah Efendi

⁴¹ Mahallesi sükkânından" iki defa yazılmıştır.

Sıra no : 38

Belge no : **A.Ş.S. 49, Sayfa: 59, Belge No: 70**

Tarih : Fi 23 C sene 1183 (23 Ekim 1769)

Konu : Karaisalı ve Cânib-i şehir nahiyelerinin kışlak vergileri Adana A'yanından Karşlı El-hâcc Ali Ağazâde Hasan Ağa'ya bin guruşa der-uhde ve iltizâm olunduğuna dair buyuruldu.

Hasan Ağa'nın kışlak buyuruldusudur.

Hâlen Karaisalu ve Cânib-i şehir nâ'ibleri Efendiler zîde ilmuhi inhâ olunur ki:

İş bu bin yüz seksen iki senesine mahsûben kazâ-i mezbûrların otundan ve suyundan müntefi' olan kışlak hânelerinin ber vech-i mu'tâd rûsûm-ı kışlaklarının vakti hulûl edüb kazâ-i mezbûrlardan sene-i sâbık mu'tâd-ı kadîm olan bin guruş rûsûm-ı kışlaklarının bir sâ'at mukaddem cem' ve tahsîli ve taraf-ı mîrîye teslim olunmak üzere hâlen Defterdâr-ı şikk-ı evvel tarafından kabzına me'mûr çukadâra edâ ve teslim olunmak üzere tarafımıza hitâben şeref-rîz-i vürûd eden emr-i 'âlî mücebince ber minvâl-i muharrer rûsûm-ı kışlağı cem' ve tahsîl ve kabza me'mûra edâ ve teslim eylemek üzere hâlen Adana a'yânından Karşlı El-hâcc Ali Ağazâde Hasan Ağa'ya bin guruşa der-uhde ve iltizâm olunmağla Dîvân-ı Adana'dan iş bu buyuruldu tahrîr ve ısdâr (boş) ve irsâl olunmuştur. İn şâ'e Allâhu Ta'âlâ vusûlünde vech-i meşrûh (üzere) 'amel ve hareket ve hilâfindan be-gâyet tehâşî ve mücânebet ve mücib-i buyurulduyla 'âmil olasız deyu buyuruldu.

Fi 23 C. Sene 1183 (23 Ekim) 1769

Kuyide fi 5 min Şa'ban Sene 1183 (4 Aralık 1769).

Sıra no : 39

Belge no : **A.Ş.S. 49, Sayfa: 59, Belge No: 71**

Tarih : 25 C. Sene 1183 (25 Ekim 1769).

Konu : Karaisalı ve Cânib-i şehîr nahiyelerinin kışlak vergileri Adana A'ya-nından Karşlı El-hâcc Ali Ağazâde Hasan Ağa'ya 1.000 kuruşa der-uhde ve iltizâm olunup parasının tamâmen alındığına dair Ahmed Paşa'nın verdiği tahvil.

Hasan Ağa'ya Ahmed Paşa ('nın) verdiği tahvîl

Bâ'is-i tahrîr-i hurûf budur ki:

Hâlen nâ'ibleri Efendiler zîde ilmuhu inhâ olunur ki:

Bin yüz seksen iki senesi eyâlet-i Adana'da vâkı' Karaisalu ve Cânib-i şehîr nâhiyelerinin rûsûm-ı kışlaklarını ber-mu'tâd-ı kadîm hâlen Adana a'yânından Hasan Ağa'ya bin guruşa der-uhde olunub bedel-i iltizâm olan bin guruşu ağa-yı mûmâ ileyh tarafından tamâmen ahz ü kabz olunub zimmetinde bir akça ve bir habbe kalmayub ve Yüregir kazâsında vâkı' beylik öşrden dahi kırk kile hinta ve koza tarafımıza edâ ve teslim olunmağla kabzını müş'ir iş bu halâs tezkiresi tahrîr ve ağa-yı mûmâ ileyh yedine i'tâ olunmuşdur vakt-i hâcetde ibrâz olunub tarafımızdan ve taraf-ı âherden kimesne müdâhale eylemeyeler. Fî 25 C sene 1183.

El-fâkir Es-seyyid Ahmed mîr mirân-ı Adana hâlen.

Kuyide fî 5 min Şa'bân Sene 1183

Sıra no : 40

Belge no : **D.BŞM.d. 04043**

Tarih : 5 Ş. Sene 1183 (4 Aralık 1769)

Konu : Adana mutasarrıfı Karşızâde Hasan Paşa hazretlerinin masraf defteridir.

Hâlen Adana mutasarrıfı devletlü Karşızâde Hasan Paşa hazretlerinin mesârif defteridir
Evanis yediyle mesârifdir. Fî 5 Ş sene 1183.

(MASRAF) (GURUŞ)

Kâ'im-makâm Paşa hazretlerine	5500
Re'isü'l-küttâb Efendi hazretlerine	500
Re'isü'l-küttâb Efendiye tuğ câ'izesi	250
Resm-i kısmet-i Murad Monla Efendi	650
Portakal Hüseyin kullarına harcırah için	200
Yekûn	7100
Raht kesme bahâ	1300
Karsak Kontoş kürk	157
Karsak nafesi bedeli	82,5
Kontoş ve cebe Hazec Usta'dan	6
Raht sandıklarına ve mesârif-i sâ'ire	4,5
Yekûn	8650
Taykur ma'a dizgin	6
Kontoş çukası zirâ' 4 rub' 6	24
Cebe Germsûdî	9
Kaddâre ve reşîme ağı	2,5
Tuğlar	45
Yekûn	8736,5
Sîm divâd 'aded 2 kıymet 12 guruş 43 para 7	131
Sancak ve 'alem büskleri	70
Sancak ve bayraklar	1200
Yekûn	10137,5
Mehterhâne için	87
Terziye	61
Yekûn	10285,5
Teslîm-i ihrâc	10250
Yekûn	35
Teslîm ihrâc	35,5
Yekûn	00000

Sıra no : 41

Belge no : **A.Ş.S. 49, Sayfa: 28, Belge No: 32**

Tarih : Fi 22 Şaban Sene 1183 (21 Aralık 1769).

Konu : Mütesellim Karşızâde Hasan Ağa'nın kazâların birinci taksit vergisi 1.810 kuruşun harcama kalemlerine ilişkin tutanak. (Birinci şahit Hasan Ağa'nın kardeşi Adana Müftüsü Hüseyin Efendi'dir).

İş bu bin yüz seksen üç senesine mahsûb kazaların taksit-i ûlâsı olmak üzere 1810 guruş sa'adetlü mütesellim Hasan Ağa'ya imzalı defterden havâle bin iki yüz üç guruş ber-mu'tâd-ı kadîm surre-i hümayûn nef'i için verilmek beş yüz guruş ve altı yüz yedi guruş menzilcilik taksit-i sânisine mahsûb olmak üzere menzilcisine havâle cem'an bin sekiz yüz on guruş cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'le mahallerine havâle olunduğu kayd şod.

Fi 22 min Şaban Sene 1183 (21 Aralık 1769).

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-'ulemâ Eş-şeyh El-hâcc Hüseyin Efendi El-müfti be-Adana

Vâ'izzâde El-hâcc Ali Efendi

Yeğenzâde Mehmed Efendi

Abayzâde Mehmed Efendi

Şeyhzâde Şaban Efendi

El-hâcc Abdurrahman Ağa

Atca El-hâcc Mehmed Ağa

Çopurzâde Seyyid Musa Ağa

Mîr-i muhterem Ali Bey

Molla Ahmed Mustafa Ağa

Sıra no : 42

Belge no : **BOA, Cevdet Belediye, Gömlek no:6613-1**

Tarih : Gurre-i N. Sene 1183 (29 Aralık 1769)

Konu : 1768 Osmanlı-Rus harbi sebebiyle Rumeli'de ve İstanbul'da zahire sıkıntısı çekildiğinden, Adana Beylerbeyi Karslızâde Hasan Paşa'ya ve diğer yetkililere Adana'dan zahire temin edilip gönderilmesi için hüküm.

‘Avâtıf-ı aliyye-i hürevâneden rütbe-i mîr mîrânî ile bu def‘a Adana eyâleti tevcih olunan Karslızâde Hasan Paşa dâme ikbâlühuya ve Adana kadısına ve eyâlet-i mezbûrede vâkı‘ kazâların kuzât ve nüvvâbına ve bir husûs içün mübâşir ta‘yîn olunan (boşluk) zîde kadruhuya hüküm ki:

Âsitâne-i sa‘âdetimde sâkin olan ‘ibâdu’l-İllâhın akvât-ı yevmiyyeleriçün beher sene nehr-i Tuna ve sevâhil-i Bahr-ı siyâh câniblerinden müstevfî zehâ’ir nakl olunugelmiş iken iş bu sene-i mübâreke de a‘dâ-yı dîn üzerine sefer-i hümayûn-ı nusret-makrûnum vukû‘una binâ‘en ol havâlide tecemmü‘ ve ihtîşâd eden ‘asâkir-i İslâm ta‘yînâtları içün ol havâlide külliyyetlü zahâ’ir cem‘ ü iddihâr olunmakdan nâşî Âsitâne-i sa‘âdetime tevârüd eden zahîre rütbe-i kifâyeden olub sevâhil-i Bahr-ı sefide fi’l-cümle semt olan mahallerden birer mikdâr zahâ’ir celb ü nakli mühimm ve muktezî ve Adana eyâleti zahîre ma‘deni bir mahall olmağla mübâya‘ası sâ‘ireye kıyâsen beher kilesi altmış akçeden icâb eden bâhâsı ‘an nakdîn ashâbına verilmek şartıyla eyâlet-i mezbûrede vâkı‘ kazâlardan üç yüz bin kile hinta mübâya‘asına mîr mîrân-ı mûmâ ileyh ta‘ahhüd etmekle muktezâ-yı ta‘ahhüdü üzere üç yüz bin kile hinta mîr mîrân mûmâ ileyh ma‘rifeti ve ma‘rifet-i şer‘ ve mübâya‘acı-i mûmâ ileyh ma‘rifetiyle ta‘dîl ve tesviye kavâ‘idine ri‘âyet olunarak eyâlet-i mezbûre dâhilinde vâkı‘ kazâlara tevzî‘ ve semt ve münâsib olan iskelelere nakl etdirilmek üzere iskeleleri temyîz ve tertîb olunub zahâ’ir-i kaziyenin Âsitâne-i sa‘âdetime nakli içün iktizâ eden sefâ’in Âsitâne-i sa‘âdetimden isticâr ve irsâl olunmak içün zahâ’ir-i kaziiye kaç ‘aded iskelelere tesyîr olunacaktır ve her bir iskeleye ne mikdâr zahîre nakl olunacaktır gereği gibi tashîh ve tahkîk ve zahâ’ir-i mezbûrenin tevzî‘ defterleriyle ma‘ân Âsitâne-i sa‘âdete irsâl olunduktan sonra zahâ’ir-i kaziyenin yerli yerinden cem‘ ü tahsiline mübâşeret olunmak üzere zahâ’ir-i mezbûrenin icâb eden yüz elli bin gurûş bâhâsının bu def‘a ‘ale’l-hesâb elli bin gurûşu Hazîne-i ‘âmîremden ifrâz ve ‘an nakdîn mübâya‘acı-i mûmâ ileyhe teslim ve ol tarafa irsâl olunub mâ‘adâ yüz bin gurûşu dahi tevzî‘ defterinin Âsitâne-i sa‘âdetime ve vürûdunda irsâl olunmak üzere ol dahi zahâir-i mezbûrenin bir gün akdem tevzî‘ ve tahsiline mübâşeret olunmak fermânım olmağın husûsunda? iş bu emr-i celîlü’l-kadrim ısdâr (boşluk) ile irsâl olunmuşdur imdi vusûlünde sen ki mîr-mîrân-ı mûmâ ileyhsin keyfiyet-i hâl ma‘lûmun oldukda muktezâ-yı ta‘ahhüdün üzere zikr olunan üç yüz bin kile hintayı ma‘rifetin ve ma‘rifet-i şer‘ ve mübâya‘acı-i mûmâ ileyh ma‘rifetiyle eyâlet-i mezbûre kazâlarına tevzî‘ ve taksîm ve memhûr ve mûmzâ tevzî‘ defterlerini ahz ve zahâyir-i mezbûre kaç ‘aded iskelelere nakl olunacak ise isim ve resimleriyle iskeleleri tertîb ve her iskeleye ne mikdâr vaz‘-ı zahîre

nakl olunacağını tahrîr ve defter edüb zahâyir-i mezbûrenin tevzî olunduğunu icâleten ve müsâra'aten münzâ tevzî defterleri iskeleler tertîbleriyle ma'ân Âsitâne-i sa'âdetime 'arz ü i'lâm eyledikten sonra beher kilesi altmışar akçeden îcâb eden bâhâsı mîrîce verilüb? yedinde olan akçeden 'an nakdin ashâbına verilmek şartıyla mübâya'a ve tahsîline bezl-i vus ü makderet eyleyesiz ve sen ki mübâya'acı-i mûmâ ileyhsin zahâ'ir-i mezbûre bâhâsından 'an nakdin sana teslim olunan altı bin gurûşdan mâ'adâ bâki kalan yüz bin gurûşu dahî tevzî defterleri vürûdunda tarafına irsâl olunacağı ma'lûmun oldukda 'ale'l-hesâb yedine i'tâ olunan altı bin gurûş ile zahâ'ir-i mezbûrenin mübâya'asına mübâşeret ve bir gün akdem tekmîline ihtimâm ü dikkat eyleyesin ve siz ki kuzât ve nüvvâb-ı şerî'at-şî'ârımsız sizler dahi mûcib-i emr-i şerîfim üzere 'amel ve hareket eylemek bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuştur.

Fî gurre N. Sene 1183 (29 Aralık 1769).

Cânib-i Mevkûfât

Sıra no	: 43
Belge no	: C.DH/14929
Tarih	: Evail-i N. Sene 1183 (29 Aralık 1769- 7 Ocak 1770)
Konu	: Karşızâde Hasan Ağa'ya mirmiranlık rütbesi verilmesi.

Bu def'a müceddeden rütbe-i mîr-mîrânî ile kadr ü şânı terfî' ü i'lâ kılunub Adana eyâleti kendüye tevcîh ü ihsânım olan Hasan dâme ikbâluhuya hüküm ki:

Sen ki mûmâ ileyhsin sen yarâr ve nâmdâr ve hıdemât-ı dîn ü devlet-i 'aliyemin te'diye-sine sâhib-i liyâkat ve iktidâr olub 'âtıfet ve iltifât-ı şâhâneme ahrâ ü şâyân olduğunu düstûr-ı ekrem müşîr-i efham nizâmü'l-âlem nâzım-ı menâzîmü'l-ümem vezîr-i a'zam-ı sûtûde-şiyem ve vekîl-i mutlak-ı kaviyyü'l-himem El-hâcc Halil Paşa Edâme Allâhu Ta'alâ iclâlehu ve zâ'ifu bi't-te'yîd iktidârehu ve ikbâlehu mukaddemen inhâ ve hakkında mekârim-i bî-gaye-i hüsvâ-nem erzânî kılınmasını iltimâs eylediğine binâ'en mükemmel ve müretteb güzîde ü müntehâb kapun halkı ve eyâlet 'askeri ile sefer-i hümayûnuma 'azîmet ve ibtidâ-yı nevrûz-ı firûzda ordu-yı zafer-bûymda bulunmak ve eyâlet dâhilini ve hüccâc-ı müslimîni gereği gibi mazarrat-ı eşkiyâdan muhâfaza ve hırâset ve ahâlî-i memleketi te'mîn ve muhârese ve sıyânet eylemen şartıyla 'avâtîf-ı 'aliyye-i mülûkâne ve 'avârîf-ı seniyye-i pâdişâhânemden şeref-rîz-i sudûr olan hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnum ve müceddeden rütbe-i mîr mîrânî ile Adana Eyâleti sana tevcîh ve ihsânım olmağla me'mûriyetini şâmil iş bu emr-i şerîfim ısdâr ve (boşluk) ile irsâl olunmuştur. İmdi vusûlünde şürû-ı tevcîhin üzere yarâr ve bahâdır ve darb ü harbe kâdir mükemmel ve müretteb kapun halkını ve eyâlet 'askerini tehiyye ve ihzâr ve mazarrat-ı harâm-zâde ve eşkiyâdan hıfz ü sıyânet memleketi ve hüccâc-ı müslimîni ve te'mîn ve vikâyet ahâlî ve fukarâ-yı ra'îyyeti nasb ideceğin mütesellimine bir hoşca tenbîh ü te'kide ihtimâma ibtidâr eyledikten sonra ber vech-i muharrer kapun halkı ve eyâlet 'askeri ile hareket ve esnâ-yı râhda etba' ve âdemlerini gereği gibi zabt ü rabta dikkat birle me'kûlâtını fukâradan meccânen almayup bir ferde zulm ü ta'addiden be-gâyet mücânebet iderek ve senden kimesne âzurde ü remîde olmayarak reh-i râstdan ibtidâ-yı nevrûz-ı firûzda ordu-yı hümayûnumda mevcûd bulunmağa müsâra'at ve ba'del-vürûd senden me'mûl ve muntazır olan âsâr-ı razîye ve etvâr-ı marziyeyi icrâya ve uğur-ı dîn ü devlet-i 'aliyyemde hıdemât-ı makbûle ve harekât-ı mergûbe izhârına bezl-i cell-i himmet ve sadra'zâm ve bedr-i efhâm müşârün ileyhin hakkında olan hüsn-i şahâdetini tasdik ve tahkîka sarf-ı küll-i miknet eylemen bâbında buyuruldu. SAHH.

Evail N. Sene 1183.

Sıra no : 44

Belge no : **C.BAHRİYE/6089**

Tarih : 09 ZA. Sene 1183 (25 Şubat 1770)

Konu : Adana Beylerbeyisi Hasan Paşa'dan 1770 yılı cizyesine mahsuben 11.387,5 teslim almış olan El-hâcc Ali Ağa'nın yolların tehlikeli olması sebebiyle bu parayı Adana Kalesi'nde emanete koyduğuna ilişkin Adana kadısının arzı.

Der-i devlet-mekîne 'arz-ı dâ'î-i kemîne budur ki:

Bin yüz seksen üç senesine mahsûben Adana cizyedârı olan hâlen eyâlet-i Adana Beylerbeyisi Hasan Paşa hazretlerinden sene-i mezbûra mahsûben cizye mâlından olmak üzere on bir bin üç yüz yetmiş sekiz buçuk (11378,5) guruşu Bahr-i sefid kalyonu mevâcibine verilmek üzere Dergâh-ı 'âlî gediklülerinden kabzına mübâşir ta'yîn buyurulan El-hâcc Ali Ağa kulları medîne-i Adana mahkemesinde şöyle tahrîr-i kelâm eder ki:

Mübâşiriyetim hasebiyle mîr mîrân-ı mûmâ ileyh yedinden meblağ-ı mezbûrdan on bir bin üç yüz yetmiş sekiz buçuk guruşu tamâmen ahz ü kabz eyledim. Yollar muhâtara olmak hasebiyle irsâline ictisâr olunmayub ve mu'temedün 'aleyh mahallerden poliçe dahi imkânı olmamağla hâlen rahye?-i umûr-ı âhere me'mûriyetim hasebiyle medîne-i mezbû(re)ye 'azîmetimiz mühim olduğu ecilden meblağ-ı mezbûru iki yük hazîne bağlayub cümle mâ'rifeti ve mâ'rifet-i şer'le kavî sanduğa vaz' ve Adana kal'ası dizdârının konağına vaz' olunduğunu der-i devlet-medâra i'lâm ediver deyu ilhâh ve iltimâs etmeleriyle pâye-i serîr-i a'lâya 'arz ü i'lâm olundu. Bâkî emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir. Hurrire fi'l-yevmi't-tâsi min şehri Zi'l-ka'de sene selâse ve semanîn ve mi'e ve elf.

El-'abdü'd-dâ'î li'd-devleti'l-'aliyyeti'l-'Osmaniyye

El-hâcc İbrahim El-kâdı bi-medîneti Adana.

Sıra no : 45

Belge no : **C.AS/49515**

Tarih : Fî evâ'il-i ZA. Sene 1183 (26 Şubat-7 Mart 1770)

Konu : Adana beylerbeyiği görevi verilen Karslızâde Hasan Paşa'nın kapu-su halkından ve eyâlet askerinden ayrı olarak 1.000 nefer süvari ile İlkbahar'da orduda hâzır bulunması ve yerine bir mütesellim ataması için hüküm.

Adana Beylerbeyisi Hasan dame ikbâluhuya ve eyâlet-i Adana'da vâkı' kuzât ve nüvvâba hüküm ki:

Sen ki mîr mirân-ı mûmâ ileyhsin mükemmel ve müretteb kapun halkından mâ'adâ kendü mâlından bin nefer güzîde ve müntehab ve müselleme süvari tahrîr ve anları ve eyâlet 'askerini istishâb ve evvel bahâr-ı hüceste-âsârda ordu-yı hümâyûnuma mülhak olmak şurût-ı me'mûriyetin emr-i şerîfimde ifâde ve tefhîm olunmuşidi ve el-hâletü hazîhi vakt-i mev'ûd kudûm ü duhûl ve senin bir kadem akdem mahall-i me'mûruna vusûlün matlûb-ı şahânem olmağın isti'câlen ve ikdâmen iş bu emr-i şerîfim ısdâr ve (boşluk) ile irsâl olunmuşdur imdi vusûlünde şurût-ı tevcîhin üzere mükemmel ve muntazam kapun halkı ve mâlından tahrîr ideceğın bin nefer güzîde müselleme ve müntehab süvârîyi ve bilâ-izn ü fermân vilâyetlerine varub sevk ve tesyîrlerine ordu-yı hümâyûnum tarafından emr-i şerîfim irsâl ve tekrar isti'câl olunan Adana eyâletın zu'amâ ve erbâb-ı timârını ma'îyyetine alub ve eyâlet 'askerinden 'azîmetde tekâsül idenlerin nân paraları ref' ile kanâ'at olunmayub üç senelik mahsûlleri tahsîl ve kendülerinin cezâları icrâ ve tenkîl olunacaklarını tefhîm ve mazarrat-ı eşkiyâdan hıfz ü sıyânet, memleketi ve hüccâc-ı Müslimîni ve te'mîn-i ahâlî ve ra'îyyeti nasb ideceğın mütesellimine gereğı gibi tenbîh ve te'kid birle kapun halkı ve bin nefer süvârî ve eyâlet 'askeriyle hareket ve hilâl-i tarîkde âdemlerini zabt ü rabta dikkat ve me'kûlâtını meccânen almayub bir ferd senden ve âdemlelerinden âzûrde olmayarak reh-i râstdan serî'an ve 'âcilen ordu-yı hümâyûnuma vusûl ü lühûka müsâra'at ve te'hîr ü tevakkufdan ve yolda ayak sürümekden gâyetü'l-gâye hazer ü mücânebet ve siz ki mevlânâ-yı mûmâ ileyhimsiz siz dahi mîr mirân-ı mûmâ ileyh ile bi'l-ittifâk eyâlet 'askerinin sevkine mezîd-i ihtimâm idüb ser-mû hilâfına rızâ ü cevâzdan ve eyâlet 'askerinden 'özü ü bahâneyle bir ferdin vilâyetlerinde kalmasından be-gâyet ihzâr ü ictinâb eylemeniz ba-bında buyuruldu. SAHH.

Fî evâ'il ZA. Sene 1183.

Sıra no : 46

Belge no : **Cevdet Mâliye 17803-1**

Tarih : 9 M. Sene 1185 (24 Nisan 1771)

Konu : Adana Beylerbeyisi iken Özi'de vefât eden Karşızâde Hasan Paşa'nın devlete olan borcu karşılığında Adana'da bulunan mallarının müsâderesi hakkında buyruldu ve ferman.

SAHH

İzzetlü Defterdâr Efendi

Bundan akdem Adana Beylerbeyisi iken sefer-i hümayûnda vefât eden Hasan Paşa'nın cânib-i mîrîye olan düyûnu mukâbili Adana'da mevcûd olan emlâk ü eşyâ ve zahâir ve emlâki taraf-ı mîrîden zabt ü tahrîr olunmak bâbında çend mâh mukaddem emr-i 'âlî ısdâr ve hâssa silahşörlerinden Dâyezâde ile mahalline irsâl olunub ancak husûs-ı mezkûrdan bu âna dek bir haber ve eser zuhûr etmemekle imdi müteveffâ-yı mûmâ ileyhın ol tarafda mevcûd olan emvâl ü eşyâ ve ism-i mâl ıtlâk olunur her nesi var ise mukaddemen sâdır olan emr-i 'âlî mücebince zabt ü temhîr birle mazmûn-ı emr-i şerîfin icrâsına müsâra'at olunmak bâbında isti'câli hâvî mü'ekked fermân-ı celilü's-şân ısdârına ibtidâr eylesiz deyü buyruldu

9 M. Sene (1)185

Defterden fermân olundu

Adana Beylerbeyisi olub Özi Kal'ası muhâfazasında iken bundan mukaddemce vefât eden Karşızâde Hasan Paşa'nın hayatında mâlikâne 'uhdesinde olan 'âdet⁴²-i ağnâm-ı Nâhiye-i DüNDARLU ve ihtisâb-ı Sis mukâta'alarıyla iltizâmen 'uhdesinde olan mîr mîrân-ı Haleb mukâta'ası cizyesi ve sinîn-i muhtelifeye mahsûben cibâyet ve tahsîli 'uhdesinde olan Adana cizyesi ve Adana Sancağı'nın zu'amâ ve erbâb-ı timârı sıbyân ve mütekâ'idînin cebelü bedeliyeleri mâllarından gayr-ı ez teslimât doksan dokuz bin yetmiş yedi gurus ve ordu-yı hümayunum hazînesinden ber-vech-i karz ahz edüb zimmetinde kalan yirmi bin gurus ki min haysi'l-mecmû' cânib-i mîrîye yüz on dokuz bin yetmiş yedi (119.077) gurus düyûn-ı mîrîyesi olub düyûn-ı mezkûresinin istifâsı müteveffâ-yı mûmâ ileyhın cüz'î ve küllî muhallefâtı ve Adana eyâletinden mûmâ ileyhe mu'ayyen olub ile'l-vefâtihî mâlik ve mutasarrıf olduğı emvâl ü eşyâ ve menâzîl ü dekâkin ve sinâ'a ü akâr ve çiftlik ü tarla ve bağ ü bağça ve hayvanât ve ecnâs-ı zahâ'ir ü hubûbât ve sâ'ir hasıs ü nefis ve zarîf ü selis cüz'î ve küllî kaffe-i terike ve 'âmme-i muhallefâtı ile zimem-i nâsda olan alacakları ma'rifet-i şer' ve mübâşir-i mûmâ ileyh ma'rifetiyle cânib-i mîrîden zabt ü temhîr ve tahrîr ve defter ve müddet-i cibâyetinde Adana mansıbı hâsılâtundan müteselliminin zimmetinde olan 'âidât-ı menâsıbın dahî hesâbı rü'yet ve mikdârı tashîh ve ol dahi sebt-i defter olunduktan sonra eyâlet-i mezbûreden müteveffâ-yı mûmâ ileyhe 'â'id

⁴² Metinde "aded" şeklinde yazılmıştır.

olub el-yevm zimem-i ahâlîde olan otuz üç bin (33.000) guruş imdâd-ı seferiyye akçesini dahi tevzî ve taksîm ve birkaç gün zarfında tahsîl ve müteveffâ-yı mûmâ ileyhîin düyûn-ı mîriyyesine inzimâmen? muhalledâtı tarafdârıyla ma'an Âsitâne-i sa'âdetime irsâl ve tesyîr olunmak fermânım olmağın iş bu emr-i celilü'l-kadrim ısdâr ve () ile irsâl olunmuştur. İmdi vüsûlünde sen ki vezîr-i müşârûn ileyhîsin müteveffâ-yı mûmâ ileyhîin düyûn-ı kesîresinin istifâsı mevâdd-ı mezkûrenin zabt ü tahsiline menût olduğı ma'lûmun oldukda müteveffâ-yı mûmâ ileyhîin müştereken nefs-i Adana'da ve gerek elviye ve nevâhisinde vâkı' olup ile'l-vefâtihî mâlik ve mutasarrıf olduğı emvâl ü eşyâ ve menâzîl ve dekâkin ve sinâ'a ve akâr ve çiftlik ve tarla ve bağ ve bağçe ve hayvanât ve ecnâs-ı zahâ'ir ve hubûbât ve sâ'ir cüz'i ve küllî ism-i mâl ıtlâk olunur 'âmme-i terike ve kâffe-i muhalledâtı ve zimem-i nâsda olan alacakları ve menâsıbı hâsılâtından müteselliminin makbûzâtı inzimâm-ı re'y ü ma'rifetin ve ma'rifet-i şer' ve mübâşir-i mûmâ ileyhî ma'rifetiyle tefûş ve tefahhus ve bir helâli ve bir akçesi mektûm ve münî kalma-mak şartıyla 'alâ eyyî hâlin cümlesini zâhire ihrâc ve yegân yegân tahrîr ve defter ve Adana eyâletinden müteveffâ-yı mûmâ ileyhe 'â'id olan otuz üç bin (33.000) guruş imdâd-ı seferiyye akçesinin dahi eyâlet-i mezbûre ahâlisine tevzî ve taksîm ve müteveffâ-yı mûmâ ileyhîin düyûn-ı mîriyyesine mahsûben cânib-i mîrî için cem' ü tahsîl etdirüb muhalledâtı defterleriyle ma'an Âsitâne-i sa'âdetime irsâline bezl-i cell-i himmet ve sarf-ı küll-i miknet eylesesin ve sen ki mübâşir-i mûmâ ileyhîsin bâlâda tafsîl olunduğı üzere müteveffâ-yı mûmâ ileyhîin ism-i mâl ıtlâk olunur kâffe-i terike ve 'âmme-i muhalledâtını ve zimem-i nâsda olan alacakları ve mütesellimi zimmetinde olan akçeleri ve vezîr-i müşârûn ileyhîin inzimâm-ı re'y ü ma'rifetin ve ma'rifet-i şer' ve ma'rifet ve mübâşeretinle 'alâ eyyî hâlin zâhire ihrâc ve bir helâli gerü kalmamak şartıyla cümlesini tahrîr ve defter ve otuz üç bin guruş imdâd-ı seferiyye akçesini dahi eyâlet-i mezbûre ahâlisinden tahsîl ve muhalledât defterleriyle ma'an Âsitâne-i sa'âdetime irsâl ve irsâline müsâra'at eylesesin ve sen ki mevlânâ-yı mûmâ ileyhîsin sen dahi mûcib-i emr-i şerîfîm ile 'amel ve hareket eylesesin deyü Fî 3 N. Sene 1184 târihinde Adana vâlisi Vezîr Mehmed Paşa'ya ve Adana kâdisına ve bu husûs için Der-'aliyyemden mübâşir ta'yîn olunan () zîde mecduhuya hitâben emr-i şerîf verildiğı mukayyedir. Fermân devletlü 'inâyettlü sultânım hazretlerindir.

Sıra no : 47

Belge no : **A.E/248-1**

Tarih : 11 M. Sene 1185 (26 Nisan 1771)⁴³

Konu : Adana Beylerbeyisi iken Özi'de vefât eden Karşızâde Hasan Paşa'nın devlete olan borcu karşılığında Adana'da bulunan mallarının müsâderesi sırasında Adana halkı ve ailesi borcu ödemeyi kabûl ettiği halde sonradan Yeniçerilik iddiasında bulunarak ödeme yapmadıkları ve Adana ulema ve a'yanının dahi bunlarla işbirliği içinde olduklarına ilişkin valinin mektubu ve kadı i'lâmını havi telhis ve ferman.

Bundan akdem Adana Sancağı mutasarrıfı iken vefât eden Karşızâde Hasan Paşa'nın mâl-ı muhallefâtı düyûn-ı mîriyyesiçün zabt olunmak bâbında sâdır olan emr-i'âli ile mübâşir ta'yîn olunan hâssa silâhşörlerinden Süleyman Ağa kullarıyla Adana'ya vârid ve müteveffâ-yı merkûmun mâl-ı muhallefâtı tahrîr ü müte'ahhid olduklarında mübâşir-i merkûm 'avdet eyledikte bu def'a müceddeden müte'addid evâmîr-i 'aliyye ile ağa-yı mûmâ ileyh ta'yîn olunub müteveffâ-yı mûmâ ileyhın zimem-i nâsda ve gerek imdâd-ı seferiyyesi min haysü'l-mecmû' yüz on dokuz bin yetmiş yedi (119.077) gurûşa bâliğ olub düyûn-ı mîriyesine mahsûb olacağı cümleye i'lân ve işâ'at ve pezirâ-yı husûlüne vücûh ile dikkat ve ihtimâm olundukda sefer-i hümâyûn takribiyle yeniçerilik iddi'âsında olmalarıyla mukaddemen verdikleri ta'ahhüd i'lâm-larını bi'l-küllîye inkâr ve cümle 'ulemâ ve a'yân tâ'ife-i erâzil ile yek-dil ve yek-cihet üzere olub mülâyemet ve huşûnetin her dürlüsüne teşebbüs olunmuşiken tahsili imkânda olmayub ber mu'tâd-ı kâdîm mübâşir-i mûmâ ileyhın rûz-merre mesârifini virmekden dahî imtinâ' ve def' ile cevâb virdiklerin Adana Vâlisi Vezîr Mehmed Paşa hazretleri bir kıt'a mektûbunda ve Adana Kadısı bir kıt'a i'lâmında tahrîr ederler.

Nefs-i Adana'da emniyet ve rahat olmamağla mübâşir-i mûmâ ileyh Ereğli'de ikâmet üzere olduğunu Adana Kadısı zeyl-i i'lâmında tahrîr eylemiş.

Ahâli-i Adana kemâl-i şekâvetlerinden nâşî mebâliğ-ı matlûbe-i mezkûre deynimiz değildir deyü mûmâ ileyhe kat'î cevâb verdiklerinden mâ'adâ nefsi-i Adana'da emniyet meslûb olmağla Der-'aliyye'ye irsâl olunan tahrîrâtın cevâbı vürûduna kadar Ulukışla nâm mahalde meks eyleyeceğini mübâşir-i merkûm mîrâhûr-ı evvel ağaya gönderdiği mektûbunda tahrîr eylemiş.

Mübâşir-i mûmâ ileyh kullarının me'mûr olduğu husûsun tafsilen keyfiyetini mübeyyin kâ'ime-gûne takrîri kıt'a 1

Mûmâ ileyh Karşızâde müteveffâ Hasan Paşa'nın belde-i Konya'da mutavattına zevce-i menkûhesi Şâhkızı Züleyha nâm hâtûnun bi-tariki'r-rehn yedinde olan yedi yüz elli gurûş takvîm olunmuş eşyâ-yı ma'lûme hîn-i bey'de ma'rifet-i şer'le Adana Vâlisi müşârûn ileyh

⁴³ Belgenin üzerinde sonradan eklenmiş olarak (3.10.1185/9 Ocak 1772) tarihi yazmaktadır.

tarafından iştirâ olunub taraf-ı mîrîye mi yohsa hâtûn-ı merkûmeye mi teslîm edelim deyu Der-sa'âdete tahrîr birle kendüye teslîm olunması meyânında sâdır olan emr-i 'alî silahşör-i mûmâ ileyh mübâşeretiyle vârid ve eşyâ-yı mezkûre mevcûd bulunmayub sarf olunmuş bulunmağla karîben hâtûn-ı merkûmeye tamâmen edâ ve teslîm edeceğini müşârûn ileyh diğere bir kıt'a mektûbunda tahrîr eder.

İzzetlî Defterdâr Efendi

İş bu tahrîrâta nazar ve muktezâsın takrîriniz ile ifâde eylesiz deyü fermân buyuruldu.

Sıra no : 48

Belge no : **C.ML./17803-2**

Tarih : 11 M. Sene 1185 (26 Nisan 1771)

Konu : Adana Beylerbeyisi iken Özi'de vefât eden Karslızâde Hasan Paşa'nın devlete olan 119.077 kuruş borcu karşılığında Adana'da bulunan mallarının yerlerinin söylenmesi için hazînedârı El-hâcc Hamza'nın bilgi vermemesi durumunda İstanbul'a gönderilmesi hakkında ferman.

Bundan akdem Adana Beylerbeyisi olub Özi Kala'sı muhâfazasında iken vefat eden Karslızâde Hasan Paşa'nın hayatında mâlikâne uhdesinde olan mukâta'ât-ı mîriye ile ber vech-i iltizâm der-uhde eylediği Adana cizyesi ve sâ'ir emvâl-i mîriyyeden gayr-ı ez-teslimât zimmetinde doksan dokuz bin yetmiş yedi (99.077) gurus bâkî kaldığından gayrı ordu-yı hümayûnum hazînesinden ber-vech-i nakd yirmi bin gurus istikrâz edüb min haysi'l-mecmû' cânib-i beytü'l-mâl-ı Müslimîne yüz on dokuz bin yetmiş yedi (119.077) gurus zimmet-i sahihesi olub gerek yanında mevcûd ve gerek Adana'da olan muhallefâtı zimmet-i mîriyesinin 'öşrüne vefâ eylemeyeceği zâhir ve aşikâr ve zimmet-i mîriyesinin istifâsı hafı ü celî etraf ve müte'allikâtı yedlerinde olan emvâl ü eşyasının zâhire ihrâcı ve cânib-i mîriden zabt olunmasına menût ve müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin Konya'da mutavattına Şâhkızı demekle 'arife zevcesi yedinde katı vâfir emvâl ü eşya-yı mevdû'ası olduğu sahihen ihbâr olunmakdan nâşî müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin zevcesi yedinde mevdû'a emvâl ve eşyası 'alâ eyyi hâlin ma'rifet-i şer'le zâhire ihrâc ve düyûn-ı mîriyyesine mahsûben hazîne-i beytü'l-mâl-ı müslimîne irsâl ve îsâl olunmasını fermân olmağın iş bu emr-i şerîf-i 'alî-şânım ısdâr ve () ile irsâl olunmuşdur. İmdi vusûlünde siz ki kâ'immakam ve nâ'ib-i mûmâ ileyhümâsız ma'rifetleriniz ve ma'rifet-i şer' ve mübâşir-i mûmâ ileyh ma'rifetiyle müteveffâ-yı merkûmun zevcesi mezbûre yedinde mevdû'a olan emvâl ve eşyasını 'alâ eyyi hâlin zâhire ihrâc ve yegân yegân tahrîr ve defter ve mübâşir-i mûmâ ileyhe teslim ve Âsitâne-i saadetime irsâl ve îsâline ihtimâm ve dikkat eylesiz ve sen ki mübâşir-i mûmâ ileyhsin kâ'immakam ve nâ'ib-i mûmâ ileyhümâ ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer' ve ma'rifet ve mübâşeretinle müteveffâ-yı mûmâ ileyhin zevcesi mezbûre yedinde mevdû'a olan cüz'î ve küllî emvâl ü eşyasını 'ala eyyi hâlin zâhire ihrâc ve 'ale'l-imfirâd tahrîr ve defter ve müteveffâ-yı mûmâ ileyhin düyûn-ı mîriyyesine mahsûben hazîne ve beytü'l-mâl-ı Müslimîne teslim eylemek için memhûr ve mûmzâ defteriyle ma'an yanına istishâb ve Âsitâne-i sa'âdetime tesyîr ü îsâline müsâra'at ve şitâb eyleyüb temşiyet-i umûr-ı me'mûrende tekâsül ve rehâvet misüllü hilâf-ı marzî hareketden be-gâyet hazer ve mucânebet eylesiz deyü Fi 3 N Sene 1184 târihinde Konya vâlisi kâ'immakâmı Hüseyin dâme ikbâluhuya ve Konya nâ'ibine ve bu husûs için Der-aliyye'mden mübâşir ta'yîn olunan () zide mecduhuya hitâben emr-i şerîf verildiği mukayyedir.

Sâbıkan Adana Beylerbeyisi olub Özi Kal'ası muhâfazasında iken vefât eden Karslızâde Hasan Paşa'nın cânib-i mîriye düyûn-ı vefresi olduğuna binâ'en kâffe-i muhallefâtının mü-

bâşir-i mûmâ ileyh ma'rifetiyle cânib-i mîrîden zabt ve tahrîri bâbında diğ er emr-i 'âli-şânım ısdâr olunmuş olub ancak müteveffâ-yı merkûmun katı vâfir müddehar kozası olduğundan katı vâfir çiftleri ve arâzısı ve el-yevm tarlalarda mevrû'a penbe ve sâ'ir ecnâs-ı zehâ'iri ve em-lâk ve akârât-ı vâfîresi olub muhallefât-ı mevcûdesi düyûn-ı mîriyyesini edâ eyledikten sonra katı vâfir fazlası zuhûr edeceği erbâb-ı vukûf ihbârlarıyla derece-i tahakkuka resîde olduğu ve müteveffâ-yı merkûmun hazînedârı El-hâcc Hamza nâm kimesnenin otuz seneden berü müteveffâ-yı merkûmun müdür-i umûru olmak takrîbiyle kâffe-i umûruna ve hafî ü celî nûkûd ve emvâl ü eşyâ ve mevcûd ve müddehar koza ve sâ'ir ecnâs-ı zehâyir ve çiftlik ve çift ve arâzî ve el-yevm tarlalarda mevrû'a pembe ve zehâir ve emlâk ve dekâkîn ve akârât ve hayvânât ve zimemât ve sâ'ir cüz'î ve küllî muhallefâtına vâkıf olmakdan nâşî merkûm El-hâcc Hamza ahz ve istintâk olunub müteveffâ-yı merkûmun kâffe-i muhallefâtını ihbâr ve zâhire ihrâc ider ise fe-bihâ ve eğer ketm-i mâl dâ'iyyesinde olur ise merkûm El-hâcc Hamza Âsitâne-i sa'âdetime ihzâr olunmak fermân olmağın iş bu emr-i celîlü'l-kadrim ısdâr ve () ile ırsal olunmuşdur vusû-lünde sen ki vezîr-i müşârûn ileyhsin müteveffâ-yı mûmâ ileyhin akrabâ ve etbâ'ından tama'-i hâmma müteba'iyet ile muhallefâtından bir nesne ketm edenler her kimler ise beher hâl ahz ü te'dib ve gûş-mâl olunacakları emr-i muhakkak olmağla evvel emirde cümleden ziyâde vâkıf-ı (ve)sâyâ-yı umûru olan hazînedârı El-hâcc Hamza'yı inzimâm-ı re'y ü ma'rifetin ve ma'rifet-i şer' ve mübâşir-i mûmâ ileyh ma'rifetiyle ahz ve bi't-taharrî istintâk idüb müteveffâ-yı mûmâ ileyhin kâffe-i muhallefâtını ihbâr ve zahire ihrâc ider ise fe-bihâ ve eğer ketm-i mâl dâ'iyyesinde olur ise merkûmu Âsitâne-i sa'âdetime ihzâr eylemeğe bezl-i cell-i himmet eylesesin ve sen ki mübâşir-i mûmâ ileyhsin vezîr-i müşârûn ileyhin inzimâm-ı re'y ve ma'rifet ve ma'rifet-i şer' ve ma'rifet ve mübâşeretinle merkûm El-hâcc Hamza'yı ba'de'l-istintâk müteveffâ-yı mûmâ-i leyhin emvâl ve muhallefâtını tamâmen haber verüb zâhire ihrâc ider ise fe-bihâ ve eğer ketm-i mâl dâ'iyyesinde olur ise merkûmu Âsitâne-i sa'âdetime ihzâr eylesesin ve sen ki mevlânâ-yı mûmâ ileyhsin sen dahi mûcib-i emr-i şerîfim ile 'amel ve hareket eylesesin deyu fi 22 N. Sene 1184 târîhinde Adana Vâlisi Vezîr Mehmed Paşa'ya ve Adana Kadısına ve bu husus için Der'aliyye'mden mübâşir ta'yîn olunan () zîde mecduhuya hitâben emr-i şerîf verildiği mukayyedir. Fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerindir. Fi 11 M. Sene 1185. İmza

Sıra no : 49

Belge no : **C.ML./17999**

Tarih : 12 M. Sene 1185 (27 Nisan 1771)

Konu : Adana Beylerbeyisi iken Özi'de vefât eden Karşızâde Hasan Paşa'nın devlete olan 119.077 kuruş borcumun tahsili hakkında.

Adana kâdisına ve hâssa silâhşörlerinden olup bu husûsa me'mûriyet ile ol cânibde olan (boşluk) zîde mecduhuya hüküm ki:

Adana beylerbeyisi olup Özi Kal'ası muhâfazasında iken bundan mukaddemce vefât eden Karşızâde Hasan Paşa'nın hayâtında (ber vech-i) mâlikâne 'uhdesinde olan mukâta'ât-ı mîriyye ve mevâdd-ı sâ'ireden min haysi'l-mecmû' cânib-i mîriye yüz on dokuz bin yetmiş yedi (119.077) gurusı düyûn-ı mîriyesi olup düyûn-ı mezkûresinin istîfâsı müteveffâ-yı mûmâ ileyhın cüz'î ve küllî muhallefâtı ve Adana eyâletinden mûmâ ileyhe mu'ayyen olup el-yevm zimem-i ahâlîde olan otuz üç bin (33.000) gurusı imdâd-ı seferiyye ile menâsıbı hâsılâtundan mütesellimi zimmetinde olan mebâliğin cânib-i mîriye zabt olunmasına menût olmağla müteveffâ-yı mûmâ ileyhın nefsi-i Adana ve tevâbi' ve levâhıkı olan mahallerde vâkı' olup ile'l-vefât mâlik ve mutasarrıf olduğu emvâl ü eşyâ ve menâzil ü dekâkın ve zıyâ⁴⁴ ü akâr ve çiftlik ü tarla ve bağ ü bağçe ve hayvanât ve ecnâs-ı zahâyir ve hubûbât ve sâ'ir hasıs ü nefis ve zarîf ü telis cüz'î ve küllî kâffe-i terike ve 'âmme-i muhallefâtı ile zimem-i nâsda olan alacakları ma'rîfet-i şer' (ve) senki silâhşör-i mûmâ ileyhın ma'rîfet ve mübâşeretinle cânib-i mîriden zabt ü temhîr ve memhûr ü mûmzâ defteri Der-'aliyye'me irsâl ü tesyîr olunmak bâbında bundan akdem sâdır olan emr-i 'âlî-şân ile ol tarafa 'azîmet edeli müddet-i vâfire olmuş iken mâdde-i mezbûrenin henüz haber ve eseri vürûd etmemekle te'kid ü isti'câli zımnında iş bu emr-i celîlü'l-kadrim ısdâr ve (boşluk) ile irsâl olunmuşdur. İmdi vusûlünde sen ki silâhşör-i mûmâ ileyhın mukaddemen fermânım olunduğu vech üzere müteveffâ-yı mûmâ ileyhın kâffe-i emvâl ve arsa-i muhallefâtını ve cism-i mâl ıtlâk olunur hasıs ü nefis eşyâsını cânib-i mîriden zabt ü temhîr ve memhûr ü mûmzâ defterlerini 'icâleten Der-'aliyye'me irsâl ü tesyîre müsâra'at birle mukaddemen yediyle i'tâ olunan iki kît'a emr-i şerîflerimin mazmûn-ı münîflerini tenfiz ü icrâyâ ihtimâm ü dikkat ve bu bâbda yek ser-i mû tekâsül ve kusûr eylemekten be-gâyet hazer ü mücânebet eylesin ve sen ki mevlânâ-yı mûmâ ileyhın sen dahi mücib-i emr-i şerîfim ile 'amel ve hareket eylemen bâbında fermân-ı 'âlî-şânım sâdır olmuşdur.

Fî 12 M. Sene 1185 (27 Nisan 1771) muhasebe kitâbetinden yazılmışdır.

⁴⁴ Arsa, tarla, akâr.

Sıra no : 50

Belge no : **D.BŞM.MHF, 54/42**

Tarih : **1185 (1771)**

Konu : Adana Beylerbeyisi iken Özi'de vefat eden Karşızâde Hasan Paşa'nın muhallefatinin ortaya çıkarılması için hazînedârı Hamza'nın İstanbul'a gönderilmesi, Hasan Paşa'nın kardeşi Hüseyin Efendi ile oğulları Abdullah ve Ali Bey'lerin sıkıştırılmaları hakkında arz üzerine ferman.

Adana Beylerbeyisi Karşızâde müteveffâ Hasan Paşa'nın Adana'da olan kâffe-i muhallefâtı zabtiçün eğerçi emr-i 'âlî ısdâr buyurulmuş ancak bi'l-cümle müdür-i umûru olub yirmi otuz seneden berü hıdmetinde olan hazînedârı El-hâcc Hamza kulları mezâyâ-yı umûruna vâkıf olmağla merkûmu lede'l-istintâk müteveffâ-yı mûmâ ileyhın emvâl ü eşyâsı ba'de's-su'âl zâhire ihrâc ve emvâl-i müteveffânın ihrâcında ta'allül eder ise ahz ü habs birle Âsitâne'ye ihzâr ve müteveffâ-yı mûmâ ileyhın karındaşı Hüseyin Efendi kulları ve müteveffâ-yı mûmâ ileyhın oğulları Abdullah Bey ve Ali Bey vâkıf-ı umûru olmağla ânları tahvîf ederek emvâl-i müteveffânın zâhire ihrâc ve ketm ü ihfâ kaydında olurlar ise diyâr-ı âhere nefy olunacakları tefhîm olunarak tehdîdi hâvî diğeri bir kıt'a emr-i 'âlî ısdâr buyurulmasını niyâz ederim deyü müteveffâ-yı mûmâ ileyhın Kapu Kethüdâsı Halil Ağa kulları takrîr eder.

İzzetlû Defterdâr Efendi

Hazînedâr-ı mûmâ ileyh mahallinde ba'de'l-istintâk ketm-i mâl dâ'iyyesinde olur ise yalnız hazînedâr-ı merkûm ihzâr olunmak bâbında emr-i şerîf ısdârına ibtidâr eylesün deyü fermân buyuruldu.

Sıra no : 51

Belge no : **C.ML. 641/26326**

Tarih : 25 C. Sene 1186 (4 Eylül 1772)

Konu : Adana Beylerbeyisi iken Özi'de vefat eden Karşızâde Hasan Paşa'nın muhallefâtının ortaya çıkarılması için Konya'da bulunan eşi Şahkızı demekle bilinen Züleyha Hanım'ın mallarının tespiti hakkında.

Der-i devlet mekîne 'arz-ı dâ'î-i kemîne budur ki:

Sâbıkan Adana mutasarrıfı iken irtihâl-i dâr-ı bekâ eden Mîr mîrân Karşızâde Hasan Paşa'nın menkûhâlarından medîne-i Konya'da sâkine Şâhkızı dimekle 'arife Züleyhâ nâm câriyelerinin sâkine olduğu menzîlinde paşa-yı mûmâ ileyhî emvâl-i metrûkesini tefahhus bâbında Devlet-i 'aliyyeden mübâşir ta'yîn buyurulan Silahşörân-ı hâssadan El-hâcc Süleyman Ağa yediyle sâdır olan emr-i 'âlî mücebince hâlen İç İl Vâlisi vezîr-i mükerrer devletlü 'inâyetlü Mehmed Paşa hazretleri bundan akdem eyâlet-i Karaman vâlisi iken ma'rifetleriyle ve ma'rifet-i şer' ve mübâşir-i mûmâ ileyh ma'rifetiyle mezbûre cariyelerinin menzîli temhîr ve emvâl-i müteveffâ-yı mûmâ ileyh teftîş ve tefahhus olundukda paşa-yı mûmâ ileyh zimmetinde cihet-i karzdan mezbûre câriyelerinin bâ-temessük alacağı olan beş bin iki yüz yetmiş beş gurûş hakkı mukâbelesinde bi-tarîki'r-rehn mezbûrenin yedinde olan bir sim raht ve bir kesme ve bir çift sim evrenk ve bir sim devat ve bir çadırdan gayrı bir nesnesi olmayub ve ol mikdâr meblağ alacağından mâ'adâ paşa-yı mûmâ ileyhî zimmetinde mütekarrer ve ma'kûdün 'aleyh beş yüz mahbûb altûnu mehr-i mü'eccel hakkı olmağla muhâllefâtından i'tâ etdirilmek istid'âsına vezîr-i müşârûn ileyh hazretleriyle ol târîhde Konya nâ'ibi efendi dâ'ileri inhâ ve i'lâm ve paşa-yı mûmâ ileyhî cânib-i mîrîye düyûn-ı kesîresi olub Adana'da mevcûd emvâlî cânib-i mîrîye olan düyûnuna vefâ itmemekle erhân-ı mezkûrlar mezbûre câriyelerinin gerek bâ-temessük ve gerek mehr-i mü'eccelinden hakkı olan meblağ-ı mezbûrlar mukâbelesinde kendüye ihsân-ı hümâyûn buyurulub lâkin zikr olunan eşyâları vezîr-i müşârûn ileyh hazretleri ol târîhde ahz ve hazînesinde zabt etmekle mezbûre câriyelerine ihsân buyurulduğunu nâtk sâdır olan emr-i 'âlî-şâmı mübâşir-i mûmâ ileyh vezîr-i müşârûn ileyh hazretlerine irsâl ve manzûr-ı devletleri dahî olmuş iken edâda imtinâ' ve hâlen zimmet-i 'aliyyelerinde kalub mezbûreye gadr-ı küllî olmağla zikr olunan eşyâlar vezîr-i müşârûn ileyhden tahsîl ve kendüye teslimi bâbında tekrâr emr-i 'âlî ısdârı ricâsına der-i devlet-medâra i'lâm ediver deyü mezbûre câriyeleri istirhâm ve mübâşir-i mûmâ ileyh kulları dahî hâl minvâl-i muharrer üzere olub mezbûre câriyelerinin mağdûriyeti meclis-i şer'a ihbâr ve tahkîk etmekle mezbûre câriyelerinin hâline merhâmeten mes'ûlüne müsâade buyurulmak ricâsına olki vâkı' hâldir bi'l-iltimâs pâye-i serîr-i merhamet-masîre 'arz ü i'lâm olundu bâki'ü'l-emr li-hazret-i men lehi'l-emr fi'l-yevmi'l-hâmis ve'l-ışrîn min Cemâziye'l-âhir li-sene sitte ve semânîn ve mi'e ve elf.

El-'abdü'd-dâ'î li'd-devleti'l-'aliyyeti'l-Osmaniyye

El-hâcc Mustafa El-kâdî be-medîne-i Konya.

Sıra no : 52

Belge no : **C.ML./18201**

Tarih : 25 CA. Sene 1189 (24 Temmuz 1775)

Konu : El-hâcc Mehmed Sadık kefaletiyle Karşızâde Hasan Ağa'ya ve sonra oğulları Abdullah ve Ali Bey'e der-uhde olunan Adana cibâyetinden kalan devlet alacağının tahsili hakkında.

Hâlen Adana vâlisi Vezîr Mehmed Paşa'ya ve Adana kadısına ve bu def'a bu husûsa mübâşir ta'yîn olunan () zîde kadruhuya hüküm ki:

Sen ki vezîr-i müşârün-ileyhsin sâbık Adana vâlisi Vezîrim Süleyman Paşa Edâme Allâhu Ta'âlâ iclâlehu tarafından vürûd iden tahrîrâtın hülâsa-i mefhûmunda Dergâh-ı mu'allâm kapucubaşlarından ve hâssa silahşörlerimden El-hâcc Mehmed Sadık dâme mecduhu kefaletiyle bundan akdem seksen üç senesine mahsûben cibâyeti Adana a'yânından Karşızâde Hasan nâm kimesneye der-uhde ve ba'dehu mûmâ-ileyhe mîr mirânlık tevcih birle oğulları Abdullah ve Ali Bey zîde kadruhumânın uhdelerine ihâle olunan Adana cizyesi mâlının esna-yı tahsîlinde Paşa-yı mûmâ-ileyh sefer-i hümayûnumda fevt olmak takribiyle cizye-i mezkûre mâlından ber-vech-i tefvîz matbah-ı amirem mesârifîcün havâle olunan on iki bin beş yüz guruşun beş bin guruşu kefil-i mûmâ ileyhden tahsîl olunmakdan nâşi gerek mârru'z-zikr beş bin guruşun ve gerek on iki bin beş yüz guruşun tekmiline iktizâ eden kusûr yedi bin beş yüz guruş ile hâssa çakırcıbaşı müteveffâ Süleyman'ın mâlikâne uhdesinde olan ihtisâb-ı Adana ve İskele-i Karataş ve Karaîsalu mukâta'asının seksen yedi senesi bedel-i iltizâmından ber müceb-i temessük mîr-i mûmâ ileyhümâ ile Memişzâde Halil nâm kimesnenin gayr-i ez-teslim zimmetlerinde olan altı bin altı yüz yirmi dokuz guruşun tahsili bâbında bundan mukaddem sâdır olan iki kıta emr-i şerîfîm mahalline lede'l-vürûd mebâlig-i mezbûre selefinin müşârün-ileyh marîfetiyle merkûmlardan mutâlebe oldukda cevâblarında cizye-i mezbûre mâlını müteveffâ-yı mûmâ ileyh ba'de't-tahsîl teslimâtından mâ'adâ kusûr kalan on iki bin beş yüz guruşunu Adana kal'asına tevdi' etmişiken sefer-i hümayûna azimeti esnâsında umûruna sarf etmekle oğulları mîr-i mûmâ ileyhânın cizye-i mezkûre mâlına vaz'-ı yed eylemediklerinden gayri med-yûn olduklarını ahâlî-i Adana haber verdiklerin ve mârru'z-zikr İhtisâb-ı Adana Mukâta'ası bedel-i iltizâmından zimmetlerinde kusûr kalan altı bin altı yüz yirmi dokuz (6.629) guruşu eğer çi mîr-i mûmâ ileyhümâ mukırr ü mu'terif olub lâkin adem-i iktidârlarından nâşi altı ay mürûrunda edâ eylemek üzere imhâle müsâ'ade olunmasını müşârün ileyh üç kıta mektubunda tahrîr ve inhâ eylemiş ancak müteveffâ-yı mûmâ ileyh Hasan Paşa'nın ve oğulları merkûmânın ahvâllerine vâkıf mevsûkü'l-kelime kimesneler istintâk olundukda Paşa-yı mûmâ ileyh in vefâtından sonra fennî küllî emlâk ve eşyâ ve hayvanâtı oğulları merkûmâna intikâl edüb servet ve sâ'irleri zâhir ve cümlesinin ma'lûmu olan keyfiyâtdan olduğu ihbâr ve inhâ olunub ve bu makûle emvâl-i mîriyenin telef ve izâ'atuna rızâ-yı hümayûnum olmamağla imdi sene-i merkûme cizyesi mâlından ve ihtisâb-ı Adana ve tevâbi'i mukâta'asının iltizâmı akçesinden

müteveffâ-yı mûmâ ileyh Hasan Paşa'nın zimmetinde kalan mebâliğden siyâneten li'l-mîrî müteveffânın oğulları merkûmân Abdullah ve Ali Beyin gayr-i ez-teslîm zimmetinde kalan meb-lâğı tamâmen edâ eder ise fe-bihâ ve eğer edâda ta'allül ve muhâlefet ider ise Der-sa'adetime ihzârları fermânım olmağın iş bu emr-i 'âlî-şânım ısdâr ve () ile irsâl olunmuşdur vusûlünde vech-i meşrûh üzere seksen üç senesi Adana cizyesi mâlından müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Hasan Paşa'nın zimmetinde kalan mebâliğ ile ihtisâben Adana ve İskele-i Karataş ve Karaisalu mukâ-ta'asının seksen yedi senesi bedel-i iltizâmından müteveffâ-yı mûmâ ileyh'in oğulları merkûmân Abdullah ve Ali Beyin ber muceb-i temessük gayr-i ez-teslîmât zimmetlerinde kalan meblağın bir akçesi noksan olmamak üzere tamâmen mîr-i merkûmândan tahsîl ve bu def'a ta'yîn olunan mübâşir-i merkûm ile Der-'aliyyeme tesyîri matlûb olmağla gerek cizye-i mezkûre mâlından ve gerek mukâta'a-i mezbûre bedel-i iltizâmından der-zimmet kalan mebâliğ-i mezkûreyi tamâmen mübâşir-i merkûma edâ ederler ise fe-bihâ ve eğer edâda ta'allül ve muhâlefet iderler ise merkûmânın Der-'aliyyeme ihzâr ve irsâllerine bezl-i cell-i himmet ve sarf-ı küll-i miknet eyleyesin ve sen ki kadı-i mûmâ ileyh'sin mûcib-i emr-i şerîfimle 'amel ve hareket ve sen ki mübâşir-i merkûmsun mebâliğ-i mezkûreyi bi eyyi hâlin tamâmen tahsîl ve hazîneye rabt ve eğer edâda ta'allül ederler ise merkûmânı ma'iyyetiyle istishâben Der-'aliyyeme ihzârlarına ikdâm ve müsâra'at eylemen bâbında fermân-i 'âlî-şânım sâdır olmuşdur.

Fi 25 CA. Sene 1189.

Muhâsebe-i kitâbete yazılmışdır.

Sıra no : 53

Belge o : **C.ML./30586**

Tarih : 13 Muharrem Sene 1191 (21 Şubat 1777)

Konu : Adana Beylerbeyisi iken Özi'de vefat eden Karşızâde Hasan Paşa'nın muhalledatından oğulları Abdullah Bey ve Hacı Ali Bey zimmetlerinde kalan alacağın tahsili hakkında.

Adana vâlisine ve kâdisına ve sadr-ı a'zam çukadârlarından bu husûsa me'mûriyet ile hâlen ol-cânibde olan Abdullah zîde kadruhuya hüküm ki:

Mukaddemen bin yüz seksen dört senesinde Adana Eyâleti mutasarrıfı olan Karşızâde müteveffâ Hasan Paşa'nın hâl-i hayâtında Özi muhafazasına hîn-i me'mûriyetinde eyâlet-i mezkûreden tertib olunan imdâd-ı seferiyyesi bekâyâsıyla müteveffâ Çakırcıbaşı'nın 'uhdesinde olan ihtisâb-ı Adana mukâta'asının seksen yedi senesi bedel-i iltizâmından Hasan Paşazâdeler Abdullah Bey ve Hacı Bey'in zimmetlerinde olan mebâliğden gayr-i ez-teslîm bâkî kalan mebâliğ-i ma'lûmenin tahsiliçün bundan akdem iki kıt'a evâmîr-i 'aliyyem ısdâr ve mübâşîr-i merkûm irsâl olunub meblağ-ı mezbûr henüz bu vakite dek tekmîlen tahsîl olunmadığından mübâşîr-i merkûm Adana'da müddet-i medîde bî-hûde meks ve ikâmet ile hezar mihen ve meşakkate dûcâr ve el-hâletü hazihi müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Hasan Paşa'nın bekâyâsından küsur kalan üç bin dört yüz gurus merfû'ü'l-vezâre Seyyid Ahmed Paşa'nın Adana vâliliği hengâmında re'âyâdan tahsîl ve hâlen Adana'da ikâmet üzere olan mütegalibeden Karşlıoğlu Hüseyin ve Sarı Müderris ve Çopuroğlu El-hâcc Muhammed ve serdâr-ı sâbık Hüseyin ve Abacızâde ve Tabbâk El-hâcc Abdurrahman nâm kimesnelerin zimmetlerinde kaldığı ve bedel-i iltizâm-ı mezkûrdan dahi merkûmân Hasan Paşazâdeler zimmetlerinde gayr-i ez-teslîm bâkî kalan bin yüz dokuz gurus el-yevm tahsîl olunmayub der-zimmet kaldığı tahrîr ve inhâ olunmakdan nâşî bekâyâ-yı mezkûre birkaç günün zarfında 'alâ eyyi hâlin tahsîl ve Hazîne-i 'âmireme ve mahallerine teslim itdirilmek için mübâşîr-i merkûm ile serî'an Der-sa'âdetime irsâl ve îsâl olunmak fermânım olmağın te'kîden ve isti'câlen iş bu emr-i şerîf-i 'âlî-şânım ısdâr ve () ile irsâl olunmuşdur imdi sen ki vezîr-i müşârûn-ileyhsin bekâyâ-yı merkûme birkaç gün zarfında tahsîl olunacak mevâddan iken bundan akdem ısdâr ve irsâl olunan evâmîr-i şerîfemin icrâ ve infâzına 'adem-i rağbet birle mebâliğ-i merkûme bu vakite dek tahsîl olunmayub der-zimmet kaldığı mutlakâ iğmâz ve tekâsül ve müsâmahadan neş'et etmiş olmağla ba'd-ez-în tehîr ve tevakkufa ruhsat ve cevâz göstermeksizin mebâliğ-i mezkûre inzimâm-ı re'y-i ma'rifetin ve ma'rifet-i şer' ve mübâşîr-i merkûm ma'rifetiyle merkûmûndan ve icâb ve iktizâ idenlerden 'alâ eyyi hâlin tamâmen ve kâmilten tahsîl ve mübâşîr-i merkûma teslim ve Der-'aliyyeme îsâl ü tesyîre bezl-i cell-i himmet ve eğer ba'd-ez-în mebâliğ-i merkûmenin edâsında ta'allül ve muhâlefet ederi olur ise ahz u habs ve te'dîb eyleyerek tahsîline bezl-i mâ-hasele miknet eylesin ve sen ki kadı-i mûmâ-ileyhsin sen dahi rahîm-i emr-i şerîfimle 'amel ve hareket ve hilâfından tehâşî ve mübâ'âdet eylesin ve sen ki mübâşîr-i merkûmsun mebâliğ-i bâkî-i mezkûru bir kadem

akdem tahsîl ve Der-'aliyyeme tesyîrine sen dahi bezl-i makderet ve hilâf-ı emr-i şerîfim hareketden mücânebet eylemen bâbında fermân-ı 'âlî-şânım sâdır olmuştur. Fi 13 M. Sene 1191.

Muhâsebe kitâbetinden yazılmışdır.

Sıra no : 54
 Belge no : **C.AS/27316-2**
 Tarih : 9 ZA. Sene 1212 (16 Mayıs 1796)
 Konu : Adana kazalarından 40 katar deve toplanması hakkında hüküm.
 Der-i devlet-mekîne ‘arz-ı dâ’î-i kemîne budur ki:

Mağzûb-ı pâdişâhâne olan Vidinli Paspanoğlu nâm şâkinin üzerine ser-‘asker tâ’yîn buyurulan hâlen kapudân-ı deryâ vezîr-i şeca‘ât-semîr devletlû Hüseyin Paşa hazretlerinin ma‘iyyetinde istihdâm için vilâyet-i Adana’da vâkı‘ kazâlardan kırk katar şütûran tertîb ve mükemmel havut ve pusat-ı sâ’iresiyle Der-‘aliyyeye irsâli bâbında bundan akdem sûret ve evâmîr-i ‘aliyye vürûdunda şütûran-ı mezkûrun mübayâ‘ası ve tedârûki husûsunda ka‘immakam-ı nakîbü’l-eş-râf El-hâcc Yusuf Efendi dâ‘îleri tarafından müsâmaha olunduğu beyânıyla şütûran-ı mezkûr bugünlerde ser-‘asker-i müşârûn ileyhî ‘azîmetinden mukaddem derbâr-ı şevket-karâra ilişmez ise mütesellim ve hükkâm ve zabîtân ve nakîb-i merkûm hâl ü şânlarına göre te’dîb olunacağı mukarrer bilinmek için tekrar isti‘câlî hâvî şeref-bahş-ı sūdûr iden emr-i ‘âlî tatar-ı hazret-i sadâret-penâhî Yakub Ağa kulları yediyle medîne-i Adana mahkemesine vürûd ve cümle muvâcehesinde feth ü kırâ‘et olundukda seme‘an ve ta‘atan merâsimini ba‘de’l-edâ mukaddemen sâdır olan emr-i celîlü’ş-şân ve sûret-i şeref-rîz vürûdunda imtisâlen ve inkıyâden cümleten dâmen-i dermiyân-ı gayret birle mukaddemen Tarsus sancağı ahâlîlerinin bi’l-istid‘â ısdâr etdirdikleri emr-i celîlü’ş-şân mücebince ‘alâ vechî’t-teslîs seksen mehârî Adana sancağına ve seksen mehârî Tarsus sancağına ve seksen mehârî Sis sancağına isâbet itmekle Sis sancağı hâlen cibâl-i şâhikada vâkı‘ mütegalibeden ve eşkıyâdan Kozanoğlu Yusuf nâm şâkinin ‘uhdesinde olub Adana’ya mesâfe-i ba‘de olmak hasebiyle def‘atle mübâşîrler ve sûret-i emr-i ‘âlî ve buyuruldu ve mürâsele irsâl olunub külliyyen ‘adem-i itâ‘at ve edâda muhâlefeti hasebiyle ‘alâ hâlihî kalub ve Adana sancağının dahi nefsi-i şehre isâbet iden yirmi mehâr ile ve dâ‘ire-i itâ‘atde olanlardan on mehâr şütûran ahz ü tahsîl ve otuz mehâra iblâğ ve mübâşîri olan dergâh-ı ‘âlî gedüklülerinden El-hâcc Mahmud Ağa ma‘rifetiyle sarbânbaşı nasb olunan mu‘temedün aleyh El-hâcc Ali Ağa kullarına teslîmen mukaddemen ihrâc ve irsâl olunmağla dâ‘ire-i itâ‘atde olmayub edâda tereddüd-i muhâlefet iden gürûh-ı eşkıyâ zimmetlerinde kalan şütûran-ı mezkûr ve keyfiyet-i hâlleri mübâşîr-i mûmâ ileyhe verilen i‘lâm-ı şer‘iyyeden ve mûmzâ defterden müstebân olmanın nakîb-i merkûm hakkında isnâd olunan kelimât gayr-ı vâkı‘ ve garaza mebnî olub bu misüllü hıdemât-ı şehen-şâhiye cümleten bezli makderet vâcibe-i zimmet ve bâ‘is-i ‘izz ü rif‘at olmanın keyfiyet-i hâli der-i ma‘delet-medâra i‘lâm idüver deyü iltimâs itmeleriyle fi’l-hakîka vâkı‘a mutâbık olduğu ol ki vâkı‘ hâldir bi’l-iltimâs pâyeye serîr-i a‘lâya ‘arz ü i‘lâm olundu. Bakî emr ü fermân hazret-i men lehi’l-emrindir. Tahrîren fi’l-yevmi’t-tâsî şehri Zi’l-ka‘de li-sene isnâ ve ‘aşera ve mi‘eteyn ve elf.

El-‘abdü’d-dâ‘î li’l-devleti’l-‘aliyyeti’l-Osmaniyye

İmâmzâde Mehmed el-müvellâ hilâfetühu bi-medîneti Adana

[illegible][illegible]

4 A.Ş.S-28, s.70, b. 109

فأصل الحاح على عائشة
امرأة

108

من غير النقص والحكام سادون الفضائل والكلام اذنه ابا جنته
واقع نقضه ونوابه فضله من ربيع ربيعها لولن اصل لوجها معلوم اوكه
ادنه ابا لاني هو طلق عليه ادم الله لى اكله كسب اولاء حنة مكرم
نظام العالم ويرى طوقه الله ابا لاني هو طلق عليه ادم الله لى اكله كسب اولاء حنة مكرم
كوشنق نوبه اولفب فاد الله ابا لاني هو طلق عليه ادم الله لى اكله كسب اولاء حنة مكرم

فأصل الحاح على عائشة امرأته
من غير النقص والحكام سادون الفضائل والكلام اذنه ابا جنته
واقع نقضه ونوابه فضله من ربيع ربيعها لولن اصل لوجها معلوم اوكه
ادنه ابا لاني هو طلق عليه ادم الله لى اكله كسب اولاء حنة مكرم
نظام العالم ويرى طوقه الله ابا لاني هو طلق عليه ادم الله لى اكله كسب اولاء حنة مكرم
كوشنق نوبه اولفب فاد الله ابا لاني هو طلق عليه ادم الله لى اكله كسب اولاء حنة مكرم

[illegible]

7 A.S.S. 31, s. 139, b. 185.

بهت بخود و فراداده
 اوده و سس و نه سوسنچي فوننه و افق تشاهه قطع شيفت بايران نه بيف عاليت
 منفرد اولدو بيم نصف حصه استوبيت بو زيمين اوچ سسني عارني ايند سسني
 سطر غايبه كنج و در عهد و الله الله طالب و اغب اولم استوب دارني قس
 السيه بجا عله اغاه طفرح تقو بيق اولوب موق اليه و حشره و طيران عاليت
 موصيه در عهد و الهواني قبول استكله امدى كوكدر كه سس نه بوره و معطيه موقدر
 اصل اولان احشايه عيه در سوسم و نه و حرم ضيفت و رسم ضيفه و سسني و رسم
 بنا كرو طوي و ناي و بيور و قاجقون و نوا د جاريه و نه و كانه و رسم
 من كل الوجوه سه سبت اولم او رزه موقدر الغم و معطوع الغم و معطيه
 و بود و وضبط اولم نه بجهد ضبط و ربطايد كشت ايسه موق اليه و حرم و رسم
 ضبط و ربطايد باب سسني قاضيه و كيني طفرح و طفرح اخرون نه موق و رسم
 اولامه ايجوز استوبه و ضبط غلبي بدينه و در رسم و رسم

محمد
 محمد
 محمد

بیک جزیره و فادله له
 اونه و سمن و طوس سنی فوس و افخ بایران علیک سفر اولونم
 ربع حصه نلایه نه طوطی ایشو سیک بوز نیمس اوج سینی مانی
 ابتدا کتیر شیطانی غایتنه و بین ضبط و حاصل و رسوم نلایه و فتن
 ایک اورزه بدل سینه مقابی دارن غلک فذوق الاسل و الاقوان
 اسلحاح علی اعازیک قدره به در عهد و التوام و به شروع اورزه اولور
 القوام و قنول انکله بدل القوانی اولور بیلغی معلوم الحدا رغان موسی اله
 بیلغی ندر اخذ و قبض اولوب قنطاریون بدلینه ایشو غلک و بوشدر معویه و کویه
 سیک کوهدر له سنه مرقومه به محسوب نطوطه ندر کور ضبط و ربط و فصل
 اولور اسل شرعیه در رسوم عینه و بوق و و قنطاریون و قنول و به مرقومه
 کانه سر و عود نه و و غوی و کلج نه ۳۵ اولور حرب سنی و مقنار
 قدم و اول لیکدی لی اورزه به و به سربست صط و ربط و فتح و فصل
 و قبض ایشو بیلغی مرقوم و طرف اخذ و یکنه مانع و نوا هم اولور و قنطاریون
 الخارج المرقومه

[illegible]

[illegible][illegible]

عمر منقطع قریب ایلی کلیا بوجافی بدست اوزن بدست خود ادر
اصلی حلقه موجود
۱۷۴

[illegible]

237

1947

من مرقه نازک به چینه اوزن بیک جوفه ای ماهی محسوب

اصال ماهی منقطع می شود
بایک بوز اوزن می شود

در سه روز
بالا و مسطور منقطع می شود بوز نیم اوزن می شود محو با اصل ماهی منقطع می شود
بوز اوزن و در غامه موی اید ملاحظه می شود نیم خیمه حضرت ولی النعمی
آهسته آهسته و به طند که وقت حاجت ابرار اید

حسن
و کمال

عن نطفه طوقان بدست اوزن بیک
جوفه ای ماهی محسوب
اصال ماهی منقطع می شود
بایک بوز اوزن می شود

در سه روز
بالا و مسطور منقطع می شود بوز نیم اوزن می شود محو با اصل ماهی منقطع می شود
بوز اوزن و در غامه موی اید ملاحظه می شود نیم خیمه حضرت ولی النعمی
آهسته آهسته و به طند که وقت حاجت ابرار اید

میرزا محمد علی آقا و محمد علی آقا و احمد آقا و احمد آقا
۵۸۰ اصل مستقیم
بابت بیکسکه و سوزند
۱۷۴
۱۵۲

[illegible]

185-
C. 6192

بهت بخیر و خوشیم بودیم
 بودند نه اقدم سخنانه و علیها و دستاورد و ذبنا افندت عیدت
 مسطور اولان ایجا از عزانت اولوب بعد از این از ایستگاه
 خانق حرات انطیقه در وجه اعانت شمیم و نسیم ایدر ایستوبلند بود
 بنمس اوج سنی حاد انجمن التنبی یوم سبت اوندان حاصره علی اغاک
 خانه حنی صراف طرفه ایستامون سفیرتی ولی اعظم طرفه نه کده بدی ایله
 غاما و حامله تجرکای طرفه او و نسیم انتم که سنده اولمور ایچو
 ولی اغاک بدینه اشبو علم خبر اعطا اولند ^{میکه طومار}

کاح صبره برادر حسن سنده و سنده ^{میکه طومار}
 حاصره علی بابو نوزاد صغیر صانه ایچو اغاک صغالی
 او و اعلو سماه باقم نورا باقم معزبان ^{میکه طومار}

دوئل غنا بیلو موختلو افندم
هو تو صایغ اولونو فوخال بیلو
هو دوره اونه نه کون اوز زنگ اولان جسدی سید علی نام کنه ایلی عد و کما
بنادر بط ایدوب جسد کورک انهدام و خواننه بخت با اول صبی حله ما غنیم
نمایان اولو غنیم نه به قاج و فقه عرق ابد قنل نفوس سب او کفر مو احم علیه لونه موجود
جسد کوردر کومانه مد کوروی دفع و دفع و خلق ایدوب خوار سیده و انبیا سیدین
خبر و عالیه مطهر اوله لوی بابین باقی امو فو مانه و دلسو غنا بیلو موختلو افندم
هو به ایلی
اوه

23 A.Ş.S. 1, varak 34a

منظوم حضرت مولانا محمد رفیع

[illegible]

ماعت بد کو و نو دانه
استویش میز انیس لکون تبعه اوج سه سنه کانی قندر حبوب او موکل مد زو سنه
رح حصه اصاب سهر کونایه زاپر حص اغا بدند و فم دار افند بن قلمه سید
رح حصه یه قس بحق و دس انی نه لک او طو او زره فاما و کما علاه و فم
ایه و ب استو مو فی ایه حص اغا بدینه خلاص تکه کون و بول زکون و راجه
حاجت ابراز الیه
صحن
احمد محمد
و نه و
حق

دیده جو بود و فرموده
بسیار بیکدیگر بنیاد است
و خدای بزرگوار
نصف صفت است
و نفوس و عیب
برین خط نمکی اعطا
قطعه بر نو و صانع و مداح و شاعر و کاتب

مطهر
میرزا محمد علی
حسن علی
اصحاب
نوع

وہ مسعود اور زہد میں درمیانی زمین میں باغ و بستان کے موقوف ہو کر ایک حصہ
افندہ بڑے قلمیہ کو اولیٰ اور زہد اولیٰ وانیہ بخواہ جو بوطیہ میں نصف حصہ نہ
مستحق اولاد یا موقوف حسن اقامت نہ نصف حصہ قلمیہ مالک کو ملی ہوگی اولیٰ میں نصف
مسعود اولاد غیر حبیبہ غلام و کاعدا اشیائی موقوف نہ ہو نہ حصہ و نصف اولیٰ
نہ حصہ اولاد نہ ہو نہ حبیبہ و نف حاضریہ اسرار اولاد

محمد بن عبد الله

[illegible]

29 A.Ş.S. 1, varak 37b

30 A.Ş.S. 28, s. 88, b. 133

[illegible]

35 A.Ş.S. 49, Sayfa 39, Belge No 45

37 A.Ş.S. 49, Sayfa 6, Belge No 6

38 A.Ş.S. 49, Sayfa 59, Belge No 70

1183.7.15 - 1195
 حواصی و توفیق زاده حسن پاشا حنفی نیک معارف و فقه بر او انشی بد معارف و توفیق

82

D.BŞM/No: 4043

G.S/No:

تایم پاشا حنفی	...
رسمی (کتاب) آقده و فقه	...
درس کتاب آقده و فقه	...
رسم قضاوت مراد آقده	...
پودمان آقده و فقه	...
رسم کسب بها	...
قارصای قونطوس کورن	...
قارصای نازم به	...
قونطوس و جد مرز او ستاد	...
رسم قضاوت و معارف	...
در بنورده و ترکی	...
قونطوس چو قس	...
جید کورسوری	...
قداره و رشم باقی	...
طوطی	...
سیم دود	...
سجای و علم بود	...
سجای و علم بود	...
مهرمانه لیون	...
ترزی به	...
سیم اخراج	...
سیم اخراج	...

40 D.BŞM.d. 04043

محمد علی
موقوف

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

İKİNCİ ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE KORUYUCU HEKİMLİK VE BAZI VESİKALAR

ADEM ÖLMEZ*

Bilindiği gibi koruyucu hekimlik, hastalıkların ortaya çıkmasını ya da ağırlaşmasını engelleyici önlemler üzerinde çalışan hekimlik dalıdır. “Hıfzıssıhha” da denilen koruyucu hekimlik insan toplulukları kadar eskidir. İnsanlar bilgilerinin ve kültürlerinin elverdiği ölçüde sağlıklarını korumak için bazı tedbirler almışlardır. Temeli Hipokrat’ın çevresel faktörlerin hastalık oluşumunu etkilediğine ilişkin 2000 yıldan daha eski gözlemlerine dayanmaktadır.¹ Koruyucu hekimlikle ilgili gelişmeler, Mısır’da, Babil’de, eski Yunan’da, Roma’da ve Ortaçağların primitif toplumları arasında çok görülmüştür.² Koruyucu hekimlik İslam tarihinde de önem verilen bir konu olmuştur. Kur’an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde sağlığı korumaya ve temizliğe dair metinlerin olması, koruyucu hekimliğin gelişmesine zemin hazırlamış; karantina uygulaması gibi koruyucu hekimliğin pek çok pratiğinin örnekleri verilmiştir.³

Koruyucu hekimliğin gelişmediği dönemlerde, büyük kitlesel ölümler yaşanmıştır. Avrupa’da 6. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar yaşanan 25 veba salgınında nüfusun yaklaşık yarısı kaybedilmiştir. Osmanlı Devleti’nde de çeşitli salgınlar ve kitlesel ölümler yaşanmıştır. 18. Yüzyılda olağan hastalıklar, çiçek ve vebadan yıllık ölüm oranı ortalama binde 60 kadardır. Örneğin İzmir’de 1759-1765 arasında 100 bin olan nüfusun yaklaşık yarısı kaybedilmiştir. 1813-1818 arasında veba salgını Osmanlı’nın Balkan şehirlerini kırıp geçirmiştir. Mısır’da 1835 salgınından sonra nüfusun tekrar eski haline gelmesi için 15 yıl beklemek gerekmiştir.⁴ Bu kayıplar çeşitli salgınlardan dolayı II. Abdülhamid döneminde de devam edince, padişah özel tedbirler alma ihtiyacı hissetmiştir.

Biz bu çalışmamızda II. Abdülhamid döneminde koruyucu hekimlikle ilgili gelişmeleri mevcut telif eserlerin ve arşiv vesikalarının verdiği imkanlar çerçevesinde incelemek ve bu gelişmelerin tıp tarihi açısından önemini vurgulamak istiyoruz. Ayrıca konuyla ilgili daha önce yayınlanmamış olan iki belgeyi de yayınlamak istiyoruz. Bu belgeler Türk tıp tarihi açısın-

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, ademolmez@yahoo.com.

¹ R. Bonita; R. Beaglehole; T. Kjellström, *Temel Epidemoloji*, Sağlık Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 1.

² Ayşegül Demirhan, *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa Üniversitesi Basımevi, Bursa 1982, s. 128.

³ İslam’ın gelmesinden sonra bu konuda Hz. Peygamber, “Bir yerde tâûn (veba) bulunduğunu işiterseniz oraya girmeyin. Bulunduğunuz yerde meydana gelmiş ise oradan da ayrılmayın” (Buhari, Tıp 30; Müslim, Selâm 92) diyerek farkındalık oluşturmuştur.

⁴ Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 188.

dan önemli anlamlar içermektedir. Belgelerden birisi, II. Abdülhamid'in Pasteur'e gönderdiği para yardımı ve Mecidiye Nişanı'nın iradesidir. Bu belge ile bu konuda daha önce verilen bilgiler ikmal olmuş, konunun en önemli vesikasına ulaşılmış olmaktadır. İkinci belge Sultan II. Abdülhamid'in akıl hastalarıyla ilgili yayınladığı iradesidir. Bu irade de Türk psikiyatr tarihi açısından önemlidir. Çünkü padişahın iradesi ile akıl hastalarının zincirle bağlanması yasaklanıyordu. Biz bu vesikayı yayınlamakla Türk psikiyatr tarihindeki bu önemli olayı padişah iradesi ile belgelemiş oluyoruz.

II. Abdülhamid'in Sağlık Politikası ve Koruyucu Hekimlik

II. Abdülhamid, devletin önemli vazifeleri olan eğitim, sağlık, ulaşım ve güvenlikle ilgili birçok projeler yaptırmıştır. Eğitimle ilgili ülke genelinde okullar açmış ve eğitimi yaygınlaştırmış; güvenlikle ilgili özgün politikalar geliştirerek toplulukların Osmanlı ile bağlarını güçlü tutmaya çalışmış; ulaşım ile ilgili karayolları ve demiryolları yapmış; sağlık alanında ise birçok hastane yaptığı gibi yeni gelişen teknikleri ülkeye getirmede öncü olmuştur.

II. Abdülhamid, sağlık alanına özel ilgi duymuştur. Kendi sağlığına dikkat ettiği gibi halkın sağlığı ile de ilgilenmiştir.⁵ Hastaneleri zaman zaman inceleyerek aksaklıkları görmeye çalışırdı. 1903'te Haydarpaşa Hastanesi'nde yaptırdığı bir incelemede hastaların izdiham içinde, birbirlerine temas halinde bulunduklarını, koğuşların kalabalık olduğunu, çamaşır, aba, yatak ve yorganların eskidiğini, terliklerin olmadığını, koğuşların çerçevelerinin eskimiş ve bazı camlarının olmadığını, binaların kullanılması güç bir durumda bulunduğunu tespit ettirmişti.⁶ Ayrıca dünyadaki gelişmeleri bizzat kendisi takip etmiş; dikkate değer yenilikleri Osmanlı'ya getirmek için heyetler göndermiş; doktorların tedavi yöntemlerinde bir endişe olursa o konunun araştırılması için her türlü desteği vermiştir.⁷

Padişahın sağlığı bu kadar önem vermesinin insani ve siyasi nedenleri vardır. İnsani boyutu binlerce insanın salgın hastalıklardan kaybedilmesi; siyasi yönü ise, dünya devletleri içerisinde Osmanlı Devleti'ni itibarlı bir hale getirilme çabasıdır. Kuşkusuz her gün salgın hastalıklardan insanların kaybedildiği bir ülkede, Sultan'ın bu duruma bigane kalması düşünülemezdi. "Tebaanın hamisi" olan Sultan'ın bu duruma bir çare bulması en azından bu yolda çabalar içine girmesi gerekirdi; nitekim öyle olmuştur. Olayın siyasi boyutu padişahın "devletçi refleksi" ile ilgiliydi. 19. Yüzyılın ikinci yarısında dünya devletleri içinde Osmanlı Devleti'nin itibarlı bir devlet olabilmesinin yolu, bu konulara verdiği önemden geçiyordu. Bi-

⁵ II. Abdülhamid zamanında sarayda 50 civarında doktor ve sağlıkçı istihdam etmişti. Sarayda 20 doktor, 11 cerrah, 3 dişçi, 1 ortodontist, 2 kaşıklı ve 1 kimyager olmak üzere 49 kişi istihdam edilmişti. Doktorlardan üçü, cerrahlardan sekizi ve eczacıların da biri Müslümandı. Diğer görevliler gayrimüslim Osmanlı tebeası içinden yetişmişlerdi. (Özlem Öztoksoy, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Saray Hekimleri", *VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, 2006, s. 386.)

⁶ BOA., *Y.PRK.KOM.*, 190/12-1-2 29 Şevval 1320.

⁷ Mesut Ayar, *Osmanlı Devletinde Kolera, İstanbul Örneği*, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 458.

lindiği gibi, 19. Yüzyılda kongreler sembolik anlamlar içeriyordu. Medeni milletler ailesinin bir üyesi olarak görülmenin yolu, uluslararası kongrelere katılmaktan geçiyordu.⁸ Afrika'daki vahşi türleri korumaktan, görme engellilerin koşullarını düzeltmelere, dünya sağlık sorunlarına değin değışen konularda yapılan kongrelere katılmak medeni büyük devlet olmanın gereklerindendi.⁹ Padişah bu nedenlerden dolayı, sağlık sorunlarıyla özel olarak ilgileniyordu.

II. Abdülhamid döneminde, Osmanlı toplumu da en önemli meselelerinden birisinin sağlık olduğuna inanıyordu. Toplumun bu şuurı ulaşmasında, her gün karşılaştığı ölümlerin etkisi olduğu gibi, padişahın sağlık politikasının tebaaya yansımalarının da etkisi olduğu muhakkaktır. O zaman toplumun sağlık meselelerine bakışını anlamak için, Cülûs-ı Humâyûnun sene-i devriyesinde devletten talep edilenler listesini görmek bizlere gerekli ipuçları vermektedir. Suriye Vilayetinden Vali Nazım'ın gönderdiği bir tezkirede vilayeti için padişahtan demiryolu, cami, mektep ve bakteriyolojihâne istiyordu.¹⁰ Bu sembollerden hareket edersek, toplum devlete ulaşım, imar, diyanet, eğitim ve sağlıkla ilgili yatırımları önemseydiğini göstermektedir. Padişahın ve toplumun sağlığa ilgisi bu dönemde birçok yeniliğin yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bunların önemlilerinden birisi de aşılama çalışmalarıdır.¹¹

Çiçek Aşısı ve “Telkihane-i Şahane”

İnsanoğlu çeşitli hastalıklardan dolayı kitlesel ölümlere şahit olunca, tedavi etmek için çeşitli yollar aramaya başlamıştır. Bu çerçevede dünyada ilk aşılama örneklerine Çin'de rastlanmıştır. Bu uygulamalardan dolayı, Çin'de 11. Yüzyıla kadar çiçek hastalığı görülmemiştir. O dönemde aşılama çiçek hastalığından korunmak için, ciltteki iltihaplı maddenin sağlıklı kişilerin burnuna verilmesi şeklinde uygulanmıştır. Çiçek aşısının yakın dönemlerdeki denemelerinin Osmanlılar tarafından yapıldığı bilinmektedir. 1700'lerde Edirne'de yapılan uygulamalara göre, çiçek hastalarının döküntülerinden alınan maddeler çiçek çıkarmamış çocuklara uygulanmıştır. Geleneksel olarak bu işi yapan aşıcı kadınlar, ceviz kabuklarında ya da incir yapraklarında hastaların döküntülerinden alınan irini biriktirir, deriyi çizerek bu irini aşılar, sonra yara yerini gül yapraklarıyla kapatırlardı. Bu şekilde ölüm oranlarında büyük azalma sağlanmıştı.¹²

⁸ 19. Yüzyılın ikinci yarısında başlayarak devam eden bir seri Karantina Konferansları vardı. Bu konferanslarda bulaşıcı hastalıklara çare aranılıyordu. 1851'de Paris'te, 1866'da İstanbul'da, 1874'te Viyana'da, 1885'te Roma'da, 1890'da Paris'te, 1893'te Dresden'de, 1894'te Paris'te 1897'de Viyana'da bu konferanslardan yapılmıştı. (Yüksel Güngör; Nermin Ersoy, “19. Yüzyıl Uluslar arası Karantina Konferansları”, *IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, 2006, s. 344-345.)

⁹ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, YKY., İstanbul 2002, s. 160.

¹⁰ BOA., *Y.PRK.UM.55/67*.

¹¹ Aykut Kazancıgil, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 280.

¹² Süheyl Ünver, *Türkiye'de Çiçek Aşısı ve Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1948, s. 5.

Osmanlı'daki bu uygulama, İngiliz sefirinin eşi Lady Montagu tarafından İngiltere'ye öğretilmiş ve bu yolla Avrupa'ya çiçek aşısı yayılmıştır. Lady Montagu, 1 Nisan 1717'de dostu Miss Sarah Chiswell'e gönderdiği mektupta Osmanlı Devleti'ndeki aşı uygulamasından bahsediyordu.¹³ Ayrıca, 1718'de Londra'ya dönünce çiçek hastalığından ölen insanların olduğunu görerek Osmanlıların Edirne'de uyguladığı aşı sistemini öğretmiştir.¹⁴ Çiçek aşısı ile ilgili sistematik aşılama 1798'de Edward Jenner tarafından başlatılmış, daha sonra günümüze kadar gelişerek devam etmiştir. Jenner metodu Osmanlı Devleti'nde 1801'den itibaren uygulanmaya başlanmış; 1885'te çiçek aşısı uygulaması için kanun çıkarılmıştır.¹⁵

Dünyadaki bu ilk aşılama örneklerinden sonra, aşılama ile ilgili gelişmelerin yaşandığı dönem 19. Yüzyılın son çeyreğine yani II. Abdülhamid dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde dünyada 1885'te Pasteur kuduz aşısını, 1892'de Haffkin kolera aşısını, 1798'de Wright lebra ve inaktif tifo aşısını, 1897'de Haffkin veba aşısını ve 1903'de Strong veba (canlı) aşısını uyguladı. Dünyada hıfzıssıhha alanında bu gelişmeler yaşanırken, sağlıkla ilgili konulara oldukça duyarlı olan Sultan II. Abdülhamid'in bu gelişmelere bigâne kalması beklenemezdi. Nitekim öyle de oldu. Padişah bu gelişmelerle bizzat ilgilenerek, sağlık alanındaki keşifleri ülkesine taşımak için gayret etti. Bu gayretini hastaneler açarak, gelişmeleri öğrenmeleri için Avrupa'ya hekimler göndererek ve yeni sağlık gelişmelerini destekleyerek gösterdi.

Sultan II. Abdülhamid daha önce, korunma yolları hakkında çeşitli tecrübeler olan çiçek hastalığına karşı, ülke genelinde köklü tedbirler alınması için 1892'de *Telkihhâne-i Şahane*'yi kurdurdu.¹⁶ Burada üretilen aşılardan bütün vilayetlere gönderilmesiyle hastalık kontrol altına alınmaya başlandı. Sonraki yıllarda bir merkezden gönderilen aşılardan yetersiz gelmesi üzerine ülke genelinde telkihhâneler kurulmaya başlandı.¹⁷ Ancak birçok yerden telkihhâne açılması talebi gelmesi üzerine, 1898'de İstanbul'daki telkihhânede aşı üretiminin artırılmasına karar verildi. Böylece her yerde telkihhâne açılmasına gerek kalmadı.¹⁸ Ayrıca padişah

¹³ Lady Montagu'nun mektubunun İngilizce aslı Ünver'de bulunmaktadır. Bu mektubun bir kısmında Montagu şöyle demektedir. "...Bizde çok mebzul ve vahim olan çiçek aşısı burada aşı denilen bir ameliyenin icadı dolayısıyla tamamen zararsız bir hale ifrağ edilmiştir. Birçok ihtiyar kadınlar vardır ki her sonbaharın Eylül ayında sıcaklar hafiflediği zaman bu ameliyeyi yapmayı kendilerine iş addetmişlerdir. ...İhtiyar kadın elinde içi en iyi çiçek cerahâtı dolu bir fındık kabuğu ile gelir ve size hangi damarınızı açtırmak istediğinizi sorar. Sonra derhal gösterdiğiniz yeri büyük bir iğne ile size hiç ızdırıp vermeden açar. Ve damarın içine iğnenin başının alacağı kadar bu zehirli damladan koyar. Sonra yaranın üstüne bir boş ceviz kabuğu koyarak kapatır". (Ünver, *Türkiye'de Çiçek Aşısı*, s. 19).

¹⁴ Şahiner, "Lady Mary Wortley Montagu", s. 161.

¹⁵ 25 Ramazan 1302'de çıkarılan bu nizamnâme dokuz maddeden oluşuyordu. Nizamnâme'de, okullara kayıt olanların aşı olması, aşı şehâdetnamesinin hekimler ya da yetkili kılınan kişiler tarafından verilmesi, askerlerin kendi birliklerinde aşılanarak şehâdetnâme verilmesi, nizamnâmeye uymayanların cezalandırılması, aşılardan bedava yapılması, aşı olduğunun belgelenmesi için şehâdetnâme verilmesi, aşı memurlarının altı ayda bir İdare-i Tibbiyeye rapor vermesi hükme bağlanıyordu. (Ünver, *Türkiye'de Çiçek Aşısı*, s. 225-228)

¹⁶ BOA., BEO.3209/240625.

¹⁷ BOA., DH.MKT, 2428/46.

¹⁸ BOA., DH.MKT, 2107/30.

salgın hastalıklar ile ilgili insan yetiştirilmesi için Telkikhâne-i Şahâne içerisinde bir çiçek aşısı dershanesi açılmasını irade etti.¹⁹ İstanbul'da bütün öğrencilerin aşılanması zorunlu hale getirildi. Hatta 1898'de aşısı bulunmayan öğrencilerin tespit edildiği okullarda, müdürlerin cezalandırılması yoluna gidildi.²⁰

Kuduz Aşısının İstanbul'da Üretilmesi: "Da'ül-kelb Tedavihanesi"

II. Abdülhamid döneminde koruyucu hekimlikle ilgili gelişmelerden birisi de kuduz aşısı ile ilgilidir. Bilindiği gibi II. Abdülhamid'in saltanatı olduğu 1885 yılında, Fransız Louis Pasteur (1822–1895) kuduz aşısını keşfetmiş ve bir çocuk üzerinde başarı ile uygulamıştı. Padişah bu uygulamayı duyunca, 1886 yılında Mekteb-i Tıbbiye hocalarından Alexander Zoeros Paşa (1842-1917), Dr. Miralay Hüseyin Remzi Bey (1839-1896) ve Veteriner Kaymakam Hüsnü Bey (ö.1904)'den oluşan bir heyeti, konuyu öğrenmeleri için Paris'e gönderdi. Padişah, bu gidenlerle Pasteur'e kuduz tedavi merkezi açması için kendi istihkakından 10.000 frank para gönderdi. Ayrıca Pasteur'ü insanlığa hizmetinden dolayı Osmanlı nişanlarından Mecidiye Nişanı ile onurlandırmayı da ihmal etmedi.²¹ (EK-I)

Bu heyetin Paris'e gidişini o heyette bulunanlardan Hüseyin Remzi Bey, *Kuduz İlleti ve Tedavisi* adlı eserinde anlatmaktadır. Burada anlatılanlara göre: Heyettekiler 3 Haziran 1886'da Varna üzerinden Paris'e gitmek üzere yola çıkmışlar ve Varna'da trene binerek Paris'e 8 Haziran 1886'da ulaşmışlardı. Paris'e ulaştıktan sonra, Pasteur'le görüşebilmek için elçilik vasıtasıyla resmi yazı yazarak randevu istemişlerdi. Ancak bu yazının cevabının gecikmesi ve Pasteur'ün gelenlerden haberdar olması üzerine, onları davet ederek resmi yazışmaları beklemeden görüşmüşlerdi. Zoeros Paşa, Pasteur'u daha önceden tanıdığı için gayri resmi olarak görüşmek daha kolay olmuştu. Osmanlı heyeti Pasteur'ü ziyarete giderken resmi elbiselerini giymiş, Pasteur'e gereken hürmeti göstermişti. Buna mukabil Pasteur de Osmanlı heyetini iltifatlar ederek laboratuvarında kabul etmişti. Bu ilk karşılaşmada heyet adına bir konuşma yapan Zoeros Paşa, padişahın gönderdiği Mecidiye Nişanını ve para yardımını takdim etmişti. Takdim şekli Osmanlı heyetinin istediği gibi olmamıştı. Pasteur, kural gereği parayı ilgili komisyona vermeleri gerektiğini belirterek komisyonun yerini göstermiş ve bu iltifat ve yardımlardan dolayı padişaha teşekkürlerinin iletilmesini istemişti. Kendisine lütfedilen *Birinci Rütbe Mecidiye Nişanı* beratını da hürmetle ve teşekkürle kabul etmişti.²²

Osmanlı heyeti padişahın gönderdiği 10.000 frankı ilgili komisyon başkanı ve Fransız Akademisi Başkanı Amiral Çörein, La Graviere bildirmiş, o da Credie Fonciere'ye teslimini

¹⁹ BOA., İ.AS, 24/43.

²⁰ BOA., MF.MKT, 388/10.

²¹ BOA., İ.DH, 00989; Müfid Ekdal, *Türk Tıp Tarihi, Tıbhane'den Nümüne'ye*, Zafer Matbaası, İstanbul 1982, s. 25.

²² Hüseyin Remzi Bey, *Kuduz İlleti ve Tedavisi*, 1306, s. 126-129.

istemiştir. Böylece padişahın gönderdiği meblağ ilgililere teslim edilmiştir. Amiral Çörein, para yardımını kabul ederken, “hükümdarlar arasında insanlık adına hayır müesseselerine bu kadar büyük ihsanda bulunan ancak padişahınızdır” diyerek iltifat ve teşekkürlerini ifade etmiştir.²³

Paris’e giden heyettekiler Pasteur’un yanında bir süre eğitim gördüler. Eğitimleri sırasında Her gün 11-13 arasında Pasteur ve muavinleri nezaretinde Paris Dar’ül-fünûn’u muallimlerinden Dr. Grancher tarafından yapılan aşıları takip ettiler. Heyettekilerden Dr. Hüseyin Remzi Bey, Zoeros Paşa’nın istememesine rağmen, Pasteur’un yanından ayrılmayarak mikrobiyolojiyi iyice öğrendi. Osmanlı heyetinin Pasteur’un yanında bulunduğu sırada günde 50-80 kişi aşılanmaya geliyordu. Bütün bu işlemler bedava yapıyordu.²⁴

Osmanlı heyetindeki bilim adamları eğitimlerini aldıktan sonra yurda döndüler. Yurda döndükten sonra, sadece aşı uygulamaları ile ilgilenmediler; aynı zamanda konuyla ilgili bilimsel çalışmalara da önem verdiler. İçme sularını inceleyerek bu konuda yayınlar yaptılar.²⁵ Bu arada Pasteur’le iletişimi kesmediler. Karşılaştıkları sorunları Pasteur’e yazarak onun yol göstermesinden yararlanmak istediler. Bu çerçevede Pasteur’dan Zoeros Paşa’ya tarihleri 20 Nisan 1887 ve 7 Ağustos 1887 olan iki mektup geldi.²⁶ Pasteur’un yazdığı bu mektuplardan 20 Nisan 1887 tarihli olanı, Zoeros Paşa’nın 7 Mart 1887’de İstanbul’da yapılacak konferansın Pasteur’e tahsis edildiğini bildirmesi üzerine yazılmıştı. Bu mektupta Pasteur, kendisine ve eserlerine gösterilen alakaya teşekkür ederek, sıhhi durumunun iyi olmayışından ve yaşının 64’e gelmesinden bahsediyordu. Ayrıca tedavi ettiği 700 hastadan ikisi hariç hepsinin iyi olduğunu söylüyor ve antirabik (kuduzu iyileştiren) tedavi görenler hakkında memnuniyet verici istatistiğe temas ediyordu. Bütün bunların yanında konferansta muhaliflerinin eleştirilmesini takdirle karşılıyordu.²⁷ Pasteur, 7 Ağustos 1887 tarihli ikinci mektubunda, kuduz tedavisindeki gelişmelerden bahsediyor, muhaliflerinin bazı görüşlerinin nasıl çürütüldüğünü anlatıyordu. Mektubun son kısmında, her yeni vakayı karşılaştıracak serumların hazır bulundurulmasını, apselerden sakınabilmek için temizliğe çok dikkat edilmesini ve miktar vasıtasıyla tesir edebilmek için ilik zerklerinin tekrarlanmasını belirtiyordu. Ayrıca, husule gelebilecek kazalardan korkmaya gerek olmadığını, 4-5 gün gibi kısa tefrik devirli tavşanlar kullanılmaması gerektiğini tavsiye ediyordu.²⁸

²³ Süheyl Ünver, “İstanbul’da Louis Pasteur’un İki Mühim Mektubu ve Kartvizitleri”, *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, S. 27, 1964, s. 101.

²⁴ Ünver, “Louis Pasteur’un İki Mühim Mektubu”, s. 100-101; Emre Karacaoğlu, “Hüseyin Remzi Bey ve Hüseyin Hüsnü Bey’in Mikrob Adlı Yapıtı ve Türk Tıp Bilimine Katkıları”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 20.

²⁵ Karacaoğlu, “Hüseyin Remzi Bey.”, s. 25.

²⁶ Bu mektupların asılları ve Türkçe çevirileri Ünver tarafından nakledilmiştir. (Ünver, “Louis Pasteur’un İki Mühim Mektubu”, s. 100-101).

²⁷ Ünver, “Louis Pasteur’un İki Mühim Mektubu”, s. 102.

²⁸ Ünver, “Louis Pasteur’un İki Mühim Mektubu”, s. 103.

Heyettekiler kuduz hastalığı ve tedavisi konusunda yeterince bir birikim sağlayınca, *Da'ül-kelb Tedavihanesi* kurulması için harekete geçtiler. 24 Kasım 1887 (8 Rebiülevvel 1305) Mekteb-i Tıbbiye'den Dahiliye Nezaretine gönderilen bir tezkerede Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye içinde bir *Da'ül-kelb Tedavihânesi* kurulması için gerekli bütçe talep edildi. Böylece 1887'de kuduz hastalığını tedavi eden merkez kurulmuş oldu.²⁹

Bu arada Dahiliye Vekâletinden bütün vilayetlere gönderilen bir uyarıda, kuduz olan hayvanların itlaf edilmesi ve hastaların ise Mekteb-i Tıbbiye'ye gönderilmesi gerektiği belirtildi.³⁰ Kuduz aşısının keşfinden sadece üç yıl sonra, İstanbul'da kuduz aşısı üretilmeye başlandı.³¹ Bu merkez, Dünya'nın üçüncü, Doğu ülkelerinin ise ilk kuduz hastalığı tedavi merkezi oldu. Bu merkez çalışmalarını sonraki yıllarda da Paris'teki Pasteur Enstitüsü ile bilgi paylaşarak sürdürdü. Hatta 1905'te İstanbul *Da'ül-kelb Tedavihanesi* Müdürü Ziya Seyfullah Bey'e başarılı çalışmalarından dolayı Fransa Pasteur Enstitüsü tarafından nişan verildi.³²

Bakteriyolojihâne-i Şahâne

19. yüzyıl salgın hastalıklarla mücadele edilen bir yüzyıl olmuştu. Hindistan'dan Avrupa'ya dünyanın pek çok yerinde salgın hastalıklar binlerce insanın ölümüne neden olmuştu. Aslında epidemik hastalıkların bulaşma ile geçtiği ve bunlara mikro organizmaların ya da tohumların neden olduğu bilindiği halde ölümler durdurulamıyordu. 1850'lerde hastalıklara neden olan mikroorganizmalar arasına bakteriler de eklenmişti.³³

1892'de kolera salgını Karadeniz'in liman kentlerinden Osmanlı Devleti'ne de sirayet edince, Osmanlı toplumu kişisel ve toplumsal hijyenin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha hatırladı.³⁴ Hastalıklara karşı duyarlı olan II. Abdülhamid yapılabilecek her şeyi denemeye başladı.³⁵ Padişah, *Sıhhiye Meclisi*'ne ve *Hıfzıssıha-i Umumi Komisyonu*'na acil önlemler alınması için emirler verdi. Alınacak tedbirler konusunda bizzat kendisi de önerilerde bulundu. 1887'de başlayan çalışmalar 1893'te sonucunu verdi. Dr. Maurice Nicolle ve Hasan Zühtü Nazif Bey tarafından *Bakteriyolojihane-i Şahane* kuruldu. Bu kurumda bakteriyoloji ile ilgili dersler verildi ve pratik çalışmalar yapıldı. M. Nicolle'den sonra yerine 1901'de Remlinger, 1911'de Dr. Paul

²⁹ BOA., İ.DH., 1068/83733.

³⁰ BOA., DH.MKT., 2248/59.

³¹ Nuran Yıldırım; Bülent Özaltay, "Sultan II. Abdülhamid'in Sağlığı ve Sağlık Hizmetleri", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*. Ed. Coşkun Yılmaz, 2012, s. 124.

³² BOA., İ.TAL., 363/39.

³³ Ayşegül Demirhan, *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1982, s. 104.

³⁴ Demirhan, *Kısa Tıp Tarihi*, s. 128; Nuran Yıldırım, "Osmanlı Devleti'nin Modern Tıp Kurumlarından Gedikpaşa, Tophane ve Üsküdar Tebhirhaneleri", *Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2008, s. 201. 24 Ağustos 1893'te Osmanlı Devleti'nde ilk kolera teşhisi Hasköy'de oturan Habibe Hanım'a konuldu.

³⁵ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera*, s. 455.

le Simond ve 1914'te Dr. Refik (Güran) getirildi.³⁶

II. Abdülhamid hijyeni bütün toplumda yaygınlaştırmak ve hastalıklara karşı tedbirler almak üzere Fransız Dr. Andre Chantemesse'nin önerisi üzerine 1893'te *tebhirhaneler* denilen dezenfeksiyon istasyonları kurdurdu.³⁷ Aslında tebhirhaneler “buğu” yahut da “dezenfekte” evleriydiler. “Tebhir” buhar kelimesinden geliyordu. Buhar haline getirme, tütsüleme, salgın ve bulaşıcı hastalıkların etkeni olan mikroorganizmaların bulunduğu giysi ve eşyaların basınçlı su ile yok edilmesi amacıyla etüvden geçirilmesi yani dezenfekte edilmesi demekti.³⁸ Gedikpaşa, Tophane ve Üsküdar'da kurulan Tebhirhaneler salgınların ve bulaşıcı hastalıkların önlenmesi için hizmet ediyordu. Salgın hastalığa (kolera, tifus, dizanteri, veba, kızıl, kızamık, verem, suçiçeği v.b.) yakalanmış hastaların evlerini, eşyalarını dezenfekte ediyorlardı. Çalışma alanları çok genişti. Hastalığın görüldüğü mekanlar, hastalara ait eşyalar, gemiler, kayık veya diğer taşıma araçları, postadan gelen paketler, kısaca mikrobun ulaşabileceği her şey buralarda dezenfekte edilerek hastalığın önlenmesi amaçlanıyordu. Hastalık görülen okullar tatil edilmiş, ardından da ilaçlanmıştı.³⁹ Ayrıca kolera su ile ilgili olduğundan İstanbul'un içme sularının kontrol ve ıslahı, daha önemli hale geldi. Hijyen için suyun ve havanın önemi bilindiğinden, İstanbul suyunun demir boru ile taşınması çalışmaları başlatılmış,⁴⁰ binaların hijyen şartlarına uyması için kişi başına düşen hava miktarlarının hesaplanması yoluna gidilmişti.⁴¹ Ayrıca yeni hastaneler yapılırken havası temiz olan yerler tercih edilmeye başlanmıştı.⁴²

Padişah, sadece Osmanlıya özgü tedbirlerle yetinmedi; aynı zamanda başka devletlerin aldığı tedbirleri de inceledi.⁴³ Bu çerçevede Batıya heyetler göndererek onların uyguladığı

³⁶ Rengin Dramur, “Osmanlı Devleti'nde Kuşpalazı Hastalığı İçin Alınan Sıhhi Dedbirler”, *IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, 2006, s. 273.

³⁷ Tebhirhaneler, kolera, çiçek, suçiçeği, veba, kızıl, kızamık, tifo, tifüs, dizanteri, difteri, verem, lohusa humması ve boğmaca gibi bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu ve salgın yaptığı dönemlerde, hastaların veya bu hastalıklardan birinden ölenlerin kullandığı çamaşır ve her türlü eşyayı, hastalık görülen ev, işyeri, okul, araba, kayık gibi her türlü mekanı, şüpheli görülen ticari emtiayı, hayvanları ve bunların artıklarını, dışarıdan gelen gemileri, postadan gelen mektup ve paketleri dezenfekte eden sağlık kurumlarıdır. (Yıldırım, *Tebhirhaneler*, s. 199.)

³⁸ Yıldırım, *Tebhirhaneler*, s. 199; Yeşim Işıl Ülman, “Türkiye’de 19. ve 20 yüzyıllarda Tıp Tarihinin Anahatları”, *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi 40. Yılda 40 Kitap Serisi, Üniv. Yay. no.4711, Fakülte yay.no.00249, 2007, s. 179.

³⁹ BOA., *MF.MKT.* 1064/42; BOA., *MF.MKT.*, 300/39.

⁴⁰ BOA., *MUL.*, 16-3/3.

⁴¹ Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane için Haydarpaşa'daki bina yapılırken dershanelerin ve hasta koğuşlarının havadar olmasına dikkat edilmesi ve tavan yüksekliklerinin kişi başına düşen hava hesaplanarak belirlenmesi için irade vermişti. Emir gereği binanın tavanları çok yüksek yapılmış. Bu yüzden binanın zarafeti kalmamıştı.

⁴² Ülkemizin ilk senatoryumu 1906'da Hamidiye Etfal Hastanesinde çocuklar için onun döneminde açılmıştır. Ayrıca Kütahya'nın havası temiz bir yerinde sanatoryum açılması için emir vermiştir. Bu amaçla Almanya'da eğitimini tamamlayan Muammer Kemal Bey ve Hamidiye Etfal hastanesi doktorlarından üç kişiyi bu amaçla görevlendirmiştir. (BOA., *İ.HUS.*, 160/39.)

⁴³ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera*, s. 458.

tedavi yöntemleri hakkında bilgiler aldı. Bu sırada 1892'de Haffkine (1860-1930)'in kolera aşısına dair çalışmalar yapmış, bulduğu aşığı kendisi üzerinde denemişti. Ayrıca Avrupa'da itibar görmeyince Hindistan'da binlerce insan üzerinde deneyerek olumlu sonuçlar almıştı.⁴⁴ II. Abdülhamid kolera hakkında yeni bilgileri öğrenmek için Avrupa'ya heyetler gönderdi.

1888'de Roux, Yersin ve Loeffler difterinin toksinini bulmuşlardı.⁴⁵ II. Abdülhamid, 1894 yılında Peşte'de yapılan ilmi bir toplantıda, difteri serumunun bulunduğunu öğrenince, Bakteriyolojihane-i Şâhâne Müdürü Dr. Nicolle'ü Paris'e gönderdi. Bu yıllarda difteriden çok sayıda insan ölüyordu.⁴⁶ Bu ölümler padişahın ailesini de vurmuştu. II. Abdülhamid, kızı Hatice Sultan'ı dört yaşında difteriden kaybetmişti. Padişah bu üzüntü üzerine Hamidiye Etfal Hastanesini yaptırdı ve difteri serumunun üretilmesi için her türlü desteği verdi. 1895'te Bakteriyolojihane-i Şahane tarafından üretilmeye başlayan difteri serumu ile koruyucu sağlık hizmetlerinde önemli bir gelişme sağlandı.⁴⁷ Böylece bulunuşundan sadece bir yıl sonra difteri serumu Osmanlı topraklarında üretilmeye başlanmış oldu.⁴⁸

1885'te kuşpalazı hastalığına dair Avrupa'daki yeni gelişmeleri öğrenmek için Dr. Nizameddin ve Dr. Rızkullah Fransa'ya gönderildi.⁴⁹ 1894'te kuşpalazı için Dr. Roux'ın tedavi yöntemlerini kullanmak üzere bir hastane yapılmasına başlandı.⁵⁰ 1899'da Veba serumu üretilimi için çalışıldı. Bu konuda Bakteriyolojihane Müdürü Nicolle bir rapor hazırladı.⁵¹ 1900'de aşı yapan kişilerin mutlaka diploma sahibi olmaları emredildi. Diploması olmayanların aşı yapması yasaklandı.⁵² Ayrıca aynı yılın sonlarında genel sağlığın korunması için vilayetlere kurulan telkikhanelerin temiz ve havası temiz yerlere yapılması, buralara tayin edilecek doktorların Telkikhane veya Bakteriyolojihane'de üç ay kurs alması istendi.⁵³ Telkikhane-i Şahane'de eğitim almayanların aşı mustahzarlığında görev alamayacakları belirtiliyordu.⁵⁴ 1902'de Nişantaşı'ndaki Bakteriyolojihane-i Şahane'de tifo serumu üretilmeye başlandı.⁵⁵ Kızıl ve kuşpalazı hastalıkları ile ilgili de çalışmalar yapıldı. II. Abdülhamid, 1903'te Hamidiye

⁴⁴ Yıldırım, "Osmanlı Devleti'nde Kolera" s. 25.

⁴⁵ Dramur, "Osmanlı Devleti'nde Kuşpalazı...", s. 273.

⁴⁶ Hanzade Doğan,; İnci Hot, "Difteri Aşısı: Koruyucu Hekimlik Tarihinden Bir Örnek". *VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, 2006, s. 430.

⁴⁷ Nuran Yıldırım,; Bülent Özaltay, "Sultan II. Abdülhamid'in Sağlığı ve Sağlık Hizmetleri", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*. Ed. Coşkun Yılmaz, 2012, s. 125.

⁴⁸ Dramur, "Osmanlı Devleti'nde Kuşpalazı...", s. 274.

⁴⁹ BOA., *DH.MKT.*, 343/49.

⁵⁰ BOA., *İ.HUS.*, 31/74; BOA., *İ.HUS.*, 32/14.

⁵¹ BOA., *A.MKT.MHM.*, 597/23.

⁵² BOA., *A.MKT.*, 2316/37.

⁵³ BOA., *DH.MKT.*, 2428/46.

⁵⁴ BOA., *DH.MKT.*, 2565/133.

⁵⁵ BOA., *Y.A.HUS.*, 424/32.

Etfal hastanesi bakteriyoloğu Süleyman Nuri Bey'i kızıl serumunun üretilmesini öğrenmesi için Avusturya ve Almanya'daki ilgili enstitülere gönderdi. Süleyman Bey döndükten sonra, hastanede kızıl ve kuşpalazı serumları ile çiçek aşısı *Darülistihzârı* açtı.⁵⁶

Akıl Hastalarının Zincirden Kurtarılması

II. Abdülhamid döneminde sağlık alanındaki önemli reformlardan birisi de akıl hastaları ile ilgilidir. Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti'nde klasik çağda akıl hastaları musiki ile tedavi ediliyor; tedavi yöntemleri bugün bile dikkate alınması gereken özellikler taşıyordu.⁵⁷

19. Yüzyıla gelince her alanda olduğu gibi sağlık alanında da bir gerileme sözkonusuydu. Akıl hastalarının tedavi yöntemleri kötüleşmişti. 1840'larda İstanbul'a gelen seyyahların ifadelerine göre, *Süleymaniye Bimarhanesi*'nde hastalar tam bir sefalet içinde idi. Hastalar zincire vurulmuş, yâri çıplak bir halde bulunuyorlardı. Bu uygulamalar Osmanlı Devleti'nde modern psikiyatrinin öncüsü İtalyan hekim olan Luigi Mongeri'nin (1815-1882) İstanbul'a gelmesi ile değişmeye başladı. Mongeri, 1856'da Süleymaniye Bimarhanesi'ne atanınca burada yenilikler yapmaya başladı. Hastaların zincir ile bağlanması uygulamasına son verdi; ancak bu uygulama bütün Osmanlı topraklarına henüz yaygınlaşmamıştı.⁵⁸ Bu arada Süleymaniye Bimarhanesi 1873'te Toptaşı'na taşındı. Sağlık alanında başarılı çalışmalar yapan Luigi Mongeri'nin vefatından sonra, 19 sene yardımcılığını yapan Avram de Castro (1829-1918) 1882'de Toptaşı Bimarhanesi'ne baştabib oldu. Castro döneminde bimarhanenin şartları çok iyi değildi. 5-6 kişilik koğuşlara 20-25 kişi yatırılıyordu. Toptaşı Bimarhanesi, 400'ü hasta olmak üzere çalışanlarla birlikte 650 kişinin kaldığı sağlıksız bir mekan haline gelmişti.⁵⁹ Şartları iyi olmadığı için salgın hastalıklardan endişe edilen bir dönemde salgın hastalıklara yakalanmışlardı. 1893 yazında İstanbul'da kolera salgını başlayınca Toptaşı'na da sirayet etmişti. Bu salgında Bimarhaneden 86 kişi kaybedildi. Kayıplar nedeniyle Bimarhane kamuoyunda tartışılmaya başlandı. Kolera salgınından sonra baştabib Avram de Castro hastanede yeni düzenlemeler yaptı. Bimarhane'nin kapasitesini 300 erkek ve 150 kadınla sınırlandırdı ve yeni koğuşlar yapıncaya kadar yeni hasta almamaya karar verdi.⁶⁰

Kolera salgınından sonraki yeni düzenlemelerin yapıldığı dönemde, II. Abdülhamid bimarhanelerin durumunu iyileştirmek için bazı yeni kararlar aldı. Bunlar akıl hastalarının zincirle bağlanmasını yasaklanması ve akıl hastalarının gömlek kullanmalarının mec-

⁵⁶ Yıldırım, "Sultan II. Abdülhamid'in Sağlığı..", s. 125.

⁵⁷ Sezer Erer; Elif Atıcı, "Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler", *I. Uluslar arası Türk Tıp Tarihi Kongresi* 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, 2008, s. 1637.

⁵⁸ Murat Hocaoglu, "Psikiyatri tarihi, gerçekten acılarla dolu", Fatih Artvinli ile Röportaj, *Okuryazar.tv*, Çevrimiçi: 05.02.2014.

⁵⁹ Fatih Artvinli, "Toptaşı Bimarhanesi Sertabibi Dr. Avram de Castro: Bir Biyo-Bibliyografi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.XIII/2, 2012, s. 88.

⁶⁰ Artvinli, *Avram de Castro*, s. 90-91.

bur edilmesidir. 10 Ağustos 1894'de çıkardığı iradesi ile Osmanlı psikiyatri tarihi açısından önemli olan bir adım atıldı. Böylece hastalar boyunlarına ve ayaklarına takılan zincirlerden kurtulmuş oldular. Bu uygulama o günden bugüne devam etti.⁶¹ (EK-II) Aslında yukarıda belirttiğimiz gibi, padişah bu iradeyi yayınlamadan önce, ülkenin bazı hastanelerinde zincir uygulaması kaldırılmıştı; ancak bu uygulama yaygınlaştırılamamıştı. Padişahın bu iradesi ile zincir yasaklanmış; gömlek giyilmesi mecbur edilmiş oldu.

Sonuç

II. Abdülhamid koruyucu hekimlik alanında tarihimizin öncü isimlerinden birisidir. Koruyucu hekimlik alanında pek çok gelişmenin onun döneminde yaşanması, Osmanlı Devleti için bir şans olmuştur. Çünkü sağlığa ilgi duyan padişah, tıbbî gelişmeleri, çok vakit geçirmeden yurda getirmiştir. Avrupa'da bulunuşundan 3 yıl sonra kuduz aşısını, 1 yıl sonra da difteri aşısını Osmanlı Devleti'nde uygulanmasını sağlamıştır. Bununla da yetinmemiş aşı üretim merkezleri kurdurmuştur. O dönemde Telkikhane-i Şahane'de üretilen aşılari bütün Osmanlı ülkesine yetecek boyuta ulaşması, üretim miktarındaki artışı anlamak bakımından önemlidir. Padişah Osmanlı Devleti'nin dışındaki gelişmelerden de istifade etmeyi ihmal etmemiştir. Bu çerçevede yurt dışına birçok heyet göndermiş, başarılı bilim insanlarını ödüllendirmiştir. Pasteur'e gönderilen para ve Mecidiye Nişanı bu anlamdaki örneklerdir. II. Abdülhamid, kurdurduğu hastaneler, tebhirhaneler (dezenfektasyon istasyonları), okullardaki ilaçlamalar ve üretimini gerçekleştirildiği aşı ve serumlarla bulaşıcı hastalıkların çok can kaybına neden olmaması için çabalamıştır. Onun kurdurduğu müesseseler Cumhuriyet döneminde 1928'de Ankara'da kurulan Refik Saydam Hıfzısıhha Müessesesinin temelini oluşturmuştur. Padişahın koruyucu hekimliğe önemli bir katkısı da akıl hastalarına zincir takılmasını yasaklayarak, gömlek giyme uygulamasını başlatması olmuştur. Bu uygulama ile modern psikiyatrinin gereklerini ilk kez Osmanlı ülkesi geneline yayarken, insanlık dışı zincir uygulamasını yasaklayan öncü olmuştur.

⁶¹ Ekte sunulan belge, II. Abdülhamid döneminde akıl sağlığı açısından yapılan büyük değişimi göstermektedir. (BOA., *DH.MKT.*, 273/4).

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A.MKT.2316/37, 9 Za 1317; *A.MKT.MHM.*, 597/23, 14 Ca 1317; *BEO*, 3209/240625; *DH. MKT*, 343/49, 16 Ş 1312; *DH. MKT*, 2565/133; *DH. MKT*, 2107/30, 1 Ca 1316; *DH. MKT*, 2428/46, 22 B. 1318; *DH.MKT*, 2248/59, 13 Ca 1317; *DH.MKT*, 2428/46, 22 B 1318; *İ.AS*, 24/43, 19 S 1318; *İ.DH*, 1068/83733; *İ.DH.*, 00989; *İ.HUS.*, 160/39, 13 L 1325; *İ. HUS.*, 31/74, 20 Ca 1312; *İ.HUS.*, 32/14, 10 C 1312; *İ.TAL.*, 363/39, 11 S1323; *MF.MKT*, 1064/42, 6 C. 1326; *MF.MKT*, 300/39, 20 B 1313; *MF.MKT*, 388/10, 21 L 1315; *MUI*, 16-3/3, 5 L 1327; *Y.A.HUS.*, 424/32, 14 Ca 1319; *Y.PRK.UM.*, 55/67; *Y.PRK.KOM.*, 190/12-1-2 29 Şevval 1320.

Kitap ve Makaleler

Artvinli, Fatih, *Toptaşı Bimarhanesi 1873-1927*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

Artvinli, Fatih, “Toptaşı Bimarhanesi Sertabibi Dr. Avram de Castro: Bir Biyo-Bibliyografi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.XIII/2, 2012, 85-97.

Atıf Hüseyin Bey, *Sultan II. Abdülhamid’in Sürgün Günleri*, Haz. M. Metin Hülagu, İstanbul 2003.

Ayar, Mesut, *Osmanlı Devletinde Kolera, İstanbul Örneği*, Kitabevi, İstanbul 2007.

Bonita, R.; Beaglehole, R.; Kjellström, T., *Temel Epidemoloji*, Sağlık Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009.

Demirhan, Ayşegül, *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa Üniversitesi Basımevi, Bursa 1982.

Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, YKY., İstanbul 2002.

Doğan, Hanzade - Hot, İnci, “Difteri Aşısı: Koruyucu Hekimlik Tarihinden Bir Örnek”. *VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, 2006, s. 427-437.

Dramur, Rengin, “Osmanlı Devleti’nde Kuşpalazı Hastalığı İçin Alınan Sıhhi Dedbirler”, *IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, 2006, s. 272-284.

Ekdal, Müfid, *Türk Tıp Tarihi, Tıbhane’den Nümûne’ye*, Zafer Matbaası, İstanbul 1982.

Erer, Sezer - Atıcı, Elif, “Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler”, *I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, 2008, s. 1637-1641.

Güngör, Yüksel - Ersoy, Nermin, “19. Yüzyıl Uluslar arası Karantina Konferansları”, *IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, 2006, s. 342-350.

Karacaoğlu, Emre, “Hüseyin Remzi Bey ve Hüseyin Hüsnü Bey’in Mikrob Adlı Yapıtı ve Türk Tıp Bilimine Katkıları”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Hacıömeroğlu, Mustafa, “Türkiye’de Aşı Serum Üretiminin Tarihçesi” *IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, 2006, s. 547-548.

Hocaoğlu, Murat, “Psikiyatri tarihi, gerçekten acılarla dolu”, Fatih Artvinli ile Röportaj, *Okuryazar.tv*, Çevrimiçi: 05.02.2014.

Hüseyin Remzi Bey, *Kuduz İlleti ve Tedavisi*, 1306.

Kazancıgil, Aykut, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007.

Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Abdülhamid*, İstanbul 1960.

Öztoksoy, Özlem, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Saray Hekimleri”, *VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, 2006, s. 383-391.

Panzac, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

Şahiner, Mustafa, “Lady Mary Wortley Montagu And Smallpox Vaccination in Eighteenth Century Turkey”, *I. Uluslar arası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, 2008, s. 1610-1611.

Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1999.

Ülman Yeşim Işıl, “Türkiye’de 19. ve 20 yüzyıllarda Tıp Tarihinin Anahatları”, *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi 40. Yılda 40 Kitap Serisi, Üniv. Yay. no.4711, Fakülte yay.no.00249, 2007, s. 175-186.

Ünver, Süheyl, *Türkiye’de Çiçek Aşısı ve Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1948.

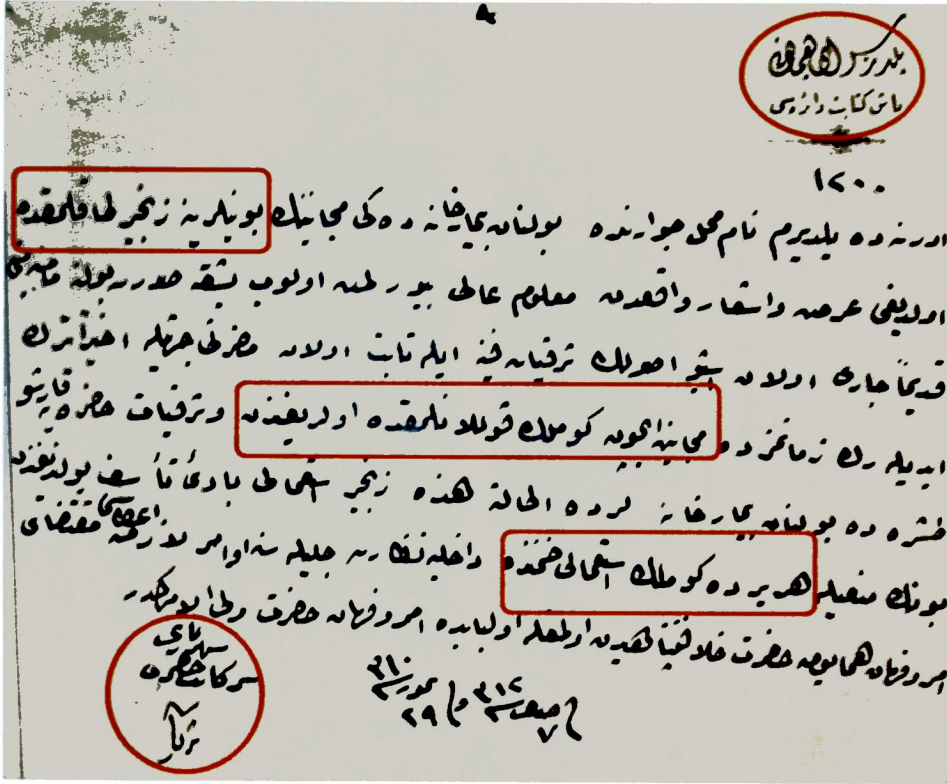
Ünver, Süheyl, “İstanbul’da Louis Pasteur’un İki Mühim Mektubu ve Kartvizitleri”, *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, S. 27, 1964, s. 99-114.

Yıldırım, Nuran, “Osmanlı Devleti’nin Modern Tıp Kurumlarından Gedikpaşa, Topthane ve Üsküdar Tebhirhaneleri”, *Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2008, s. 199-217.

Yıldırım, Nuran, “Osmanlı Devleti’nde Kolera Aşısı”, *Mostar*, S. 58, 2009.

Yıldırım, Nuran - Özaltay, Bülent, “Sultan II. Abdülhamid’in Sağlığı ve Sağlık Hizmetleri”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*. Ed. Coşkun Yılmaz, 2012, s. 123-146.

EK-II: İkinci Abdülhamid'in akıl hastalarına zincir takılmasını yasaklayarak, gömlek giyilmesini istediği iradesi. (BOA, *DH.MKT*, 273/4, 17 S 1312).

Yıldız Sarayı Başkitâbet Dâiresi

1200

Edirne'de Yıldırım nâm mahal civârında bulunan bîmârhânedeki mecâninin **boyunlarına zincir takılmakta** olduğu arz ve iş'âr-ı vâki'den malûm-ı âli buyurulmuş olub başka suret bulunamamasına mebni, kadîmen câri olan iş bu usûlün terakkiyât-ı fenniye ile sâbit olan mazarratı cihetiyle ahiren terk edilerek zamanımızda **mecânin** için gömlek kullanılmakta olduğundan ve terakkiyât-ı hazıraya karşı taşrada bulunan Bimârhânelerde itâle-i hazâ zincir istimâli bâdi-i teessüf bulunduğundan bunun men'iyle **her yerde gömlek isti'mâli** zım-nında Dâhiliye Nezâreti Celîlesine evâmir-i lâzime i'tâsı muktezây-ı emr-i fermân-ı hümayûn hazret-i hilâfetpenâhiden olmakla, olbâbda emr-i fermân hazreti veliyyülemrindir. 5 Safer 1312/29 Temmuz 1310.

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyâri

Süreyya

